

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛИСИК МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 340.13

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОЗАКОННІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ФУНКЦІОНУВАННЯ
СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ**

спеціальність 081 – Право
галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М. А. ЛИСИК

Науковий керівник:
**ЗАВАЛЬНЮК Володимир
Васильович**
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Лисик М. А. Правозаконність як принцип функціонування сучасної держави. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань 08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2025.

У дисертації здійснено комплексний аналіз принципу правозаконності як фундаментального чинника стабільного правопорядку та належного функціонування сучасної держави. Досліджено його історичні витoki, концептуальне наповнення та місце в системі загальноправових принципів, а також взаємозв'язок із категоріями законності, верховенства права, правової визначеності та пропорційності.

Аргументовано, що правозаконність виступає не лише формальним критерієм відповідності правотворчості та правозастосування чинним нормам, а й інтегральною характеристикою якісного правового регулювання, що передбачає узгодженість нормативного масиву із загальнолюдськими цінностями, критеріями справедливості та правовими стандартами демократичної правової держави. Визначено, що реалізація правозаконності можлива лише за умов стабільності правового середовища, ефективної діяльності інститутів судового контролю, правозастосовної послідовності та належного рівня правової культури в суспільстві.

Досліджено історичні трансформації концепції правозаконності в різних правових системах: від античних уявлень про співвідношення права і закону до сучасних моделей правової держави та верховенства права. Визначено її значення у становленні конституціоналізму, правових гарантій прав людини та забезпеченні стабільності правопорядку. Особливу увагу приділено еволюції уявлень про правозаконність у континентальній та англосаксонській правових системах, що сприяло формуванню сучасних стандартів законності, судового контролю та правового захисту громадян.

Окрему увагу приділено методологічним підходам до дослідження правозаконності, зокрема онтологічному, гносеологічному, аксіологічному, компаративістському та міждисциплінарному аналізу. Онтологічний підхід дозволяє розглядати правозаконність як інтегральний елемент правопорядку, що забезпечує єдність правової системи. Гносеологічний аспект дослідження спрямований на виявлення меж та методів пізнання цього явища, що особливо актуально в умовах правових трансформацій та реформування національного законодавства. Аксіологічний підхід розкриває правозаконність через її зв'язок із соціальними цінностями, правовою культурою та правосвідомістю, визначаючи її значення для побудови ефективної правової держави.

Запропоновано авторську концепцію правозаконності як правового режиму, що забезпечує узгодженість правових норм, ефективне правозастосування, справедливий баланс між державним регулюванням та індивідуальними правами. Визначено, що правозаконний режим є ключовим фактором стабільності суспільних відносин та правової визначеності, оскільки сприяє формуванню прогнозованого правового середовища, що забезпечує довіру до правових норм та їхню ефективну реалізацію.

Розглянуто основні загрози реалізації правозаконності, зокрема вибіркове правозастосування, політизацію судової влади, правову нестабільність, відсутність ефективних механізмів судового та громадського контролю. Аналіз механізмів захисту правозаконності дозволив визначити комплекс правових засобів, які забезпечують стабільність правопорядку та підвищують рівень ефективності правозастосування. Доведено, що ключовими інструментами реалізації правозаконності є конституційний контроль, незалежне судочинство, ефективні механізми правового захисту та належна якість законодавства.

Досліджено вплив правозаконності на ефективність правотворчості. Визначено, що процес ухвалення нормативно-правових актів повинен відповідати стандартам передбачуваності, стабільності та правової

визначеності. Проаналізовано роль конституційної юстиції, парламентського контролю, юридичної експертизи та механізмів громадської участі у забезпеченні відповідності законодавчих актів принципу правозаконності.

Окремо розглянуто питання правозаконності у правозастосуванні, зокрема проблеми ефективності судового захисту, належної правової процедури та відповідності санкцій принципу пропорційності. Доведено, що стабільність правозастосовної практики, рівність перед законом та незалежність судових органів є основними гарантіями дотримання правозаконності у сфері юстиції.

Значну увагу приділено аналізу правозаконності у контексті міжнародних стандартів верховенства права. Досліджено вплив міжнародних правових актів, рішень Європейського суду з прав людини, доктринальних підходів до правозаконності на формування сучасного правового порядку. Обґрунтовано, що гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами сприяє зміцненню правозаконності та забезпечує ефективний захист прав людини.

Розглянуто питання правозаконності у сфері боротьби з корупцією, визначено, що відсутність ефективних механізмів контролю та вибіркове правозастосування сприяють формуванню умов для правового свавілля. Запропоновано заходи щодо підвищення прозорості правових процедур, розвитку цифрових механізмів моніторингу законності та посилення антикорупційних заходів.

Особливу увагу приділено питанням розвитку правозаконності в умовах трансформації. Визначено виклики, пов'язані з автоматизацією правосуддя, запровадженням алгоритмічних систем прийняття рішень. Обґрунтовано необхідність адаптації правозаконності до нових технологічних умов, забезпечення прозорості цифрових правових механізмів та запобігання ризикам цифрового свавілля.

Визначено, що майбутній розвиток правозаконності має ґрунтуватися на адаптації національного законодавства до нових соціально-економічних

реалій, забезпеченні сталості правового регулювання та розвитку ефективних механізмів правового моніторингу.

Обґрунтовано, що реалізація принципу правозаконності є необхідною умовою демократичного державотворення, забезпечення захисту прав і свобод людини, ефективного правосуддя та суспільної довіри до права як механізму регулювання суспільних відносин. Визначено ключові завдання щодо формування ефективної правової політики, спрямованої на зміцнення правозаконності, мінімізацію правових ризиків та запобігання зловживанням владними повноваженнями.

Аналізовано роль правозаконності в контексті правової визначеності та передбачуваності правового регулювання. Доведено, що стабільність правозастосування та послідовність судової практики є ключовими елементами забезпечення правопорядку, що унеможливорює свавільне тлумачення норм права та сприяє формуванню довіри до правової системи. Особливу увагу приділено механізмам усунення правових колізій та забезпечення єдності судової практики, зокрема через діяльність конституційних та вищих судових органів.

Окремий розділ присвячено дослідженню взаємозв'язку правозаконності з принципами юридичної відповідальності та санкційної політики. Проаналізовано критерії правомірності застосування примусових заходів у сфері кримінального, адміністративного та цивільного права. Доведено, що пропорційність санкцій, їхня відповідність тяжкості правопорушення та дотримання належної правової процедури є невід'ємними елементами правозаконності, що забезпечують баланс між державним примусом і захистом прав людини.

Досліджено інституційний аспект правозаконності, зокрема роль органів державної влади у її забезпеченні. Визначено, що ефективне функціонування правозаконного режиму залежить від взаємодії між законодавчою, виконавчою та судовою владою. Особлива увага приділена аналізу ролі адміністративної юстиції у забезпеченні законності дій органів

державної влади та захисті прав громадян від неправомірних рішень посадових осіб.

Окремий напрямок дослідження присвячено правозаконності в умовах надзвичайних ситуацій та кризових періодів. Проаналізовано виклики, які виникають під час воєнного стану, надзвичайних ситуацій та пандемій у контексті збереження правозаконного порядку. Обґрунтовано необхідність встановлення чітких правових механізмів запобігання зловживанням владою в таких умовах, забезпечення пропорційності обмежень прав людини та ефективного судового контролю за діями органів влади.

Розглянуто перспективи вдосконалення правозаконності у сфері міжнародного права та правозастосування у транснаціональному контексті. Досліджено вплив міжнародних судових органів, зокрема Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду, на розвиток стандартів правозаконності. Обґрунтовано, що ефективна імплементація міжнародних норм у національне законодавство сприяє посиленню правової визначеності, зміцненню судового контролю та запобіганню порушенням прав людини на міждержавному рівні.

Ключові слова: Держава, сучасна держава, державна влада, децентралізація державної влади, законність, правозаконність, верховенство права, методологія юриспруденції, методологічні підходи, практика ЄСПЛ, модель публічного управління, права людини, правова процедура, інститути, громадський контроль.

ABSTRACT

Lysyk M. A. Law-grounded legality as a principle of the functioning of the modern state. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law» (Field of knowledge 08 – Law). – National University «Odesa Law Academy». Odesa, 2025.

The dissertation provides a comprehensive analysis of the principle of lawfulness as a fundamental factor of stable law and order and proper functioning of the legal system of the state. The author examines its historical origins, conceptual content and place in the system of general legal principles, as well as the relationship with the categories of legality, rule of law, legal certainty and proportionality.

The author argues that legality is not only a formal criterion of compliance of lawmaking and law application with the applicable rules, but also an integral characteristic of high-quality legal regulation, which implies consistency of the regulatory framework with universal human values, criteria of justice and legal standards of a democratic state governed by the rule of law. It is determined that the implementation of the rule of law is possible only under conditions of stability of the legal environment, effective operation of judicial control institutions, law enforcement consistency and an appropriate level of legal culture in society.

The author examines the historical transformations of the concept of rule of law in various legal systems: from ancient ideas about the relationship between law and law to modern models of the rule of law and the rule of law. The author identifies its importance in the development of constitutionalism, legal guarantees of human rights and ensuring the stability of law and order. Particular attention is paid to the evolution of the concept of lawfulness in the continental and Anglo-Saxon legal systems, which contributed to the formation of modern standards of legality, judicial control and legal protection of citizens.

Particular attention is paid to methodological approaches to the study of the rule of law, including ontological, epistemological, axiological, comparative and

interdisciplinary analysis. The ontological approach allows us to consider the rule of law as an integral element of the legal order ensuring the unity of the legal system. The epistemological aspect of the study is aimed at identifying the limits and methods of cognition of this phenomenon, which is especially relevant in the context of legal transformations and reform of national legislation. The axiological approach reveals the rule of law through its connection with social values, legal culture and legal consciousness, determining its importance for building an effective rule-of-law state.

The author proposes the concept of the rule of law as a legal regime which ensures consistency of legal norms, effective law enforcement, and a fair balance between state regulation and individual rights. It is determined that the rule of law is a key factor in the stability of social relations and legal certainty, since it contributes to the formation of a predictable legal environment which ensures trust in legal norms and their effective implementation.

The author considers the main threats to the rule of law, in particular, selective law enforcement, politicisation of the judiciary, legal instability, and lack of effective mechanisms of judicial and public control. The analysis of the mechanisms for protecting the rule of law allowed the author to identify a set of legal means which ensure the stability of law and order and increase the level of law enforcement efficiency. It is proved that the key instruments for the implementation of the rule of law are constitutional control, independent judiciary, effective mechanisms of legal protection and proper quality of legislation.

The author studies the impact of the rule of law on the efficiency of lawmaking. It is determined that the process of adopting legal acts should meet the standards of predictability, stability and legal certainty. The author analyses the role of constitutional justice, parliamentary control, legal expertise and mechanisms of public participation in ensuring that legislative acts comply with the principle of legality.

The author also considers the issues of lawfulness in law enforcement, in particular, the problems of the effectiveness of judicial protection, due process and

compliance of sanctions with the principle of proportionality. It is proved that stability of law enforcement practice, equality before the law and independence of judicial bodies are the main guarantees of the rule of law in the field of justice.

Considerable attention is paid to the analysis of the rule of law in the context of international standards of the rule of law. The author examines the impact of international legal acts, judgments of the European Court of Human Rights, and doctrinal approaches to the rule of law on the formation of the modern legal order. It is substantiated that harmonisation of national legislation with international standards contributes to strengthening the rule of law and ensures effective protection of human rights.

The author examines the issues of the rule of law in the field of combating corruption and determines that the lack of effective control mechanisms and selective law enforcement contribute to the formation of conditions for legal arbitrariness. The author proposes measures to increase the transparency of legal procedures, develop digital mechanisms for monitoring the rule of law and strengthen anti-corruption measures.

Particular attention is paid to the development of the rule of law in the context of transformation. The author identifies the challenges associated with the automation of justice and the introduction of algorithmic decision-making systems. The author substantiates the need to adapt the rule of law to new technological conditions, ensure transparency of digital legal mechanisms and prevent the risks of digital arbitrariness.

It is determined that the future development of the rule of law should be based on the adaptation of national legislation to new socio-economic realities, ensuring the sustainability of legal regulation and the development of effective mechanisms for legal monitoring.

The author substantiates that implementation of the rule of law is a prerequisite for democratic state-building, ensuring protection of human rights and freedoms, effective justice and public trust in law as a mechanism for regulating social relations. The author identifies the key tasks of forming an effective legal

policy aimed at strengthening the rule of law, minimising legal risks and preventing abuse of power.

The author analyses the role of the rule of law in the context of legal certainty and predictability of legal regulation. It is proved that stability of law enforcement and consistency of judicial practice are key elements of law and order, which prevents arbitrary interpretation of the law and promotes trust in the legal system. Particular attention is paid to the mechanisms for eliminating legal conflicts and ensuring the unity of judicial practice, in particular through the activities of constitutional and higher judicial bodies.

A separate section is devoted to the study of the relationship between the rule of law and the principles of legal liability and sanctions policy. The author analyses the criteria of legitimacy of coercive measures in the field of criminal, administrative and civil law. It is proved that proportionality of sanctions, their compliance with the gravity of the offence and observance of due process are integral elements of the rule of law, which ensure a balance between state coercion and protection of human rights.

The author examines the institutional aspect of the rule of law, in particular, the role of public authorities in ensuring it. It is determined that the effective functioning of the rule of law regime depends on the interaction between the legislative, executive and judicial branches of government. Particular attention is paid to the analysis of the role of administrative justice in ensuring the legality of actions of public authorities and protection of citizens' rights from unlawful decisions of officials.

A separate area of research is devoted to the rule of law in emergency situations and crisis periods. The author analyses the challenges that arise during martial law, emergencies and pandemics in the context of maintaining the rule of law. The author substantiates the need to establish clear legal mechanisms for preventing abuse of power in such circumstances, ensuring proportionality of human rights restrictions and effective judicial control over the actions of public authorities.

The author examines the prospects for improving the rule of law in the field of international law and law enforcement in the transnational context. The author examines the impact of international judicial bodies, in particular, the European Court of Human Rights and the International Criminal Court, on the development of rule of law standards. The author proves that effective implementation of international norms into national legislation contributes to enhancing legal certainty, strengthening judicial control and preventing human rights violations at the international level.

Key words: State, modern state, state power, decentralization of state power, legality, law-grounded legality, rule of law, jurisprudence methodology, methodological approaches, ECHR practice, public administration model, human rights, legal procedure, institutions, public control.

Список публікацій здобувача

Наукові публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лисик М. А. Еволюція співвідношення права і закону: філософсько-правові засади правозаконності. *Держава та регіони. Серія ПРАВО*. 2024. № 3 (85). С. 269 – 275. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.42>
2. Лисик М. А. Правозаконність у різних правових системах: компаративний аналіз. *Право і суспільство*. 2024. №5 С. 686-692. URL: DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.99>
3. Лисик М. А. Значення принципу правозаконності у контексті розбудови правової держави в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 9-14. URL: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-2>
4. Лисик М. А. Гарантії правозаконності у правовій державі: концептуальні засади та практичне впровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 56-59. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/10>

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Лисик М. А. Щодо співвідношення понять «законність» та «правозаконність» // Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Рівне, 6-7 грудня 2024 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. – С. 16-19. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/123/1758/3677-1>

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОЗАКОННОСТІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ.....	26
1.1. Історико-правовий аспект розвитку ідеї правозаконності.....	26
1.2. Методологічні засади до аналізу правозаконності.....	39
1.3. Поняття принципу правозаконності та його місце в системі принципів права.....	52
1.4. Співвідношення правозаконності як принципу та режиму	63
РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИП ПРАВОЗАКОННОСТІ ЯК ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ	75
2.1. Принцип правозаконності у правотворчій діяльності	75
2.2. Принцип правозаконності у правозастосуванні	90
2.3. Значення принципу правозаконності у забезпеченні правопорядку	103
2.4. Гарантії правозаконності у сучасній державі	120
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ПРАВОЗАКОННОСТІ.....	132
3.1. Актуальні виклики правозаконності та напрями її вдосконалення	132
3.2. Перспективи принципу правозаконності у функціонуванні сучасної держави.....	153
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	179
ДОДАТКИ	207

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стабільність правопорядку та ефективність правового регулювання неможливі без дотримання принципу правозаконності, який є основою правової системи та визначає якість правотворчої та правозастосовної діяльності. Вибір цієї теми зумовлений необхідністю ґрунтовного аналізу механізмів, що забезпечують належне функціонування правозаконності, а також дослідження факторів, які можуть впливати на її реалізацію.

Правозаконність є центральним елементом побудови сучасної правової держави, адже без чіткого дотримання встановлених норм неможливе передбачуване та справедливе регулювання суспільних відносин. Водночас, реальність засвідчує, що на практиці спостерігається розрив між формальним дотриманням закону та його реальним втіленням у житті. Це породжує ситуації, коли право втрачає свою ефективність, а правопорядок стає нестабільним. Саме тому дослідження правозаконності потребує не лише загальнотеоретичного аналізу, а й вивчення конкретних правових механізмів, які сприяють її зміцненню.

У цьому дослідженні під правозаконністю розуміється не лише формальна відповідність діяльності органів державної влади вимогам чинного законодавства, а й інтегративна правова категорія, що поєднує елементи законності, справедливості, правової визначеності, пропорційності та правових цінностей демократичного суспільства. Вона відображає якість як самого нормативного масиву, так і практики його реалізації, що має відповідати як букві, так і духу права. Правозаконність є водночас принципом, характеристикою правової системи та орієнтиром для правотворчої й правозастосовної діяльності. Її реалізація передбачає не лише дотримання формальних процедур, а й забезпечення легітимності, справедливості та ефективного захисту прав людини.

Окрім того, правозаконність має значення не тільки для функціонування державних інституцій, а й для взаємодії між громадянами та

владою. Відсутність єдності в розумінні цього принципу на різних рівнях може призводити до правової невизначеності, вибіркового застосування норм і нерівності перед законом. Дослідження дозволить встановити оптимальні підходи до усунення таких проблем і сприятиме формуванню цілісної та несутеречливої правової політики.

Особливу увагу приділено історичним аспектам розвитку концепції правозаконності. Виявлення закономірностей її еволюції дозволяє визначити чинники, які сприяли її формуванню, а також проаналізувати ті умови, за яких цей принцип набував особливої значущості або, навпаки, зазнавав деформації. Це важливо для розуміння сучасного стану правозаконності та розроблення ефективних правових рішень.

Окремий аспект дослідження пов'язаний із взаємодією правозаконності з правозастосуванням, судовою практикою та інститутами контролю. Ефективна реалізація цього принципу передбачає не лише якісне законодавство, а й справедливий, об'єктивний механізм його виконання. Важливо встановити, які чинники впливають на функціонування системи контролю за дотриманням правових норм та які умови є необхідними для її вдосконалення.

Розгляд правозаконності у співвідношенні з принципами законності, правової визначеності та судового контролю дає змогу виявити проблемні аспекти правозастосування, зокрема випадки невідповідності правових норм реальним суспільним потребам, розбіжності у тлумаченні законодавчих положень, наявність конфліктних правових приписів. Виявлення та усунення таких суперечностей сприятиме посиленню ефективності судової практики та зміцненню довіри до правових інститутів.

Крім того, питання правозаконності тісно пов'язане з інституційною спроможністю державних органів забезпечувати виконання правових норм у спосіб, що виключає свавільне або дискримінаційне правозастосування. Особливу увагу слід приділити механізмам правового контролю, діяльності органів конституційного та адміністративного нагляду, а також гарантіям

незалежності судової влади. Недостатня ефективність таких механізмів може призводити до порушення прав людини, юридичної нестабільності та ускладнень у реалізації принципу рівності всіх перед законом.

Дослідження правозаконності має не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки результати наукового аналізу можуть бути використані для удосконалення правотворчої та правозастосовної діяльності. Зокрема, важливим є розгляд питань щодо вдосконалення юридичних процедур, запровадження більш чітких та зрозумілих нормативних положень, розширення механізмів контролю та підвищення відповідальності органів державної влади за дотримання правових стандартів.

Належне застосування принципу правозаконності сприяє утвердженню справедливого правопорядку, що забезпечує рівність усіх перед законом та ефективний захист прав людини. Тому дослідження цієї теми є не лише теоретично значущим, а й має практичну цінність, оскільки може стати основою для розроблення конкретних рекомендацій щодо покращення правового регулювання та зміцнення механізмів правозастосування в сучасній державі

Принцип правозаконності в контексті сучасної держави, наразі є відносно новою темою для дискурсу у науковій спільноті, тому досліджень на цю тему існує небагато, проте можна виділити ряд дослідників, які зробили внесок у розвиток цієї тематики. Серед них варто зазначити роботи Абрамович Р.М., Бабенко К.А., Берназюк Я., Джабраїлов Р.А., Дудченко В. В., Завальнюк В. В., Кельман М.С., Ковбасюк Ю.В., Козюбра М. І., Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г., Мінченко О.В., Мосьондз С.О., Оборотов Ю. М., Олійник А.В., Оніщенко Н.М., Перерва Ю.М., Погорєлова З.О. та ін.

Серед зарубіжних авторів, які розглядали питання історизму у праві, можна виділити праці таких дослідників, як Дайсі Альберт, Едвард Ганс, Кельзен Г., Невей Г., Руссо Жан-Жак, Хаушлінг Л. та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках наукових досліджень Національного університету

«Одеська юридична академія» у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентриському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266) а також в межах плану науково-дослідної роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» - «Право і держава ХХІ століття: генезис, сучасність, перспективи» на 2021-2025 роки та у межах плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія».

Мета і задачі дослідження. полягає у визначенні теоретичних і методологічних засад правозаконності, аналізі її впливу на правотворчість та правозастосування, а також у розробленні науково обґрунтованих підходів до вдосконалення механізмів реалізації цього принципу в правовій системі України.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно виконати такі основні завдання:

— дослідити еволюцію правозаконності як принципу в контексті розвитку ідеї сучасної держави.

— визначити змістовні характеристики правозаконності, охоплюючи її співвідношення з поняттями законності, верховенства права, правової визначеності та пропорційності, як ключових параметрів функціонування сучасної держави.

— розкрити інтегративну природу правозаконності, а також методологічні основи її пізнання як складної ціннісно-нормативної категорії, що має визначальне значення для інституційного устрою сучасної держави.

— обґрунтувати правозаконність як фундаментальний принцип сучасної держави, що перевищує позитивістське розуміння законності, формуючи основу для стабільного, легітимного та ціннісно обґрунтованого правового порядку.

— охарактеризувати режим правозаконності як цілісну форму функціонування сучасної держави, визначивши його співвідношення з режимом законності та критерії ефективності його реалізації.

— проаналізувати інституційні механізми забезпечення правозаконності у сучасній державі, зокрема в межах правотворчої діяльності, правозастосування, судової практики, конституційного контролю та адміністративної юстиції.

— оцінити вплив правозаконності на стабільність і передбачуваність правової системи сучасної держави, зокрема через механізми правового моніторингу, нормоконтролю та оцінки нормативних актів на предмет відповідності фундаментальним правовим принципам.

— виявити проблеми реалізації правозаконності у правозастосовній практиці сучасної держави, зокрема вибіркковість, нормативні колізії, нестабільність судової практики, та запропонувати шляхи подолання правової невизначеності.

— визначити роль правозаконності у формуванні правосвідомості та правової культури громадян, які є необхідними умовами належної реалізації правових норм у демократичній сучасній державі.

— розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення механізмів забезпечення правозаконності у правовій системі України, з урахуванням викликів, що постають перед сучасною державою в умовах воєнного стану, реформ та зростання вимог до легітимності державного управління.

Об’єктом дослідження є теоретичні засади та механізми функціонування сучасної держави в контексті реалізації принципу правозаконності.

Предметом дослідження виступає принцип правозаконності як фундаментальна основа у функціонуванні сучасної держави.

Методи дослідження. Дослідження правозаконності як загальноправового принципу, її теоретичних основ та механізмів реалізації вимагало застосування комплексу загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Особливу увагу приділено їх взаємозв'язку та взаємодоповнюваності, що дозволило забезпечити цілісність підходу до аналізу правозаконності у контексті правотворчої та правозастосовної діяльності.

Застосовано методи аналізу та синтезу, за допомогою яких можливим стало обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження правозаконності (розділ 1.1), а також визначення категоріального апарату, що використовується у правовій науці для аналізу цього принципу (розділ 1.2). Також, були використані для визначення теоретичних засад принципу правозаконності, а також для встановлення її взаємозв'язку з іншими правовими категоріями (розділ 1.1). Це сприяло розкриттю сутності правозаконності як елемента правової системи та її ролі у формуванні правопорядку.

Діалектичний метод дозволив простежити еволюцію наукових уявлень про правозаконність, виявити їх протиріччя (розділ 1.3), а також осмислити проблеми застосування правозаконності в сучасному правотворчому процесі (розділ 1.4).

Застосування системно-структурного методу слугувало засобом для дослідження правозаконності як комплексного явища, що забезпечує стабільність правопорядку та узгодженість правової системи (розділ 2.1).

Метод системного аналізу був використаний для оцінки впливу правозаконності на формування законодавства (розділ 2.2), а також для обґрунтування механізмів її реалізації у сфері правозастосування (розділ 2.3).

Використання історичного методу забезпечило можливість простежити розвиток концепції правозаконності в різні періоди, встановити її вплив на сучасні правові системи (розділ 1.4).

Структурно-функціональний метод використовувався для аналізу механізмів реалізації правозаконності в різних правових інституціях, що дозволило оцінити ефективність чинних правових процедур (розділ 2.2).

Порівняльно-правовий метод застосовано для аналізу особливостей реалізації правозаконності у різних правових системах, що дозволило визначити найкращі практики та можливість їх адаптації до національного правопорядку (розділ 2.3).

Формально-юридичний метод використовувався для аналізу нормативно-правових актів, які визначають механізми реалізації правозаконності, що дозволило здійснити їх систематизацію та оцінити відповідність принципам законності (розділ 2.4).

Логіко-правовий метод сприяв обґрунтуванню значення правозаконності для формування стабільного правопорядку та забезпечення рівності всіх перед законом (розділ 3.1).

Метод системного аналізу використовувався для визначення шляхів удосконалення механізмів забезпечення правозаконності в умовах правових реформ, що дозволило сформулювати конкретні пропозиції щодо зміцнення цього принципу в правовій системі України (розділ 3.3).

Онтологічний підхід дозволив розглядати правозаконність як об'єктивно існуючий структурний компонент правової реальності, що інтегрує правотворчість, правозастосування, правовий контроль і правосвідомість. Завдяки цьому підходу дослідження вийшло за межі формального нормативізму, дозволяючи осмислити правозаконність як інституційно й ціннісно насичену категорію. В межах розділів 1.2 та 1.3 онтологічний підхід забезпечив виявлення глибинних закономірностей функціонування правозаконного режиму, його взаємозв'язку з ідеєю правової єдності, системності та легітимності державного управління.

Гносеологічний підхід був застосований для з'ясування пізнавальних меж і можливостей дослідження правозаконності, особливо в умовах правової плюральності та динамічності соціально-правових процесів. У

межах розділу 1.2 та 2.1. гносеологічний підхід сприяв критичному аналізу методів правопізнання, що дозволило виявити змістовну різноманітність трактувань правозаконності та запропонувати уніфіковані аналітичні критерії для її вивчення. Особливу увагу було приділено проблемам верифікації наукових висновків у сфері філософії права, що забезпечило логічну узгодженість теоретичних конструкцій дослідження.

Аксіологічний підхід став ключовим для з'ясування ціннісної природи правозаконності як фундаментального принципу правової держави. Застосування цього підходу, зокрема у розділі 1.3. та 3.2, дозволило інтерпретувати правозаконність як носія правових і соціальних цінностей — справедливості, свободи, рівності, гідності особи. Завдяки цьому вдалось визначити не лише юридичні, але й етичні параметри правозаконного порядку, що має важливе значення в контексті побудови правосвідомого суспільства та легітимної державної влади.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження склали праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі історії права, філософії права, порівняльного правознавства та теорії держави і права.

Нормативна база дослідження включає Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX, Наказ Головного управління державної служби України «Про затвердження Порядку проведення юридичної експертизи проектів нормативно-правових актів і перевірки на відповідність законодавству проектів наказів та інших актів Головодержслужби України» від 24.03.2009 № 82, Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 № 1861-VI, Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX, Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування права, Мірило правовладдя: Дослідження Венеційської Комісії № 711/2013, Конституція

Об'єднаних Штатів Америки, а також низку законодавчих та підзаконних актів, які стосуються питань захисту прав людини. У роботі були використані профільні офіційні документи різних країн.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що воно є першим комплексним дослідженням принципу правозаконності, в якому на основі сучасних наукових концепцій та методів правового аналізу здійснено ґрунтовне теоретичне узагальнення цього явища, визначено його місце у структурі сучасної держави та обґрунтовано шляхи його ефективної реалізації. У ході дослідження сформульовано нові наукові положення та висновки, запропоновані здобувачем особисто. Основні з них такі::

Уперше:

— запропоновано розуміння правозаконності як принципу, що одночасно характеризує і структурує сучасну правову державу, відображаючи узгодженість між правовими нормами, цінностями, правозастосовною практикою та очікуваннями суспільства і виступає критерієм якості її функціонування;

— обґрунтовано структурну модель правозаконності в умовах функціонування сучасної держави, яка охоплює три рівні: нормативно-правовий (правотворчість), інституційний (правозастосування) та соціальний (правосвідомість і правова культура);

— визначено механізми впровадження правозаконності у сучасній державі через запровадження обов'язкової оцінки законопроектів на предмет їхньої відповідності критеріям стабільності, передбачуваності та юридичної визначеності;

— обґрунтовано концепцію правозаконності як запобіжника правового нігілізму та необґрунтованого втручання держави у сферу правового регулювання, що особливо актуально для сучасної держави, яка прагне досягти балансу між ефективним управлінням і належним захистом прав і свобод особи;

— вперше визначено основні індикатори правозаконності у вимірі функціонування сучасної держави, які включають рівень нормативної стабільності, ступінь судового контролю за адміністративною діяльністю, ефективність механізмів оскарження незаконних рішень. Ці індикатори дозволяють комплексно оцінити якість правового середовища та функціонування механізмів правового захисту;

— розроблено модель інституційного контролю за правозаконністю в системі сучасної держави, що базується на розширенні функцій конституційного та адміністративного судочинства в частині оцінки нормативних актів на предмет їх відповідності принципам правової передбачуваності та обґрунтованості.

Удосконалено:

— методологічні підходи до дослідження правозаконності, що поєднують її аналіз у системному, функціональному та аксіологічному аспектах, що дозволяє комплексно оцінювати її вплив на сучасну державу;

— концепцію нормативної стабільності як необхідної передумови реалізації правозаконності, що передбачає запровадження механізмів правової експертизи при внесенні змін до законодавства;

— механізми контролю за дотриманням правозаконності, зокрема розширено критерії оцінки якості судових рішень, адміністративних актів і нормативно-правових актів на предмет їх узгодженості із загальними принципами права;

— систему заходів щодо запобігання правовій невизначеності, що включає розширення практики судового нормоконтролю, підвищення відповідальності посадових осіб за видання незаконних рішень, посилення громадського контролю за правотворчістю;

— концепцію правової передбачуваності як складової правозаконності, що передбачає встановлення чітких меж адміністративної дискреції та запровадження механізмів оцінки наслідків законодавчих змін.

Дістали подальшого розвитку:

— визначення принципу правозаконності як комплексного правового явища, що забезпечує узгодженість правових норм, їх обов'язковість для всіх суб'єктів правовідносин, а також запобігає вибіркового правозастосуванню та свавільному тлумаченню права;

— положення про значення правозаконності для забезпечення стабільності правового порядку, що визначає її як запобіжний механізм для недопущення свавільного правозастосування та вибіркового підходу до правової інтерпретації;

— концепція судового контролю за дотриманням правозаконності, що включає розширення судових повноважень у частині оцінки адміністративних актів на предмет їх відповідності принципу законності;

— механізми забезпечення незалежності судової влади як ключового інструменту реалізації правозаконності, зокрема через запровадження додаткових процедур правового моніторингу судової практики;

— система критеріїв для оцінки відповідності правотворчості принципу правозаконності, що передбачає впровадження експертної оцінки юридичних норм на етапі їх розробки та ухвалення;

— підходи до запобігання зловживанням адміністративною дискрецією, що включають додаткові механізми судового та громадського контролю за діяльністю органів влади;

— положення про правову свідомість як фактор забезпечення правозаконності, що підтверджує важливість правової освіти та формування відповідального ставлення до закону серед населення.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані у таких сферах:

— правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавчого процесу шляхом формування механізмів забезпечення правозаконності, що сприятиме усуненню правових колізій, підвищенню стабільності нормативно-правових актів та запобіганню свавільному правозастосуванню;

— правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової та адміністративної практики шляхом запровадження індикаторів оцінки дотримання правозаконності при ухваленні рішень органами державної влади та судами, що підвищить рівень правової визначеності;

— науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку правової доктрини правозаконності, її ролі в механізмах державного регулювання та уніфікації підходів до правозастосування в різних юрисдикціях;

Апробація результатів дисертації. Основні положення результатів дисертаційного дослідження, винесені узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія», а також були оприлюднені та обговорювалися на такій національній науково-практичній конференції «Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства» (м. Рівне, 6-7 грудня 2024 р.)

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено у 5 наукових публікаціях, з яких 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 публікація – тези доповіді на національній науково-практичній конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків (1 додаток на 2 сторінках). Загальний обсяг роботи складає 208 сторінок, з яких основний зміст – 167 сторінок, список використаних джерел (226 найменувань, що розміщено на 28 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОЗАКОННОСТІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

1.1. Історико-правовий аспект розвитку ідеї правозаконності

Перш ніж здійснювати теоретичний аналіз принципу правозаконності, доцільно зупинитися на з'ясуванні змісту категорії «сучасна держава», оскільки саме вона виступає ключовим простором реалізації цього принципу. У сучасній юридичній науці поняття держави характеризується не лише з позицій її класичних ознак (територія, публічна влада, суверенітет, правотворчість), але й через призму трансформаційних процесів, які відбуваються під впливом глобалізації та воєнних конфліктів.

Сучасна держава — це складна інституційна система, яка виконує функції не лише управлінського, а й соціального, сервісного, безпекового та нормативного характеру. Вона діє у середовищі правової множинності, міждержавної взаємозалежності та підвищених очікувань громадян щодо ефективного захисту їхніх прав. Однією з ключових ознак сучасної держави є її здатність до правового саморегулювання, тобто забезпечення не лише формального виконання закону, але й реалізації засад правозаконності як етично-правового стандарту, що узгоджується з цінностями демократії, гуманізму та справедливості.

Особливої ваги це набуває в умовах воєнного стану, який Україна переживає з 2022 року внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Воєнний стан створює напругу між імперативами національної безпеки та вимогами правозаконності, що передбачає особливо високий стандарт обґрунтованості обмежень прав і свобод, легітимність дій органів влади та ефективний судовий контроль. У такому контексті «сучасна держава» постає не просто як юридичний феномен, а як динамічне утворення, здатне балансувати між надзвичайними викликами і вимогами правового порядку.

Сучасна держава у межах даного дослідження розглядається як , демократична та соціальна форма організації публічної влади, що функціонує в умовах постійних трансформацій, зокрема в умовах воєнного стану, і має

забезпечувати реалізацію принципу правозаконності на всіх рівнях — від нормотворчості до правозастосування, контролю і відповідальності.

Взагалі, ідея правозаконності належить до фундаментальних категорій сучасної юридичної науки, яка визначає якісні характеристики державності, правоутворення та правореалізації. Концепція правозаконності відображає принципове положення, згідно з яким право та закон перебувають у нерозривному взаємозв'язку, а законодавча діяльність держави підпорядковується вимогам природної справедливості, гуманізму та раціональності. У цьому контексті особливого значення набуває історико-правове дослідження, що дозволяє простежити генезу, еволюцію та сучасні трансформації ідеї правозаконності, а також визначити її роль у забезпеченні демократичного, правового та соціально справедливого порядку.

Витоки ідеї правозаконності нерозривно пов'язані з найдавнішими уявленнями людства про правопорядок, що виникали в умовах первісних державних утворень та розвинених стародавніх цивілізацій.

Стародавній Єгипет характеризувався сформованою системою релігійно-етичних і правових уявлень, згідно з якими правопорядок розглядався як прояв космічної справедливості («Маат»). Маат уособлювала гармонію, порядок і справедливість, встановлені богами, а земним гарантом цієї божественної істини виступав фараон. В єгипетській правовій свідомості ідея Маат охоплювала як духовно-моральні норми, так і суто юридичні приписи, формуючи таким чином своєрідний єдиний етико-правовий комплекс [1]. Закони, правові звичаї та судочинство були орієнтовані на підтримку цієї священної гармонії, що сприяло ідеалізації законності як важливого елемента стабільності єгипетського суспільства, а судові процеси часто набували характеру сакральних ритуалів, покликаних підтримувати божественний порядок.

У Стародавній Месопотамії правопорядок також був тісно пов'язаний з релігійними уявленнями, проте відзначався більш чіткою нормативною фіксацією у писаному праві. Найяскравішим прикладом є Закони Хаммурапі

(XVIII ст. до н.е.), що стали одним із перших зразків систематизованого і кодифікованого законодавства. Особливістю месопотамської правової культури була концепція жорсткої відповідальності («око за око, зуб за зуб»), яка забезпечувала принцип рівнозначності злочину й покарання, визначеності наслідків правопорушень, а також підкреслювала рівність перед законом. Уявлення про правопорядок ґрунтувалися на ідеї справедливості, реалізованій через чітко визначені юридичні норми, що сприяло становленню ідеї верховенства закону як ключової складової соціальної організації [2].

Правова традиція Стародавньої Індії, яка знайшла своє класичне відображення в «Законах Ману» (II–III ст. н.е.), базувалася на глибокій соціально-релігійній регламентації суспільного життя. Правопорядок у цій цивілізації визначався поняттям дхарми — універсального морально-правового обов'язку людини, який мав божественне походження й був деталізований у численних приписах та нормах поведінки. Відповідність людських дій законам дхарми визначалася кастовою ієрархією, що створювало суттєву диференціацію прав, свобод і обов'язків громадян залежно від їх соціального статусу. Незважаючи на виражену соціальну стратифікацію, саме ідея божественної та моральної законності створювала основу для правової стабільності, передбачуваності суспільних відносин та поступового формування загальної правової культури, що орієнтувалася на дотримання універсальних моральних норм [3].

У Стародавньому Китаї уявлення про правопорядок формувалися в межах таких філософсько-правових шкіл, як конфуціанство, даосизм і легізм, кожна з яких пропонувала власну модель упорядкування суспільного життя. Конфуціанська модель акцентувала увагу на морально-етичних засадах правопорядку, наголошуючи на пріоритетності внутрішньої моральності, доброчесності та виконання соціальних ритуалів («жень», «лі») над формальними юридичними нормами. На противагу цьому, легістська школа (представлена мислителями Шан Яном, Хань Фейцзи та ін.) надавала перевагу суворим законам і жорсткій регламентації суспільних відносин,

підкреслюючи, що лише чітко встановлені й ефективно реалізовані юридичні приписи здатні забезпечити стабільність державного порядку. Даоські ж уявлення формували у суспільстві ідею природної рівноваги, в якій законодавство мало відповідати природним закономірностям, а держава мінімально втручатися у життя громадян. Саме синтез цих трьох підходів сприяв формуванню у китайській правовій думці складного балансу між моральними та юридичними компонентами правозаконності, що справило значний вплив на подальший розвиток китайської правової культури [4].

У правовій думці Давньої Греції вперше чітко розрізняється ідея природного права («*nomos physeos*») та позитивного, людського права («*nomos thesis*»). Це розмежування вперше було концептуально осмислене вже у творах давньогрецьких поетів і мислителів, зокрема Гесіода, який наголошував на важливості порядку, встановленого людьми відповідно до вищої моральної справедливості, яка має божественне походження. Пізніше ця ідея отримала філософське осмислення у працях софістів (Протагора, Горгія), які розглядали закон («*номос*») як результат суспільного договору, створеного людьми з метою забезпечення загального блага та соціального порядку. Софісти піддали критиці традиційне бачення права як винятково божественного припису, започаткувавши дискусію щодо взаємодії між природним законом («*nomos physeos*») і позитивним законом («*nomos theseos*»), тобто таким, що встановлюється людською волею.

Принципово новий крок у розвитку цієї ідеї здійснив Сократ, який наголошував на пріоритетності справжнього права як втілення загальнолюдської істини та справедливості. Для Сократа закон був не лише формальною нормою, а й проявом моральної сутності суспільного життя. Його учень Платон у праці «Держава» значно поглибив цей підхід, трактуючи закон («*номос*») як інструмент реалізації справедливості («*dikaiosyne*») та підтримки соціальної гармонії. На думку Платона, справжнє право ґрунтується на вічних, незмінних ідеях добра, що становлять абсолютну основу справедливого державного устрою. Він вважав, що закон є

необхідним засобом для досягнення загального блага і реалізації справедливості в суспільстві, наголошуючи, що позитивні закони повинні максимально наближатися до абсолютних моральних ідеалів.

Арістотель розвинув ці ідеї, запропонувавши більш конкретне і детальне розмежування між природним (*jus naturale*) та позитивним правом (*jus positivum*). У працях «Політика» та «Нікомахова етика» він сформулював концепцію природного права як універсального, незмінного і вічного, що походить із самої сутності людини й існує незалежно від волі держави чи правителя. Позитивне право, за Арістотелем, навпаки, є результатом угоди між людьми та виражає конкретні умови їхнього суспільного співіснування. Він зазначав, що позитивні закони можуть змінюватися залежно від обставин, однак завжди повинні орієнтуватися на принципи природної справедливості, які є універсальними та незмінними [5].

Римське право вирізнялося високим рівнем систематизації, нормативної визначеності й раціональності. У працях римських юристів вперше було проведено чітке розмежування понять *jus* (права) і *lex* (закону). Поняття «*jus*» мало глибший зміст, ніж просто писаний закон («*lex*»), оскільки охоплювало також правові звичаї, моральні принципи (*aequitas*) та універсальні норми справедливості. Видатний римський мислитель Цицерон наголошував на тому, що справжнє право («*jus*») завжди повинно відповідати критеріям моральності й справедливості («*aequitas*»), тоді як формально прийняті закони («*leges*») можуть бути несправедливими та такими, що не заслуговують на безумовну повагу [6].

Суттєвий внесок у розуміння правової природи та співвідношення *jus* і *lex* зробили класичні римські юристи, зокрема Ульпіан, який розвинув ідею про розмежування приватного та публічного права, зазначаючи, що право (*jus*) є мистецтвом добра та справедливості («*ars boni et aequi*»). Саме це сприяло усвідомленню того, що закони (*lex*) повинні відповідати певним загальним принципам, які перевершують формальні норми, встановлені державою, і є універсальними для всього людства [7].

Характерною особливістю римської правової традиції було чітке розмежування понять «*jus*» (право) і «*lex*» (закон). Водночас римська юридична думка створила основу для усвідомлення того, що формально закріплені закони (*lex*) повинні відповідати глибшим і загальнішим принципам, втіленим у понятті *jus*, яке охоплює норми звичаєвого права (*jus consuetudinarium*), рішення судів (*jus honorarium*), а також фундаментальні принципи справедливості (*aequitas*). Цим римське право суттєво розширило межі розуміння поняття права, включивши до нього як писані норми, так і неписані традиції, судові рішення та моральні принципи, що забезпечило більш повне відображення соціальної реальності та потреб суспільного життя [8].

Значний внесок у формування ідеї правозаконності належить римським юристам класичного періоду — Цицерону, Ульпіану, Гаю, Паулу та іншим видатним мислителям. Зокрема, Цицерон, у працях якого відчутний вплив грецької філософії, розглядав природне право (*jus naturale*) як універсальну, раціональну основу будь-яких позитивних законів. У трактаті «Про закони» («*De legibus*») він наголошував на тому, що справжній закон є проявом божественного розуму і моральної справедливості, які повинні бути покладені в основу людського законодавства [9]. Саме таким чином Цицерон формулював важливий принцип відповідності позитивного закону моральним та природним вимогам, закладаючи теоретичні основи для розвитку ідеї верховенства закону.

Саме Ульпіан визначив право як «мистецтво добра і справедливості» («*jus est ars boni et aequi*»), чітко вказуючи на моральну природу правових норм. У його працях наголошувалося на тому, що писані закони мають враховувати принципи природної справедливості (*aequitas*) та добросовісності (*bona fides*).

Важливим досягненням римського права стала практика систематизації та кодифікації законодавства. Найбільш раннім прикладом є Закони XII таблиць (V ст. до н.е.), які вперше забезпечили чітке та загальнодоступне

закріплення норм, тим самим закладаючи основи принципу правової визначеності [10]. Кульмінацією цього процесу стала масштабна кодифікація *Corpus juris civilis* імператора Юстиніана (VI ст. н.е.), яка увібрала у себе всю багатовікову традицію римського права і забезпечила його подальшу рецепцію у європейських країнах. Саме завдяки систематизації та кодифікації було закріплено принцип, за яким закони мають бути чіткими, зрозумілими й доступними для всіх громадян, що є невід'ємною складовою верховенства закону.

Вагомим чинником розвитку ідеї правозаконності у середньовічній Європі було канонічне право, що зародилося та розвивалося у межах юрисдикції Католицької церкви. Його основними джерелами виступали папські декреталії, соборні постанови, папські булли та інші церковні нормативні акти, які відзначалися високим рівнем правової техніки, логічністю, системністю і внутрішньою послідовністю. Важливе місце в канонічному праві посідали морально-етичні засади, що наголошували на необхідності відповідності позитивних законодавчих приписів загальним моральним та природним нормам, які вважалися універсальними та незмінними [11, с. 6-18.].

Ключовим досягненням канонічного права у сфері становлення ідеї правозаконності стало утвердження ідеї пріоритету природного закону (*lex naturalis*) та божественного закону (*lex divina*) над людським правом. Це знайшло вираз у фундаментальних працях середньовічних теоретиків, зокрема Граціана, автора «Декрету» (XII ст.) [12], та Томи Аквінського, який у трактаті «*Summa Theologiae*» (XIII ст.) [13] чітко визначив ієрархію законів, де людський закон посідав підпорядковане становище щодо природного і божественного права. Тома Аквінський, зокрема, зазначав, що будь-який закон, який суперечить природній справедливості та моральним істинам, не має юридичної сили та не є обов'язковим для дотримання. Саме завдяки таким підходам у середньовічній свідомості закріпилося усвідомлення обмеженості людського закону вищими моральними та природними

принципами, що сприяло формуванню ідеї правозаконності як вищої правової цінності.

Значний внесок у формування принципу правозаконності зробили й перші законодавчі акти, що обмежували абсолютну владу монархів. Особливо важливою у цьому аспекті є англійська Велика хартія вольностей 1215 року [14], яка встановлювала фундаментальні принципи обмеження влади монарха законом та гарантувала права окремих соціальних станів. Саме в цьому документі вперше було закріплено ідею, що жодна влада, навіть королівська, не може діяти всупереч встановленим правовим приписам. Цей акт став важливим кроком у формуванні концепції «правління закону» (rule of law) і заклав основу для подальшого розвитку конституційних ідей в Європі.

Концепція природного права (jus naturale) виступає одним із фундаментальних елементів, що визначають сучасне розуміння принципу правозаконності. Виникнувши як результат філософського осмислення існування певних універсальних норм і принципів, які походять із самої природи людини та не залежать від людської волі чи державної влади, ця концепція суттєво вплинула на формування моральних і нормативних меж позитивного законодавства [15]. Саме у період Середньовіччя та на початку Нового часу природне право набуває важливого концептуального значення як критерій оцінки легітимності та справедливості законодавчих актів.

Саме канонічне право Середньовіччя значною мірою популяризувало і закріпило концепцію природного права в європейській правовій традиції. Видатний каноніст XII ст. Граціан у своєму знаменитому «Декреті» наголосив на ієрархії законів, у якій позитивний людський закон (lex humana) завжди є підпорядкованим щодо закону божественного (lex divina) та природного (lex naturalis). Завдяки цьому в європейській правовій традиції утвердилася ідея про те, що державна влада має діяти відповідно до принципів моральності, а будь-яке позитивне право, що суперечить цим принципам, втрачає свою юридичну силу та моральну легітимність [16].

Такий підхід мав далекосяжні наслідки, створивши основу для подальшого розвитку ідеї правової держави, де верховенство закону забезпечується не лише формальною визначеністю нормативних приписів, а й їх відповідністю універсальним морально-етичним стандартам.

У період пізнього середньовіччя та початку Нового часу концепція природного права отримала подальший розвиток у працях провідних європейських мислителів і правників. Гуго Гроцій, якого традиційно вважають одним із засновників сучасної доктрини природного права, у праці «Про право війни і миру» (1625 р.) визначав природне право як сукупність універсальних норм, що випливають із розумної природи людини й мають загальнообов'язковий характер, незалежно від релігійних вірувань або політичних поглядів. Гроцій наголошував, що позитивні закони держав не повинні суперечити таким універсальним моральним принципам, які є природними і загальнообов'язковими для всіх народів і цивілізацій [17].

Не менш вагомим є внесок Томаса Гоббса, Джона Локка і Жан-Жака Руссо, які розглядали природне право у контексті теорії суспільного договору. Гоббс у трактаті «Левіафан» (1651 р.) підкреслював, що природні права людини є первинними і визначають межі державного втручання [18, с. 18]. Джон Локк у своїх працях «Два трактати про правління» (1689 р.) розвинув цю ідею, наголосивши, що позитивне законодавство повинно відповідати природним правам людини на життя, свободу та власність [19]. Жан-Жак Руссо у трактаті «Про суспільний договір» (1762 р.) висунув ідею, що суспільство, створюючи закони шляхом суспільного договору, зобов'язане забезпечити їх відповідність природним правам громадян, які є універсальними та невідчужуваними [20].

Значний внесок у розвиток концепції правозаконності у період Просвітництва здійснив англійський мислитель Джон Локк, який у праці «Два трактати про правління» (1689 р.) запропонував нове осмислення принципів державного управління. Локк сформулював концепцію природних, невідчужуваних прав людини, до яких він зараховував право на

життя, свободу й приватну власність. На його переконання, головним завданням державної влади є забезпечення захисту цих природних прав, а будь-який позитивний закон повинен відповідати саме цій фундаментальній меті. Локк підкреслював, що закони повинні мати не лише формальну визначеність, але й морально-етичну легітимність, бути спрямованими на захист природних прав громадян, що, відповідно, встановлює чіткі межі діяльності держави. Цим самим Локк заклав основу ідей обмеженого правління («limited government») і верховенства права («rule of law»), що стали невід'ємними складовими європейської правової традиції та визначальними для розвитку сучасної демократії [21].

Не менш значущий внесок у розвиток принципу правозаконності здійснив Шарль-Луї де Монтеск'є у праці «Про дух законів» (1748 р.). Він запропонував принципово новий підхід до розуміння структури державної влади, розвинувши ідею поділу влади на три автономні гілки: законодавчу, виконавчу і судову. За його твердженням, тільки чіткий розподіл владних повноважень між незалежними одна від одної інституціями може забезпечити ефективний контроль за дотриманням законності та запобігти зловживанням владними повноваженнями. Монтеск'є переконливо довів, що верховенство права досягається тоді, коли жодна з гілок влади не може здійснювати повний контроль над суспільством та законом, а всі вони діють у чітко визначених юридичних рамках. Монтеск'є суттєво поглибив концепцію правозаконності, вказавши на необхідність створення дієвої системи стримувань і противаг для забезпечення правової стабільності [22].

Суттєвий внесок у розвиток принципу верховенства закону також здійснив Жан-Жак Руссо, особливо у трактаті «Про суспільний договір» (1762 р.). Руссо запропонував нове бачення легітимності законів, наголосивши, що вони є результатом прояву «загальної волі» («volonté générale»), яка репрезентує загальні інтереси суспільства, а не волю окремого правителя чи певної соціальної групи. На думку Руссо, законність закріплюється тільки через колективну волю громадян, завдяки якій закони

набувають суспільної легітимності та сприймаються як справедливі. Руссо також підкреслював, що лише ті закони, які відповідають природним правам людини й забезпечують рівність та справедливість, можуть бути основою стабільного і правового державного порядку.

Іммануїл Кант у своїй філософії права, представлений передусім у праці «Метафізика моралі» (1797 р.), сформулював ідею про те, що право є виразом практичного розуму та умовою реалізації людської свободи у суспільстві. Для Канта право є необхідною умовою існування свободи індивіда, оскільки лише загальновизнаний і чітко визначений закон забезпечує однаковий обсяг свободи для всіх громадян. На думку мислителя, право і закон є нерозривно пов'язаними категоріями, оскільки закон виступає формальним виразом морального імперативу, що має універсальний характер і не залежить від довільних волевиявлень індивідуальних суб'єктів чи державної влади. Саме в такому контексті Кант розглядає правозаконність як ідеал суспільного порядку, за якого дії держави й громадян підпорядковуються об'єктивним, універсальним і морально обґрунтованим принципам, які забезпечують гармонійне співіснування людей у суспільстві [23].

Особливого значення у кантівській доктрині правозаконності набуває категоричний імператив як універсальний моральний принцип, що визначає обов'язковість і загальність правових норм. За Кантом, позитивні закони повинні відповідати критерію універсалізації, тобто бути такими, які можна застосувати до всіх без винятку. У праці «До вічного миру» (1795 р.) він наголошував, що правозаконність досягається лише тоді, коли закони ґрунтуються на повазі до особистої гідності людини, визнанні автономії її волі та рівності перед законом, а держава існує для забезпечення свободи та справедливості [24]. Таким чином, Кант остаточно сформулював ідею, що правозаконність є не тільки формальним дотриманням норм, але й відповідністю їх змісту моральним критеріям.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель у праці «Філософія права» (1821 р.) розвинув концепцію правозаконності через діалектичний метод аналізу права

як вираження свободи волі людини у межах держави. Для Гегеля право є втіленням ідеї свободи, яка розгортається через систему юридичних норм, що встановлюються державою. Він розглядає державу як реалізацію абсолютної ідеї права, де закон є не просто інструментом регулювання суспільних відносин, а вираженням загальної волі суспільства, що забезпечує справедливість і реалізує свободу громадян. За Гегелем, правозаконність досягається тоді, коли закон відповідає розумній природі суспільних відносин, виражає спільні інтереси й несе в собі загальний характер, відображаючи не суб'єктивні погляди окремих груп чи осіб, а об'єктивні інтереси всього суспільства [25].

У XVII–XVIII століттях ідея верховенства права у Великій Британії отримала подальший розвиток у зв'язку з політичними трансформаціями, пов'язаними з Англійською революцією та утвердженням парламентської монархії. Зокрема, вагомий внесок у розуміння верховенства права здійснив англійський правознавець Едвард Кок, який у XVII ст. сформулював ідею, що закон стоїть вище за волю монарха («король під законом», англ. «king under the law») [26]. Пізніше цю ідею ґрунтовно розвинув англійський правознавець Альберт Дайсі, який у праці «Вступ до вивчення конституційного права» (1885 р.) визначив три основоположні аспекти rule of law: рівність усіх громадян перед законом, підпорядкованість влади законам і гарантії судового захисту прав та свобод громадян [27]. Саме Дайсі вперше чітко окреслив зміст цього принципу у юридичній доктрині, підкреслюючи, що права людини повинні бути гарантовані не абстрактною волею правителів, а конкретними і стабільними юридичними нормами.

Подальший розвиток принцип верховенства права отримав у правовій системі Сполучених Штатів Америки, яка сприйняла і творчо переосмислила англійську правову традицію. Особливо яскраво цей принцип проявився у Конституції США 1787 року, яка закріпила чітке обмеження повноважень державних органів, встановивши систему стримувань і противаг між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади [28]. Значний внесок у

розвиток принципу зробили автори Федералістських статей — Александер Гамільтон, Джеймс Медісон та Джон Джей, які наголосили, що держава, яка діє в межах закону, повинна гарантувати індивідуальну свободу громадян та захищати їх права від можливих зловживань влади.

Важливим внеском у розвиток принципу верховенства права стало рішення Верховного суду США у справі «Марбері проти Медісона» (1803 р.) [29], в якому було закріплено принцип судового контролю за конституційністю законодавчих актів (*judicial review*). Це створило правову основу для того, щоб судова влада здійснювала контроль за діяльністю інших гілок влади і таким чином забезпечувала верховенство Конституції та закону над будь-якими рішеннями державних органів.

Концепція *Rechtsstaat*, що буквально означає «правова держава», виникла як альтернатива середньовічній практиці абсолютної влади монарха, яка не була чітко обмежена правовими нормами. У процесі свого формування ця концепція увібрала у себе ідеї природного права, соціального договору, поділу влади та індивідуальної свободи, що знайшли своє втілення в теоретичних працях таких німецьких мислителів, як Іммануїл Кант, Георг Гегель, Роберт фон Моль, Карл Велькер та інші.

Одним із перших термін «*Rechtsstaat*» увів у науковий обіг німецький вчений Роберт фон Моль у 1832 році, визначивши його як правову форму держави, де влада діє виключно на підставі законів, встановлених із урахуванням інтересів громадян. В основі концепції лежало переконання, що держава має бути обмеженою у своїх діях законом і що саме право повинне бути первинним регулятором суспільних відносин, забезпечуючи раціональність, стабільність і передбачуваність дій державних органів. Для фон Моля правова держава виступала гарантом індивідуальних прав громадян та правової визначеності суспільних відносин, а не просто інструментом політичної влади [30, pp. 36–40].

Подальший розвиток концепція *Rechtsstaat* отримала у працях німецьких мислителів, особливо у Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, який у

своїй праці «Філософія права» (1821 р.) наголошував, що держава є вищою формою реалізації права, але при цьому сама держава повинна бути обмежена системою об'єктивних правових норм, які виражають загальний інтерес суспільства. Гегель зазначав, що тільки така держава, яка сама дотримується законності, здатна гарантувати справжню свободу та справедливість для громадян. Він також звернув увагу на необхідність формальної визначеності та внутрішньої узгодженості законів, які є передумовою їх авторитетності й ефективності [31, pp. 581–2, 603].

У другій половині XIX–на початку XX ст. континентальна концепція *Rechtsstaat* отримала подальший розвиток у працях німецьких юристів і філософів права, таких як Рудольф фон Єрінг, Георг Єллінек, Отто Майєр, Ганс Кельзен та інші. Вони суттєво поглибили зміст цієї концепції, акцентувавши увагу на необхідності гарантування прав і свобод особистості, рівності громадян перед законом та створенні чітких механізмів контролю за діяльністю органів державної влади. Зокрема, Ганс Кельзен у праці «Чиста теорія права» («*Reine Rechtslehre*», 1934 р.) наголосив на формальній визначеності та ієрархічності правових норм, вказавши на необхідність відповідності будь-яких актів держави нормам вищого рівня—передусім конституції як основного закону держави. Такий підхід закріпив формальну визначеність правового регулювання як одну з головних рис *Rechtsstaat* [32].

1.2. Методологічні засади до аналізу правозаконності

Методологія дослідження правозаконності не обмежується лише формально-догматичним підходом, вона включає низку теоретичних, філософських, соціальних та міждисциплінарних підходів, які дають змогу всебічно охарактеризувати її сутність, механізми реалізації та умови ефективного функціонування в суспільстві. Вибір методологічних інструментів значною мірою визначає глибину і якість наукового аналізу, а також сприяє виробленню чітких рекомендацій для практичного

застосування принципу правозаконності в національних та міжнародних правових системах.

Онтологічний аналіз правозаконності передбачає вивчення її як фундаментального феномену правової реальності, який відображає сутність і специфіку сучасної держави та правового суспільства. Правозаконність розглядається не лише як формальна вимога відповідності правових норм принципам права, але й як комплексний соціальний феномен, що відбиває глибокі структурні взаємозв'язки між державою, правовими інститутами, громадянським суспільством і особистістю. У цьому контексті онтологічний підхід дозволяє не тільки описати, але й зрозуміти природу, функції та значення правозаконності як невід'ємного елементу функціонування демократичної держави [33, с. 49-52].

Застосовуючи онтологічний аналіз, дослідники виявляють закономірності виникнення, розвитку і трансформації правозаконності в умовах складної взаємодії державних органів та громадянських структур. Особлива увага приділяється з'ясуванню ролі правозаконності у забезпеченні стабільності соціальних відносин, правового порядку та легітимності державної влади. Важливою складовою цього аналізу є визначення структури правозаконності, її основних елементів і взаємозв'язків між ними, що включає вивчення діяльності законодавчих, виконавчих та судових органів, а також механізмів взаємодії державних інститутів із суспільством.

Гносеологічний аспект дослідження правозаконності полягає у визначенні способів, засобів і меж пізнання цього феномену. З огляду на складність і багатовимірність поняття правозаконності, дослідники використовують різноманітні пізнавальні методи, зокрема філософські, юридико-догматичні, соціологічні, історико-правові, компаративістські та інші. Використання цих методів дає змогу більш повно і різнобічно пізнати сутність і специфіку принципу правозаконності. Важливим є визначення чітких критеріїв і стандартів для оцінювання правозаконності, що сприяє

об'єктивізації наукового аналізу та виключає можливість суб'єктивних трактувань [34, с. 94-96].

Значна увага приділяється питанням верифікації отриманих результатів, що передбачає використання емпіричних даних, теоретичних моделей та сучасних наукових методик. Ефективне пізнання феномену правозаконності можливе завдяки інтеграції різних методологічних підходів, що дозволяє забезпечити багатовимірність і повноту аналізу. Водночас визначаються й межі наукового пізнання, пов'язані з природою самого феномену правозаконності, рівнем розвитку юридичної науки, доступністю та якістю емпіричних матеріалів, що використовуються у дослідженнях. Гносеологічний аналіз правозаконності сприяє формуванню цілісного уявлення про її сутність, а також створює передумови для подальших наукових розробок у сфері теорії та практики права.

Аксіологічний аналіз правозаконності передбачає розгляд цього принципу як ключової ціннісної категорії, що визначає спрямованість і зміст правового регулювання. У цьому аспекті правозаконність постає як фундаментальна ціннісна основа, що забезпечує моральний авторитет, легітимність та стабільність правової системи. Аналіз аксіологічного виміру правозаконності охоплює визначення її універсальних ціннісних орієнтирів, серед яких особливе місце займають справедливість, рівність, свобода, гідність особистості та гуманізм [35].

Саме ці універсальні цінності формують основу правового порядку, визначають суспільну значущість правових норм та сприяють формуванню високого рівня правосвідомості і правової культури в суспільстві. Правозаконність як ціннісний орієнтир забезпечує баланс між інтересами держави, суспільства та індивіда, виступаючи гарантом захисту прав людини і громадянина, зміцнюючи довіру громадян до державних інститутів і правової системи в цілому. У цьому контексті важливою є роль правозаконності у формуванні правових стандартів поведінки, що

забезпечують гармонійне співіснування у суспільстві, запобігання конфліктам і встановлення атмосфери поваги до права та закону.

Правозаконність як соціальний феномен характеризується тісною взаємозалежністю з такими категоріями, як правова свідомість та правова культура, які визначають рівень сприйняття, засвоєння і реалізації права у суспільстві. Вона не обмежується виключно формальною відповідністю правових норм загальним принципам права, а виступає багатовимірним соціальним явищем, що пронизує всі сфери суспільних відносин. У цьому контексті правозаконність є результатом взаємодії правових інститутів, діяльності державних органів та безпосередньо суб'єктів права—громадян, які сприймають, оцінюють і реалізують норми права у повсякденній практиці.

Правова свідомість є компонентом соціального виміру правозаконності. Саме через правову свідомість людина формує свої уявлення, установки та оцінки щодо правових норм, визначає власні моделі правомірної поведінки та ставлення до явища законності. Правова свідомість відіграє роль у забезпеченні добровільного й усвідомленого дотримання законів громадянами, сприяючи формуванню внутрішньої переконаності у необхідності дотримання правових норм, а не лише страху перед юридичною відповідальністю [36]. Високий рівень правової свідомості забезпечує належне функціонування правових норм, їх ефективне втілення в життя, сприяє активному громадянському контролю за діяльністю державних органів, зменшуючи ризик правових зловживань і корупції. Навпаки, низький рівень правової свідомості веде до проявів правового нігілізму, зростання конфліктності, порушення прав громадян та поглиблення суспільних конфліктів.

Не менш важливим елементом соціального виміру правозаконності є правова культура, яка охоплює весь комплекс правових цінностей, знань, переконань і поведінкових моделей, що формуються і транслиуються у суспільстві. Правова культура визначає якісний стан суспільства з погляду

сприйняття і практичної реалізації норм права. Саме завдяки високому рівню правової культури суспільство здатне створювати і підтримувати належні умови для ефективної реалізації законів, гарантувати стабільність правових відносин та забезпечити високий ступінь довіри громадян до законодавства і правової системи в цілому. Розвинена правова культура сприяє формуванню правового суспільства, в якому дотримання закону є не лише юридичним обов'язком, але й моральним імперативом, що закріплюється на рівні суспільних практик і повсякденних соціальних взаємодій [37].

Дослідження правозаконності як соціального феномену вимагає застосування спеціалізованих соціологічних методик, що дозволяють аналізувати ставлення суспільства до права, закону та їхньої реалізації. Соціологічний підхід дає можливість виявити реальний стан правозаконності у суспільстві, оцінити ступінь сприйняття громадянами правових норм, а також визначити чинники, що впливають на формування правової свідомості та культури.

Однією з основних методик є аналіз громадської думки, який здійснюється шляхом проведення опитувань різних соціальних груп щодо їх ставлення до права та законності. Цей метод дозволяє визначити рівень довіри населення до законодавчих актів, правових інститутів, правоохоронних органів та судової системи, а також оцінити готовність громадян дотримуватися норм права у повсякденному житті. Опитування громадської думки можуть проводитись у формі інтерв'ю, анкетування, фокус-групових дискусій або глибинних інтерв'ю. Такі дослідження є важливим джерелом інформації для оцінювання ефективності правового регулювання та формування правової політики [38].

Іншим важливим соціологічним методом є аналіз сприйняття закону суспільством. Ця методика передбачає вивчення того, як громадяни сприймають і розуміють зміст та цілі правових норм, наскільки ці норми є зрозумілими, доступними та справедливими у сприйнятті людей. Особлива увага приділяється виявленню розривів між формальними вимогами законів

та реальними соціальними практиками їх застосування, що дозволяє виявити причини недовіри до закону, формування правового нігілізму або, навпаки, чинники високого рівня правової лояльності.

У рамках соціологічного аналізу правозаконності активно застосовуються і методи експертних оцінок, коли кваліфіковані фахівці (юристи, соціологи, політологи, правозахисники) дають комплексну оцінку стану та перспектив реалізації принципу правозаконності. Цей метод доповнює дані опитувань громадської думки, дозволяючи враховувати більш складні та приховані чинники, що впливають на реалізацію права та забезпечення законності [39].

Соціологічні дослідження правозаконності також включають застосування контент-аналізу правових документів, медіа-текстів та публічних виступів, які дозволяють виявити основні тенденції та особливості формування правового дискурсу у суспільстві. Завдяки цьому можна простежити, як формуються і транслиуються правові цінності, ідеї та установки в публічній сфері, а також як вони впливають на соціальне сприйняття закону та законності.

Соціальна ефективність правозаконності є показником, що демонструє, наскільки успішно правові норми та інститути виконують свої функції у соціальному середовищі. Дослідження соціальної ефективності дає змогу визначити, чи досягають правові приписи тих соціальних цілей, які були передбачені законодавцем, наскільки вони відповідають суспільним очікуванням, і якою мірою вони забезпечують гармонійне співіснування громадян [40].

Одним із ключових критеріїв соціальної ефективності правозаконності є рівень правової свідомості та правової культури населення. Цей критерій відображає, наскільки громадяни усвідомлюють, приймають та дотримуються правових норм, наскільки сформованими є їхні установки на повагу до закону, законодавчих органів і правоохоронної системи загалом.

Саме правова свідомість визначає сприйняття громадянами правового регулювання як справедливого, легітимного і необхідного.

Наступним важливим критерієм є стан законності та правопорядку. Його оцінка здійснюється через вивчення статистичних показників, які відображають рівень злочинності, кількість правопорушень, частоту та характер порушень законодавства. Цей критерій також включає аналіз ефективності діяльності державних органів, відповідальних за забезпечення законності — поліції, прокуратури, судової влади—та оцінку ступеня реального виконання ними покладених функцій у забезпеченні правопорядку.

Не менш значущим критерієм є рівень реального захисту прав і свобод громадян. Це передбачає аналіз кількісних та якісних показників, що характеризують ступінь захищеності прав людини у державі. До уваги беруться результати роботи правозахисних організацій, судові рішення, кількість та результативність справ у сфері захисту прав громадян, а також доступність механізмів правового захисту для різних соціальних груп [41].

Окрім цього, оцінюючи соціальну ефективність правозаконності, важливо враховувати її вплив на соціальну стабільність та суспільну згоду. Йдеться про аналіз здатності правової системи попереджувати соціальні конфлікти, забезпечувати соціальну справедливість та підтримувати суспільну злагоду. Це є індикатором того, наскільки успішно законодавство відповідає інтересам різних соціальних груп, запобігаючи виникненню соціальних напружень та конфліктів.

Методи вимірювання соціальної ефективності правозаконності передбачають застосування широкого спектра наукових інструментів. Найпоширенішими є соціологічні дослідження - анкетування, глибинні інтерв'ю, фокус-групи, які дозволяють з'ясувати ставлення громадян до законів та їх виконання. Емпіричний аналіз правозастосовної практики включає вивчення статистичних показників, що відображають ефективність правової діяльності державних органів. Крім того, контент-аналіз

нормативно-правових актів, медіа та інших інформаційних ресурсів дозволяє дослідити, як суспільство сприймає і оцінює правову реальність. Порівняльний аналіз, своєю чергою, забезпечує можливість оцінювати рівень ефективності правозаконності у різних соціокультурних, часових та просторових контекстах.

Компаративістський аналіз концепцій правозаконності дозволяє виявити спільні та специфічні риси цього принципу у різних правових системах, поглибити розуміння його універсальних та особливих проявів, а також визначити ступінь і можливості запозичення позитивного досвіду [42, с. 21-22].

У романо-германській правовій традиції концепція правозаконності базується на ідеї формальної визначеності та системності права, в якій домінує писане право. Центальною є ідея правової держави, що передбачає чітке закріплення прав і свобод особистості, обмеження державної влади законами, а також встановлення ієрархії нормативно-правових актів з пріоритетом конституції. У цій системі правозаконність сприймається насамперед як юридична визначеність, передбачуваність і прозорість законодавства та судової практики [43].

Англо-американська правова система розглядає принцип правозаконності через концепцію верховенства права. Для неї характерним є пріоритет судового прецеденту, активна роль суддівського права та високий ступінь правової гнучкості. Правозаконність тут постає як процесуальний і матеріальний принцип, що забезпечує захист індивідуальних прав і свобод через судовий контроль над діями держави. Особлива увага приділяється принципу справедливості («justice»), розумності («reasonableness») і принципу належної правової процедури («due process»), що визначає правозаконність як справедливе, неупереджене та передбачуване застосування закону [44].

У мусульманській правовій системі правозаконність значною мірою визначається релігійними нормами (шаріатом). Тут законність

ототожнюється не тільки з формальним дотриманням позитивних правових норм, але й з відповідністю релігійним приписам та морально-етичним нормам ісламу. Право в мусульманській традиції розглядається як божественна воля, що є основою і гарантією морального порядку в суспільстві. При цьому важливе місце посідають духовно-етичні аспекти дотримання права, а механізми забезпечення законності часто інтегруються з релігійними інститутами та звичаями [45].

Конституційні моделі реалізації правозаконності істотно відрізняються залежно від політичних традицій, правових культур, форми державного устрою та історичних умов розвитку тієї чи іншої країни.

У державах із розвиненою демократичною конституційною моделлю, таких як США, Велика Британія, Німеччина чи Франція, принцип правозаконності реалізується через чітке визначення компетенції державних органів, систему стримувань і противаг, а також гарантії прав і свобод людини. В англо-американських країнах, зокрема у Великій Британії та США, центральним елементом механізму реалізації правозаконності є судовий контроль, зокрема конституційний контроль законодавчих і виконавчих актів, що забезпечує ефективне обмеження владних повноважень та захист прав людини. Судовий прецедент виступає ключовим інструментом підтримання правозаконності, забезпечуючи сталий, передбачуваний та прозорий правовий порядок [46].

Натомість у країнах романо-германської традиції (Німеччина, Франція, Австрія тощо) важливу роль відіграє конституційна юстиція, зокрема функціонування спеціалізованих конституційних судів, що здійснюють контроль за відповідністю законодавчих актів конституції та принципам правової держави. Конституційні суди виконують функцію не лише контролю за конституційністю актів державних органів, а й захисту фундаментальних прав громадян, що суттєво посилює механізми правозаконності.

У країнах з мусульманською правовою традицією (наприклад, Іран, Саудівська Аравія) реалізація принципу правозаконності базується переважно на поєднанні світських і релігійних інститутів. Конституційні моделі цих країн часто передбачають взаємодію державних інститутів і релігійних органів, які здійснюють контроль за відповідністю законодавства нормам шариату. Це створює особливі механізми забезпечення законності, де право виступає не лише регулятором суспільних відносин, але й морально-релігійною настановою, що суттєво впливає на сприйняття закону громадянами.

Конституційні моделі країн Східної Азії (наприклад, Японія, Південна Корея, Сінгапур) акцентують увагу на забезпеченні правозаконності через жорстке державне управління, значний авторитет виконавчої влади та ефективну адміністративну систему. Тут правозаконність забезпечується високим рівнем дисципліни та відповідальності органів влади перед громадянами, а також через систему судового контролю за діяльністю державних органів, яка, однак, зазвичай є більш формалізованою порівняно з європейськими моделями [47].

В умовах реформування правової системи України та інтеграції держави до європейського правового простору актуалізується питання про використання зарубіжного досвіду для підвищення рівня правозаконності. Запозичення позитивних практик інших держав має значний потенціал, оскільки дозволяє перейняти ефективні механізми та моделі, вже апробовані в інших правових культурах. Однак при реалізації таких процесів важливо враховувати низку можливостей і обмежень, що зумовлені специфікою українського суспільства, історичними особливостями та чинниками соціокультурного середовища.

До можливостей запозичення зарубіжного досвіду можна віднести, насамперед, впровадження апробованих механізмів конституційного контролю, забезпечення незалежності судової системи, а також посилення прозорості та підзвітності державних органів. Досвід країн романо-

германської традиції, таких як Німеччина та Франція, демонструє ефективність моделі спеціалізованого конституційного судочинства, що може бути імplementовано в Україні з метою посилення гарантій захисту прав і свобод громадян. Крім того, запозичення англо-американських моделей правозастосування, зокрема підходів до прецедентного права та механізмів правового регулювання, може посилити прозорість судових процедур і підвищити передбачуваність судової практики [48, с. 348].

Системно-структурний підхід до аналізу правозаконності ґрунтується на розгляді цього феномену як цілісної системи, що складається з окремих елементів, які взаємодіють між собою та утворюють структурно впорядковану єдність. Цей методологічний підхід дозволяє виявити внутрішню структуру правозаконності, її місце та роль у правовій системі, а також визначити взаємозв'язки з іншими правовими інститутами і принципами.

У межах системно-структурного аналізу правозаконність розглядається як інтегральний принцип, що забезпечує функціонування всієї правової системи шляхом встановлення та підтримання певного порядку взаємодії її елементів. Важливими компонентами цього принципу є правові норми, інститути права, суб'єкти правозастосування (державні органи, посадові особи, громадяни), а також юридичні процедури, які забезпечують практичну реалізацію законодавчих положень у суспільному житті. Кожен з цих елементів виконує свої специфічні функції та взаємодіє з іншими, утворюючи таким чином цілісну і стабільну систему [49].

Використовуючи системно-структурний підхід, можна виокремити ключові функції правозаконності: регулятивну, охоронну, стабілізуючу, інтегруючу та виховну. Регулятивна функція правозаконності полягає у встановленні чітких правових рамок поведінки суб'єктів суспільних відносин, забезпеченні передбачуваності та прозорості їх дій [50, с. 81]. Охоронна функція забезпечує захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від можливих порушень [51]. Стабілізуюча функція

виражається у забезпеченні сталості та передбачуваності правового порядку [52, с. 12], а інтегруюча – у сприянні узгодженню інтересів різних соціальних груп та інститутів через правове регулювання. Виховна функція забезпечує формування правової свідомості та культури населення, що є необхідною умовою для добровільного дотримання законів [50, с.81].

Компаративно-історичний підхід є важливим методологічним інструментом, що дозволяє розкрити історичні закономірності формування, розвитку та трансформації принципу правозаконності в різних правових традиціях та історичних періодах. Використовуючи цей підхід, можна простежити, як змінювалися уявлення про правозаконність, визначити спільні та відмінні риси її реалізації у різних країнах та регіонах світу, а також окреслити шляхи й механізми її еволюції в контексті соціально-політичних та культурних трансформацій.

Важливим завданням компаративно-історичного аналізу є порівняльне вивчення процесів становлення принципу правозаконності у різних правових системах (романо-германській, англо-американській, мусульманській, далекосхідній та інших). Такий аналіз дає змогу виявити як універсальні, так і специфічні тенденції розвитку законності, пов'язані з особливостями історичного досвіду окремих суспільств. Зокрема, дослідження історичного шляху розвитку правозаконності в європейських країнах дозволяє зрозуміти особливості формування сучасних конституційних держав, а аналіз мусульманської правової традиції – виявити взаємодію правових норм з релігійно-етичними засадами суспільного життя.

Комплексний (міждисциплінарний) підхід до аналізу правозаконності передбачає інтеграцію теоретичних концепцій, методів і підходів різних гуманітарних та суспільних наук з метою всебічного і глибокого вивчення цього складного та багатогранного феномену. Актуальність такого підходу зумовлена тим, що сучасні процеси зумовлюють появу нових якісних характеристик правозаконності, які виходять за межі виключно юридичних

аспектів і потребують осмислення в ширшому міждисциплінарному контексті.

У межах міждисциплінарного аналізу правозаконність розглядається не тільки як суто юридична категорія, але і як комплексне соціокультурне, економічне, політичне і психологічне явище, що обумовлюється низкою чинників, які мають безпосередній вплив на її формування та функціонування в суспільстві. Залучення методологічного інструментарію соціології, політології, філософії, психології, економіки та інших наук дозволяє розкрити внутрішні і зовнішні чинники, що сприяють або перешкоджають ефективній реалізації принципу правозаконності, а також розробити комплексні рекомендації для підвищення ефективності правового регулювання [53, с. 61-93].

Політологічний аналіз правозаконності акцентує увагу на функціонуванні політичних інститутів, механізмах реалізації державної влади, взаємодії між державою, політичними партіями та громадянським суспільством. Це дозволяє виявити вплив політичних процесів на стан законності, дослідити роль політичних режимів у забезпеченні або, навпаки, порушенні правозаконності, а також зрозуміти, як політична культура впливає на формування та підтримку стабільного правового порядку [54, с. 7-16].

Економічний аспект міждисциплінарного аналізу передбачає дослідження впливу економічних умов та чинників на стан правозаконності, визначення ролі права і законності у забезпеченні економічної стабільності та розвитку. Такий аналіз дає змогу зрозуміти, як економічні стимули або перешкоди впливають на поведінку суб'єктів права, включаючи громадян і бізнес, та сприяють формуванню правового середовища, яке сприяє економічному зростанню та соціальній стабільності [55].

Психологічний аспект аналізу акцентує увагу на особливостях психологічного сприйняття права, закону, справедливості, влади та відповідальності. Зокрема, досліджуються мотиваційні фактори, що

визначають ставлення громадян до закону—від добровільного й свідомого дотримання до правового нігілізму чи антагонізму. Врахування психологічних особливостей правосвідомості є важливою передумовою для формування ефективної правової політики та підвищення рівня дотримання законності [56].

Філософський аналіз забезпечує концептуальне і ціннісне осмислення правозаконності, визначаючи її місце серед фундаментальних категорій людського буття - справедливості, свободи, гідності, моралі та гуманізму. Філософський підхід дозволяє визначити глибинні ціннісні орієнтири, що лежать в основі правозаконності, а також окреслити шляхи їх реалізації в конкретних правових та соціальних практиках.

1.3. Поняття принципу правозаконності та його місце в системі принципів права

Правозаконність як принцип права становить категорію сучасної юридичної науки, відображаючи базові уявлення про належний стан, функціонування та розвиток правової системи у взаємозв'язку з морально-етичними засадами суспільного життя. Даний принцип виступає інтегральним елементом правового регулювання, оскільки визначає не лише формальну відповідність дій державних органів та громадян законодавчим приписам, а й моральну, раціональну та соціальну обґрунтованість самих законів і практик їх застосування [57].

З позицій сучасної юридичної науки, правозаконність є складним і багатогранним поняттям, що охоплює два взаємопов'язані аспекти: формальний та матеріальний. Формальний аспект правозаконності передбачає чітке закріплення юридичних норм, їхню визначеність, логічну послідовність і передбачуваність, що забезпечує стабільність і прогнозованість суспільних відносин. Матеріальний аспект включає відповідність норм закону природно-правовим та морально-етичним

стандартам, що виступає необхідною умовою їхньої легітимності й суспільного визнання [58].

Аналізуючи категорію правозаконності, важливим є її розмежування та співвіднесення з близькими за змістом юридичними поняттями – верховенством права та формальною законністю. Ці принципи є базовими складовими правової системи, однак кожен з них володіє своєрідними особливостями, що визначають їхню роль у процесах правотворення та правореалізації.

Правозаконність як інтегративний принцип права виходить далеко за межі формального розуміння законності. Якщо формальна законність обмежується суворим і буквальним дотриманням чинних норм права, незалежно від їх змісту, моральної чи соціальної доцільності, то правозаконність передбачає глибше і більш змістовне наповнення. Вона визначає, що норми позитивного права повинні відповідати загальним ціннісним та морально-етичним принципам права, таким як справедливість, гуманізм і розумність. У цьому сенсі правозаконність виступає гарантом не лише формального дотримання норм, але й їхньої змістовної відповідності універсальним правовим та моральним стандартам [59, с. 445-459].

Правозаконність є ширшим і глибшим поняттям, аніж традиційно розуміється законність. Якщо законність здебільшого зводиться до формального дотримання чинних нормативно-правових актів, тобто до відповідності дій суб'єктів правовідносин встановленим нормам, то правозаконність охоплює не лише нормативний, а й практичний, функціональний і ціннісний виміри правової системи. У цьому контексті правозаконність постає як інтегральна категорія, що поєднує формальну правову визначеність із матеріальною справедливістю, узгодженість правових приписів із ефективністю їх реалізації, а також законодавчу якість із легітимністю правозастосування.

Для сучасної держави, яка функціонує в умовах високої нормативної динаміки, складної інституційної взаємодії та зростаючої ролі міжнародних

правових стандартів, принцип правозаконності є не лише орієнтиром для нормотворчої діяльності, а й критерієм оцінки якості врядування загалом. Правозаконність вимагає не просто ухвалення формально бездоганних законів, а забезпечення того, щоби норми були справедливими, послідовно застосовуваними, не суперечили одна одній і відповідали суспільним очікуванням та конституційним засадам.

У межах сучасної держави правозаконність виконує роль системного принципу, який пронизує як структуру правової системи, так і практику її функціонування, забезпечуючи єдність правового простору, передбачуваність державної політики та довіру громадян до публічної влади. Законність, як формальний компонент правової системи, у цьому випадку є необхідною, але недостатньою передумовою — лише в поєднанні з реальними гарантіями прав людини, ефективним судовим контролем, відповідальністю влади та високою правовою культурою вона трансформується у правозаконність як справжній змістовий принцип сучасної демократичної держави.

Формальна законність характеризується насамперед суворим дотриманням писаного права, юридичною визначеністю та процедурною прозорістю правозастосовних актів. У межах цього принципу основний акцент робиться на відповідності дій суб'єктів права формально встановленим правилам і процедурам. Однак така формалізація не завжди забезпечує справедливість і легітимність закону, оскільки формально законні акти можуть вступати в суперечність з універсальними цінностями права та правами людини.

Верховенство права, натомість, є ширшою концепцією, що передбачає не лише формальне дотримання норм права, але й відповідність цих норм загальнолюдським цінностям, зокрема свободі особистості, гідності людини, рівності перед законом і справедливості судочинства. Даний принцип закріплює пріоритет права над волею державних органів, що передбачає

обмеження влади не лише формально-юридичними рамками, а й змістовними критеріями легітимності та справедливості [60].

На практичному рівні взаємодія принципів правозаконності і верховенства права реалізується через механізми правозастосування та правотлумачення. Зокрема, суди у своїй практиці повинні не лише формально застосовувати закон, але й оцінювати його відповідність фундаментальним правовим цінностям. Це забезпечує не лише формальну визначеність і передбачуваність рішень, але й їхню соціальну справедливість і моральну легітимність. Натомість формальна законність, позбавлена орієнтирів правозаконності й верховенства права, може призводити до формалізму, свавільного застосування норм і, як наслідок, до зниження суспільної довіри до права і державних інститутів [61].

Структурна сутність правозаконності охоплює низку взаємопов'язаних компонентів, серед яких провідне місце належить формальній визначеності правових норм, їх відповідності фундаментальним цінностям права та соціальній легітимності. Саме ця взаємозалежність формально-нормативних та ціннісно-змістовних аспектів визначає специфіку та відмінність принципу правозаконності від інших принципів права.

Функціональне навантаження правозаконності розкривається через сукупність її конкретних проявів у правотворчій і правозастосовній діяльності. Завдяки здатності інтегрувати різноманітні правові норми в цілісний правовий простір, цей принцип забезпечує узгодженість та несуперечливість правової системи, сприяючи формуванню внутрішньої логіки й послідовності правового регулювання. В умовах суспільних трансформацій та динаміки суспільних відносин правозаконність виконує також стабілізуючу роль, підтримуючи необхідний рівень правової визначеності та передбачуваності. Така стабільність позитивно впливає на довіру громадян до правових інститутів і сприяє ефективній реалізації їхніх прав і свобод [62, с. 1].

З урахуванням структурно-функціональних характеристик принципу правозаконності стає очевидним його особливе місце у сучасній державі, що визначається здатністю забезпечувати баланс між формальними вимогами законності та більш глибокими ціннісними вимогами верховенства права. Саме ця інтегративна роль принципу правозаконності робить його ключовим елементом сучасного правового порядку, забезпечуючи стабільність, ефективність і легітимність правового регулювання.

Принцип правозаконності не існує ізольовано, а займає чітко визначене місце у системі загальних принципів права, з якими перебуває у нерозривній взаємодії. Насамперед, слід відзначити тісний зв'язок принципу правозаконності з принципом справедливості. Правозаконність виступає своєрідною гарантією, що позитивні норми права відповідатимуть фундаментальним критеріям справедливості, яка є однією з ключових ціннісних категорій права. У цьому контексті правозаконність виконує функцію «коректора» та орієнтира, спрямовуючи правотворчу та правозастосовну діяльність на реалізацію справедливого порядку, в якому захищаються права та інтереси всіх суб'єктів права [63].

Принцип правозаконності також безпосередньо пов'язаний із принципом гуманізму, оскільки він передбачає відповідність правового регулювання етичним і гуманістичним стандартам, що визнають людину, її права й гідність найвищою соціальною цінністю. У цьому контексті правозаконність виступає важливим критерієм оцінки норм права та практик їх застосування на предмет їх відповідності вимогам людяності, поваги до людської гідності, прав і свобод особистості.

Особливе значення має взаємодія правозаконності з принципом раціональності, який передбачає логічність, послідовність, передбачуваність та розумну обґрунтованість нормативно-правового регулювання. Раціональність у праві визначає, що правові норми повинні бути зрозумілими, доступними, несуперечливими та спрямованими на реальне вирішення соціальних проблем. Правозаконність, виступаючи інтегруючим

принципом, забезпечує не тільки формальну відповідність нормативних приписів логічним вимогам, але й їхню змістовну раціональність у контексті реальних суспільних потреб та інтересів.

Важливо наголосити також на взаємодії принципу правозаконності з принципом демократизму. Демократизм права передбачає, що законодавство та правозастосування мають бути орієнтовані на захист та реалізацію прав громадян, їхню участь у процесах прийняття рішень, прозорість державних процедур. В цьому аспекті правозаконність виступає критерієм, який визначає відповідність правових норм демократичним ідеалам та забезпечує прозорість, зрозумілість і доступність законодавчого процесу та практик його реалізації [64].

Принцип правозаконності одночасно виступає фундаментом для реалізації окремих галузевих принципів, забезпечуючи їхню єдність і взаємоузгодженість у рамках цілісної правової системи. Визначення місця принципу правозаконності у структурі галузевих принципів права дозволяє розкрити його роль як сполучної ланки між загальними теоретико-концептуальними засадами та конкретними нормативними механізмами правового регулювання.

Зокрема, у сфері конституційного права принцип правозаконності набуває особливого значення, оскільки конституційне регулювання визначає базові засади функціонування держави та суспільства. У конституційному праві правозаконність реалізується через чітке закріплення меж повноважень державних органів, гарантії прав і свобод людини і громадянина, а також через встановлення конституційного контролю за дотриманням законності при прийнятті нормативно-правових актів. Саме завдяки правозаконності конституційні норми виступають не просто формально закріпленими положеннями, а ціннісно обґрунтованими приписами, що забезпечують стабільність і легітимність конституційного ладу [65].

В галузі цивільного права правозаконність відіграє роль ключового критерію належного здійснення цивільних прав та виконання обов'язків

суб'єктами приватноправових відносин. У цій сфері особливу вагу мають принципи добросовісності, справедливості та розумності, які є безпосередніми проявами правозаконності. Принцип правозаконності забезпечує ефективність цивільно-правового регулювання, орієнтуючи учасників цивільних відносин на дотримання не лише формальних правил, але й глибших моральних та соціальних стандартів, що знижує рівень конфліктності та підвищує ступінь передбачуваності приватноправових відносин.

В адміністративному праві правозаконність виступає критерієм законності дій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які здійснюють повноваження щодо безпосередньої реалізації державних функцій. Цей принцип в адміністративній сфері передбачає не тільки формальну відповідність рішень і актів органів влади встановленим законом процедурам, але й забезпечує врахування суспільних інтересів, прозорість і доступність адміністративних послуг, а також ефективний адміністративний контроль та судовий захист прав громадян.

У кримінальному праві принцип правозаконності набуває особливої значущості, оскільки тут безпосередньо зачіпаються питання захисту прав і свобод людини в умовах можливих обмежень і примусу з боку держави. Правозаконність у кримінальному праві гарантує чітке формулювання складів злочинів, принципу невідворотності відповідальності, визначеності покарання та забезпечує реалізацію принципів справедливості, гуманізму і пропорційності при застосуванні заходів кримінально-правового впливу [66].

Особливої уваги заслуговує також роль правозаконності у сфері міжнародного права, де цей принцип реалізується через відповідність норм національного законодавства міжнародно-правовим стандартам. Принцип правозаконності тут виступає важливим механізмом забезпечення гармонізації внутрішнього законодавства держав із міжнародними договорами, конвенціями і рішеннями міжнародних судових органів, чим

сприяє інтеграції держав у глобальний правовий простір та захисту універсальних прав людини.

Окрім нормативно-регулятивної функції, міжгалузевий характер принципу правозаконності проявляється також у його здатності виконувати інтегративну роль у взаємодії та взаємопроникненні правових інститутів і механізмів різних галузей права. Зокрема, це видно у процесах, коли принципи та стандарти конституційного права стають основою для формування норм кримінального, адміністративного, цивільного та міжнародного права. Наприклад, вимоги чіткості, визначеності й передбачуваності правових норм, закладені у конституційно-правовому розумінні правозаконності, реалізуються також у кримінальному законодавстві через принцип *nullum crimen sine lege* («немає злочину без закону») та в адміністративному праві через вимоги прозорості й доступності адміністративних процедур [67].

Водночас міжгалузевий характер принципу правозаконності обумовлюється необхідністю уніфікованого трактування і реалізації фундаментальних прав і свобод людини, які становлять основу правового порядку держави. Принцип правозаконності забезпечує дотримання єдиних правових стандартів при обмеженні прав особи як у кримінальному, так і в адміністративному чи цивільному процесах, що запобігає можливим суперечностям і конфліктам між нормами різних галузей права та гарантує єдиний рівень захисту прав людини незалежно від конкретної галузі права.

Концепція верховенства права сформувалась у рамках англо-американської правової традиції, де первинне значення має ідея обмеження державної влади правом та забезпечення захисту фундаментальних прав і свобод людини. Цей принцип передбачає, що жодна влада не може діяти свавільно, а повинна підпорядковуватись певним загальновизнаним і прозорим правовим нормам і процедурам. Таким чином, верховенство права є насамперед принципом захисту людини від свавільних втручань з боку

держави, гарантією реалізації прав громадян, забезпеченням справедливості судочинства і передбачуваності правозастосовних актів.

У свою чергу, правозаконність акцентує увагу на взаємозумовленості права та закону, наголошуючи, що законодавчі акти повинні відповідати не тільки формальним вимогам, але й універсальним морально-етичним та соціальним цінностям, таким як справедливість, гуманізм, раціональність. Тобто, правозаконність виступає як внутрішній критерій якості права, що забезпечує його відповідність не лише формально встановленим процедурним правилам, але й фундаментальним принципам моралі та загальнолюдським цінностям [52].

Відтак, верховенство права та правозаконність є взаємодоповнюючими принципами, що забезпечують єдність юридичної форми та ціннісного змісту права. Якщо верховенство права створює загальні рамки обмеження влади законом, гарантуючи права і свободи громадян, то правозаконність конкретизує вимоги до самих законів, їх змістовного наповнення, визначаючи їх соціальну легітимність і відповідність справедливості. Завдяки цій взаємодії досягається оптимальний баланс між формальною визначеністю правових норм і їхньою ціннісною виправданістю.

Водночас, на практичному рівні ці два принципи часто використовуються як взаємопов'язані стандарти оцінки правових систем. Зокрема, міжнародні правові інституції, такі як Європейський суд з прав людини, активно використовують ці принципи для аналізу легітимності та справедливості національних правових норм та практик їх застосування. У цьому контексті правозаконність розглядається як неодмінна умова реалізації принципу верховенства права, що дозволяє оцінити відповідність конкретних національних законів і практик фундаментальним правам і свободам, гарантованим міжнародними стандартами.

Принцип правозаконності нерозривно пов'язаний з принципом правової визначеності (Legal certainty), який є однією з основоположних складових сучасних демократичних правових систем. Взаємодія цих принципів

визначається тим, що забезпечення належного рівня правової визначеності є необхідною умовою реалізації принципу правозаконності, тоді як правозаконність у свою чергу забезпечує змістовне наповнення правової визначеності через відповідність правових норм фундаментальним ціннісним засадам [68].

Правова визначеність передбачає, що норми права повинні бути чіткими, зрозумілими, несуперечливими та передбачуваними для учасників суспільних відносин. Цей принцип спрямований на створення таких умов, коли громадяни можуть чітко усвідомлювати наслідки своїх дій, права й обов'язки, а також розраховувати на стабільність та прогнозованість правового регулювання. Водночас правова визначеність означає також наявність ефективних і передбачуваних процедурних механізмів захисту прав і свобод громадян, а також прозорість процесу правотворчості та правозастосування.

У цьому контексті правозаконність виступає своєрідною змістовною гарантією принципу правової визначеності. Якщо правова визначеність забезпечує формально-процедурну чіткість і доступність норм права, то правозаконність гарантує їх змістовну відповідність більш глибоким ціннісним орієнтирам, таким як справедливість, гуманізм і раціональність. Таким чином, правозаконність виступає критерієм оцінки якості правового регулювання з точки зору не лише формальної визначеності, але й соціальної й моральної легітимності юридичних норм.

У процесі правотворчості принципи правозаконності та правової визначеності взаємно доповнюють один одного. Завдяки правозаконності нормативні акти, крім формальної чіткості й визначеності, отримують додаткову соціальну легітимність та суспільне визнання. Водночас забезпечення високого рівня правової визначеності створює передумови для більш ефективної реалізації правозаконності в процесі правозастосування, оскільки дозволяє уникнути неоднозначності й різночитань законодавчих

приписів, що могли б призвести до правових конфліктів та непередбачуваності судових рішень.

Особливо важливим є забезпечення принципу правової визначеності у сфері судової практики. Судові рішення мають бути передбачуваними, чітко обґрунтованими та узгодженими з попередньою судовою практикою. У цьому аспекті правозаконність виступає своєрідним регулятором судового розсуду, спрямовуючи суддів на ухвалення рішень, які відповідають не лише формальним критеріям юридичної визначеності, але й змістовним ціннісним вимогам, що забезпечує довіру до правосуддя та стабільність правових відносин [69].

Принцип пропорційності є загальним критерієм правомірності правового регулювання, що передбачає відповідність засобів, які застосовуються державою, поставленим цілям. Він ґрунтується на трьох основних елементах: доцільність (обрані заходи повинні бути придатними для досягнення легітимної мети), необхідність (серед можливих засобів має бути обраний той, який є найменш обтяжливим для суб'єктів права), та співмірність (негативні наслідки правового регулювання не повинні перевищувати очікувані вигоди) [70].

Принцип правозаконності забезпечує якісне правове регулювання шляхом встановлення певних стандартів справедливості та обґрунтованості норм, а принцип пропорційності є інструментом, що дозволяє перевірити відповідність конкретних правових приписів цим стандартам. Таким чином, пропорційність виконує функцію обмеження надмірного чи свавільного державного втручання, запобігаючи ситуаціям, коли застосування правових норм призводить до несправедливих, надмірних або непропорційних обмежень прав і свобод особи.

Взаємозв'язок між цими принципами найбільш очевидний у сферах конституційного, адміністративного та кримінального права, де питання співмірності заходів, що застосовуються органами державної влади, має вирішальне значення. Зокрема, у конституційному праві пропорційність

використовується для оцінки обґрунтованості обмежень прав людини, встановлених законом. Судова практика, особливо Європейського суду з прав людини, свідчить про те, що навіть законодавчо передбачені обмеження прав і свобод можуть бути визнані порушенням прав людини, якщо вони є непропорційними або не відповідають вимогам справедливості.

В адміністративному праві пропорційність має вирішальне значення для визначення правомірності дій органів державної влади, особливо в аспектах регулювання публічного порядку, економічної діяльності та забезпечення безпеки. Застосування цього принципу у сфері державного управління дозволяє уникати надмірного державного тиску на громадян та юридичних осіб, забезпечуючи раціональне та справедливе використання владних повноважень [71].

У кримінальному праві принцип пропорційності відіграє ключову роль у встановленні відповідності кримінально-правових санкцій тяжкості вчинених правопорушень. Він гарантує, що покарання не буде надмірним чи необґрунтовано жорстоким, а кримінальна відповідальність застосовуватиметься лише тоді, коли менш обтяжливі заходи не можуть забезпечити досягнення правомірної мети. Таким чином, правозаконність у кримінальній сфері реалізується через встановлення пропорційних та справедливих санкцій, що відповідають принципам гуманізму та соціальної необхідності.

1.4. Співвідношення правозаконності як принципу та режиму

Принципи права є фундаментальними засадами, що визначають не лише зміст і структуру правової системи, але й спрямованість її розвитку. Вони забезпечують внутрішню узгодженість правового регулювання, слугують основою правотворчої та правозастосовної діяльності, а також виступають критерієм оцінки якості законодавства та його відповідності загальновизнаним правовим стандартам [72, с. 9-18].

Правозаконність як принцип права відображає ідею взаємозалежності між позитивним правом і його відповідністю фундаментальним правовим та моральним засадам. Його реалізація передбачає, що будь-який нормативно-правовий акт має не лише формально відповідати процедурним вимогам, але й узгоджуватися з принципами справедливості, гуманізму, правової визначеності та пропорційності. Це означає, що правозаконність виходить за межі суто формальної законності, яка наголошує лише на дотриманні юридичних процедур, і орієнтує правотворчу та правозастосовну діяльність на відповідність загальновизнаним правовим принципам. Таким чином, вона виконує інтегративну функцію, поєднуючи юридичну визначеність із матеріальними вимогами правової справедливості.

У сучасному правовому дискурсі правозаконність як принцип права має кілька ключових вимірів. По-перше, вона визначає необхідність відповідності законодавчих норм основним правовим засадам, що унеможливорює довільне або свавільне прийняття нормативних актів, суперечливих із природним правом, основами правопорядку чи міжнародними стандартами захисту прав людини. По-друге, цей принцип гарантує пріоритет права над волевиявленням державних органів, обмежуючи їхню дискрецію і підпорядковуючи їхню діяльність загальнообов'язковим правовим стандартам. У такому контексті правозаконність виступає механізмом стримувань і противаг, що запобігає зловживанню владою та забезпечує можливість ефективного судового контролю [73].

Правозаконність також відіграє роль у підтриманні єдності та узгодженості правової системи, унеможливаючи суперечності між нормативно-правовими актами, знижуючи ризик правових колізій та правової невизначеності. Вона забезпечує стабільність правопорядку, яка є необхідною передумовою довіри громадян до правової системи та передбачуваності правового регулювання. Крім того, цей принцип гарантує ефективний захист прав і свобод людини, встановлюючи обмеження щодо

можливості прийняття несправедливих або необґрунтованих правових норм, що суперечать загальнолюдським цінностям і демократичним принципам.

Важливим аспектом правозаконності є її взаємозв'язок із загальноправовими принципами, такими як верховенство права, правова визначеність, пропорційність та демократизм. Зокрема, верховенство права передбачає, що всі суб'єкти правовідносин, включаючи органи державної влади, діють відповідно до права і підпорядковуються єдиним правовим нормам. У цьому контексті правозаконність виступає умовою реалізації верховенства права, оскільки вона визначає критерії правомірності нормативних актів та їхньої відповідності загальним принципам справедливості й розумності. Подібний взаємозв'язок простежується і з принципом правової визначеності, який передбачає, що правові норми мають бути чіткими, передбачуваними та несуперечливими. Без усталеної, стабільної та зрозумілої системи нормативного регулювання неможливо забезпечити реалізацію принципу правозаконності, оскільки правова невизначеність породжує хаотичність правозастосування та правову нестабільність [74].

Принцип пропорційності, який визначає баланс між правовими обмеженнями та їхньою соціальною необхідністю, також є важливим компонентом правозаконності. Законодавчі акти, що обмежують права і свободи людини, мають бути обґрунтованими, пропорційними та спрямованими на досягнення суспільно значущих цілей. Це означає, що правозаконність унеможливорює свавільне державне втручання у сферу правового регулювання та забезпечує, щоб обмеження прав особи були виправданими та відповідали суспільним потребам. Аналогічно, правозаконність корелює з принципом демократизму, оскільки демократичні процедури правотворення та правозастосування ґрунтуються на засадах прозорості, підзвітності державних органів, рівності перед законом та належного судового контролю.

Однією з ключових проблем у контексті реалізації правозаконності є її співвідношення з формальною законністю. Незважаючи на те, що ці поняття є взаємопов'язаними, вони не є тотожними. Формальна законність передбачає суворе дотримання чинного законодавства незалежно від його змісту, у той час як правозаконність охоплює не лише відповідність закону юридичним процедурам, а й його узгодженість із фундаментальними принципами права. В історичному контексті формальна законність була основним критерієм правопорядку в межах позитивістської концепції права, яка ототожнювала право із законодавством, проте цей підхід ігнорував можливість прийняття норм, що суперечать правам людини та загальновизнаним принципам правової справедливості. Прикладом може слугувати авторитарних режимів, де формальна законність використовувалася для легітимізації свавільних рішень влади. На противагу цьому, правозаконність вимагає відповідності законів вищим правовим принципам, що забезпечує справедливість правового регулювання та ефективний захист прав людини [75].

Поняття режиму правозаконності у межах цього дослідження слід розуміти як цілісну, стабільну й нормативно обґрунтовану систему правового регулювання, що характеризується єдністю нормативних засад, узгодженістю дій державних органів та відповідністю правозастосування принципам справедливості, пропорційності, правової визначеності й прав людини. Це не лише правовий порядок як такий, а ціннісно зумовлений правопорядок, який функціонує на основі якості законодавства, ефективності судового контролю, незалежності інституцій, високого рівня правосвідомості та обмеженості дискреції.

У цьому сенсі режим правозаконності є розширеним і поглибленим варіантом режиму законності, що передбачає не тільки відповідність дій закону, а й відповідність самого закону – принципам права, справедливості та демократичним стандартам.

Режим правозаконності характеризується певними системними ознаками, що відрізняють його від інших правових режимів. Передусім, він ґрунтується на безумовному визнанні верховенства права та підпорядкуванні всіх суб'єктів правовідносин правовим нормам, включаючи державні органи, їх посадових осіб, юридичних осіб та громадян. Це означає, що в умовах правозаконного режиму виключається можливість правового свавілля, а закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати принципам справедливості, правової визначеності та пропорційності [76].

Функціонування режиму правозаконності також передбачає ефективну взаємодію між правотворчістю, правозастосуванням і правовою культурою суспільства. Наявність справедливого та ефективного механізму контролю за діяльністю органів державної влади є ключовою передумовою реалізації цього режиму. В умовах демократичної правової держави правозаконний режим забезпечується не лише наявністю якісного законодавства, а й ефективністю механізмів його реалізації, що включають незалежність судової системи, гарантії конституційного контролю, дієвість адміністративних процедур і наявність належного рівня правосвідомості серед громадян.

Зміст правозаконного режиму можна розглядати через його структурні елементи. Першим елементом є нормативно-правова база, яка включає закони, підзаконні акти, міжнародні договори та конституційні норми, що забезпечують стабільність і передбачуваність правового регулювання. В умовах правозаконного режиму ця нормативна система має бути логічно узгодженою, несуперечливою та відповідати загальновизнаним стандартам правопорядку. Другим важливим елементом є правозастосовна практика, що передбачає належне виконання норм права всіма суб'єктами правовідносин. У цьому контексті значну роль відіграє незалежність судової влади, рівність усіх перед законом та наявність ефективних механізмів оскарження незаконних або несправедливих рішень [77].

Третім елементом режиму правозаконності є контроль і нагляд за дотриманням законності, що здійснюється судовими, адміністративними та спеціалізованими органами державної влади. Дієвість цих механізмів забезпечує невідворотність відповідальності за правопорушення, що є необхідною умовою підтримання правопорядку та суспільної дисципліни. Важливою складовою правозаконного режиму є також правова культура суспільства, яка визначає рівень сприйняття права громадянами, їхню готовність добровільно виконувати правові норми та їхню здатність захищати свої права законними засобами. У суспільстві з високим рівнем правової культури правозаконність стає не лише зовнішньою вимогою держави, а й внутрішньою потребою громадян, що сприяє формуванню стійкого правопорядку.

Правозаконність як режим правового регулювання має динамічний характер і залежить від політичної, соціально-економічної та правової ситуації в державі. В умовах демократичного правління цей режим функціонує на основі рівноваги між владними повноваженнями держави та правами громадян, а також на основі ефективних механізмів конституційного контролю, що обмежують можливість узурпації влади чи зловживань із боку посадових осіб. Водночас у системах із авторитарними або нестабільними політичними режимами реалізація правозаконності може бути обмеженою через недостатню незалежність судової влади, наявність правових колізій або вибіркове застосування норм права.

Однією з ключових загроз режиму правозаконності є правовий нігілізм, що проявляється у байдужому або свідомо негативному ставленні до норм права як серед громадян, так і серед представників державних органів. У таких умовах нормативно-правові акти можуть ігноруватися або застосовуватися вибірково, що підриває довіру до правової системи та сприяє її розбалансуванню [78].

Як системне явище, правозаконність забезпечує єдність правового порядку, узгодженість норм права, передбачуваність правозастосовної

практики та легітимність владних рішень. У структурі правової системи вона виконує регулятивну, стабілізуючу, охоронну та інтегративну функції, що забезпечують належну організацію правового регулювання суспільних відносин.

Загалом правова система є складним, багаторівневим утворенням, що поєднує нормативний, інституційний та соціальний компоненти. У цьому контексті правозаконність відіграє роль системного критерію, який визначає ефективність правових норм, механізмів їхнього впровадження та рівень правової культури суспільства. Вона інтегрує різні елементи правової системи, забезпечуючи їхню узгодженість та відповідність загальновизнаним правовим стандартам.

На нормативному рівні правозаконність означає, що вся система правових норм повинна відповідати єдиним критеріям справедливості, правової визначеності та узгодженості. Це передбачає, що правові акти повинні бути не лише формально чинними, але й змістовно відповідати фундаментальним засадам права. Основним інструментом забезпечення цього є принцип ієрархії правових норм, згідно з яким конституційні положення мають найвищу юридичну силу, тоді як усі інші нормативно-правові акти повинні узгоджуватися з ними [79].

Іншим важливим елементом є системність права, яка забезпечує внутрішню логічну цілісність правової системи, унеможливорює правові колізії та суперечності між нормативними актами. У правозаконній державі законодавчий процес має бути побудований на засадах правової визначеності, що передбачає чіткість, стабільність та передбачуваність правових норм. Відсутність цих характеристик призводить до правової невизначеності, хаосу у правозастосуванні та підриву легітимності правопорядку [80].

Законодавча влада має забезпечувати створення якісного, стабільного та несуперечливого законодавства, що відповідає принципам правової держави. Парламентські процедури прийняття законів повинні базуватися на

принципах демократичності, відкритості та юридичної експертизи, що дозволяє мінімізувати ризики правових колізій та забезпечити відповідність законодавчих актів конституційним засадам.

Виконавча влада у правозаконній державі діє виключно в межах закону та не може перевищувати своїх дискреційних повноважень. Будь-які владні рішення та адміністративні акти повинні відповідати принципам законності, обґрунтованості та пропорційності, а також підлягати судовому контролю. Важливим аспектом є запровадження ефективних механізмів адміністративного оскарження незаконних дій посадових осіб, що забезпечує можливість громадян захищати свої права від свавільного втручання з боку держави [81].

Судова влада відіграє центральну роль у підтриманні правозаконності, оскільки здійснює контроль за відповідністю правозастосовної практики загальним принципам права. Незалежність судової системи є необхідною умовою функціонування правозаконної держави, оскільки вона гарантує, що судочинство буде здійснюватися об'єктивно, без політичного чи адміністративного тиску.

Окрім державних правових інститутів, важливу роль у підтриманні правозаконності відіграють правозахисні організації, громадянське суспільство та міжнародні інституції, що здійснюють моніторинг дотримання принципів правової держави. Високий рівень громадянської активності та правової свідомості є ключовим фактором, що сприяє ефективному функціонуванню правової системи та недопущенню зловживань з боку державних органів.

Важливим аспектом є також формування високого рівня правової культури серед представників органів влади, судової та правоохоронної системи. Недотримання принципу правозаконності на рівні державного управління створює ризик правового нігілізму, корупції та вибіркового правозастосування, що підриває довіру громадян до правової системи та створює загрозу дестабілізації правопорядку [82, с. 6-22].

Правотворчість є ключовим процесом у функціонуванні правової системи, який визначає зміст, структуру та якість нормативного регулювання суспільних відносин.

Механізм реалізації принципу правозаконності у правотворчості включає низку взаємопов'язаних складових, що забезпечують його інтеграцію на всіх етапах законотворчої діяльності. Одним із найважливіших елементів цього механізму є конституційний контроль над правотворчістю, який встановлює межі правотворчої діяльності, визначаючи, що будь-який нормативно-правовий акт має узгоджуватися з конституційними положеннями. Конституція, як акт найвищої юридичної сили, є головним критерієм оцінки правозаконності нових законодавчих ініціатив. Дотримання принципу конституційності у правотворчості запобігає прийняттю норм, що суперечать базовим засадам правопорядку та правам людини.

Другою важливою складовою механізму реалізації правозаконності є чітка процедура розроблення та прийняття законів, що включає попередню правову експертизу, консультації з громадськістю, обговорення в комітетах парламенту та незалежний аналіз відповідності запропонованих норм принципам права. На стадії розроблення законопроектів особлива увага приділяється відповідності майбутнього закону принципам правової визначеності, пропорційності та відсутності дискримінаційного характеру норм. Юридична експертиза законопроектів дозволяє своєчасно виявляти внутрішні суперечності, правові колізії та можливі ризики порушення конституційних прав і свобод громадян [83].

Ще одним важливим механізмом забезпечення правозаконності у правотворчості є інституційний контроль, який здійснюють спеціалізовані органи, такі як конституційні суди, органи законодавчого моніторингу та правові комітети парламенту. Вони аналізують законопроекти з позиції їх відповідності принципу правозаконності, виявляють потенційні загрози порушення правопорядку та надають висновки щодо необхідності вдосконалення тексту закону або його відхилення. Особливо важливим є

контроль за змінами до законодавства, оскільки неконтрольовані законодавчі зміни можуть спричинити правову невизначеність та підірвати стабільність правової системи.

Особливе значення для забезпечення правозаконності у правотворчому процесі має принцип юридичної визначеності, який передбачає, що правові норми мають бути чіткими, зрозумілими, стабільними та передбачуваними. Закони, які містять суперечливі або розмиті формулювання, унеможливають їх ефективне правозастосування, створюючи простір для довільного трактування норм, судової непослідовності та адміністративного свавілля. Дотримання принципу юридичної визначеності у правотворчості забезпечує єдність правового регулювання, мінімізує ризики правових колізій та сприяє ефективному функціонуванню всієї правової системи [84].

Правозаконність у сфері правозастосування означає, що всі рішення державних органів та посадових осіб повинні ґрунтуватися виключно на законі, відповідати принципам справедливості, правової визначеності та пропорційності, а також гарантувати захист прав і свобод людини.

Однією з найважливіших умов забезпечення правозаконності у правозастосуванні є верховенство закону, що передбачає обов'язковість правових норм для всіх суб'єктів правозастосовної діяльності. Жоден державний орган чи посадова особа не можуть діяти всупереч закону або на власний розсуд. Це означає, що будь-яке рішення, прийняте в процесі правозастосування, має базуватися на чинному законодавстві, бути мотивованим, аргументованим і передбачуваним для всіх учасників правовідносин [85].

Ключовою ознакою ефективного правозастосування є юридична визначеність, яка передбачає, що правові норми повинні бути зрозумілими, чіткими, а їхнє застосування – передбачуваним. Це означає, що органи державної влади та суди повинні дотримуватися усталеної правової практики, не ухвалювати суперечливих або невмотивованих рішень, а також уникати свавільного тлумачення правових норм. У цьому контексті важливу

роль відіграє судовий прецедент, який забезпечує сталість правозастосовної практики та її відповідність принципу рівності перед законом.

Ще одним аспектом правозастосування як механізму підтримання правозаконного режиму є захист прав і свобод людини у процесі реалізації правових норм. Будь-яке рішення державного органу має відповідати критеріям пропорційності, що передбачає баланс між суспільними інтересами та правами окремої особи. Це особливо важливо в адміністративному та кримінальному правозастосуванні, де рішення державних органів можуть суттєво впливати на права громадян. У цьому контексті надзвичайно важливим є наявність механізмів судового та адміністративного оскарження, що дозволяє перевірити законність і обґрунтованість ухвалених рішень [86].

Не менш важливим аспектом правозастосування у контексті правозаконності є запобігання вибіркового правозастосування, що є однією з основних загроз правовій системі. Вибіркове правозастосування проявляється у ситуаціях, коли однакові правові норми застосовуються по-різному до різних осіб, залежно від їхнього соціального статусу, політичної позиції чи інших чинників. Така практика підриває принцип рівності перед законом, веде до правового нігілізму та знижує суспільну довіру до правової системи. Запобігання цим негативним явищам можливе лише за умови чітко встановлених критеріїв правозастосування, контролю за діяльністю державних органів та розширення механізмів правового захисту громадян [87].

У сучасному правовому дискурсі суспільний правопорядок визначається як стан організованості суспільних відносин, що базується на дотриманні правових норм усіма суб'єктами, включаючи громадян, державні органи та інші соціальні інститути. У цьому контексті правозаконність виступає системним фактором, який забезпечує стабільність, передбачуваність та ефективність правових відносин у державі.

Однією з ключових функцій правозаконності у забезпеченні правопорядку є створення ефективної системи правових норм, які відповідають критеріям справедливості, правової визначеності та узгодженості. Правопорядок неможливий без нормативної основи, яка забезпечує баланс між суспільними інтересами, правами особистості та державними функціями. Закони, що ґрунтуються на принципах правозаконності, не лише визначають права та обов'язки суб'єктів, а й встановлюють чіткі межі допустимої поведінки, запобігаючи правовому свавіллю та забезпечуючи рівність усіх перед законом [88].

Важливим аспектом є стабільність та передбачуваність правового регулювання, що забезпечує сталість суспільних відносин. У демократичних державах зміна правових норм має відбуватися поступово, із врахуванням суспільних потреб та через механізм відкритого громадського обговорення. Часті законодавчі зміни, що не відповідають принципам правозаконності, призводять до правової невизначеності, а отже – до дестабілізації правопорядку, оскільки суб'єкти правовідносин втрачають впевненість у стабільності правового регулювання [89, с. 35-41].

Важливим інструментом підтримання суспільного правопорядку є механізми адміністративного та громадського контролю за дотриманням законності. Демократичні системи передбачають активну участь громадян у правозастосовній діяльності, зокрема через можливість оскарження незаконних рішень посадових осіб, громадські розслідування та правозахисну діяльність [90]. Інструменти адміністративного оскарження дозволяють швидко реагувати на випадки правопорушень з боку державних органів та посадових осіб, не доводячи справу до судового розгляду, що сприяє зниженню рівня бюрократичної сваволі.

РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИП ПРАВОЗАКОННОСТІ ЯК ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

2.1. Принцип правозаконності у правотворчій діяльності

Правозаконність і правотворчість є категоріями юридичної науки, які визначають якість правової системи, легітимність законодавчого процесу та ефективність правового регулювання суспільних відносин. Взаємозв'язок між цими явищами обумовлений тим, що принцип правозаконності встановлює нормативні та змістовні межі правотворчої діяльності, спрямовуючи її на створення правових норм, які відповідають критеріям справедливості, правової визначеності та верховенства права. Водночас правотворчість виступає механізмом реалізації правозаконності, оскільки саме в процесі законодавчої діяльності забезпечується формування, закріплення та вдосконалення правових норм, що регулюють суспільні відносини відповідно до загальновизнаних принципів права.

Правозаконність виступає визначальною передумовою правотворчості, оскільки передбачає, що всі правотворчі рішення мають ґрунтуватися на об'єктивних засадах права, забезпечувати внутрішню узгодженість нормативно-правових актів та їх відповідність конституційним і міжнародним стандартам. Це означає, що правотворчість не може бути актом свавільного волевиявлення законодавця, а має базуватися на правових принципах, що забезпечують стабільність, передбачуваність та ефективність правового регулювання. Відповідність правотворчої діяльності принципу правозаконності визначає її спрямованість на забезпечення єдності правової системи, недопущення суперечностей у нормативно-правових актах та їх відповідність суспільним потребам. Одним із ключових аспектів правозаконності у правотворчому процесі є його відповідність принципу юридичної визначеності, який вимагає чіткості, несуперечливості та прозорості нормативних актів. Це передбачає, що законодавчі акти повинні мати логічно структуровану систему норм, виключати суперечливість та

множинність тлумачень, а також бути доступними для розуміння та застосування всіма суб'єктами правовідносин [91].

Взаємозалежність правозаконності та процесу правотворення проявляється в тому, що з одного боку, правозаконність визначає основні критерії законодавчого процесу, а з іншого – правотворчість є інструментом реалізації принципу правозаконності, оскільки саме через законотворчу діяльність відбувається формування правової системи. Ця взаємозалежність відображається у нормативно-змістовій узгодженості, яка передбачає, що будь-який нормативний акт має відповідати принципам правозаконності, забезпечуючи правову стабільність і соціальну ефективність законодавчого регулювання [92]. Водночас важливим елементом цього процесу є запровадження механізмів контролю, які обмежують можливості законодавчого свавілля та гарантують відповідність прийнятих законодавчих актів принципу правозаконності. У цьому контексті особливо важливу роль відіграють конституційний контроль та судовий нагляд за законодавчою діяльністю, що дозволяє забезпечити дотримання норм права, попереджати ухвалення суперечливих або незаконних нормативних актів та гарантувати легітимність усієї правотворчої діяльності.

Попри теоретичну визначеність взаємозв'язку правозаконності та правотворчості, на практиці їхня реалізація стикається з низкою викликів. Політизація правотворчого процесу може призводити до прийняття законодавчих актів, що відповідають політичним інтересам певних груп, але не узгоджуються із загальними принципами правозаконності. Значною загрозою є правовий популізм, коли законодавчі ініціативи мають декларативний характер, проте не забезпечують реальних механізмів їхньої реалізації та правозастосування. Також негативний вплив справляє низький рівень нормотворчої культури, що проявляється у відсутності чітких процедур юридичної експертизи законопроектів, їх недостатньому аналізі з погляду відповідності принципу правозаконності та відсутності ефективного механізму попереднього контролю за якістю законодавчих ініціатив.

Крім того, однією з актуальних проблем є фрагментарність нормативної бази, що призводить до правової нестабільності та неузгодженості норм, ускладнюючи правозастосовну діяльність і знижуючи рівень суспільної довіри до законодавчих органів.

Значення принципу правозаконності як критерію легітимності нормативних актів полягає в тому, що будь-яке правило поведінки, закріплене в правових нормах, набуває юридичної сили лише за умови його відповідності принципам правозаконності. Цей принцип слугує основним орієнтиром у процесі правотворення, спрямовуючи діяльність законодавчих органів на формування нормативних актів, які відповідають критеріям правової визначеності, справедливості, юридичної обґрунтованості та конституційної узгодженості [93, с. 47-59].

Легітимність нормативного акта означає не лише його відповідність встановленим законодавчим процедурам, а й його змістову відповідність загальновизнаним принципам права. Це означає, що правовий акт повинен не лише бути ухваленим у межах компетенції відповідного органу та у визначеному правовому порядку, але й відповідати принципам верховенства права, справедливості, юридичної визначеності та пропорційності [94, с. 26]. Правозаконність виконує функцію подвійного контролю за правотворчістю: з одного боку, вона встановлює формальні вимоги до процедури прийняття нормативних актів, а з іншого – визначає їх змістову відповідність фундаментальним правовим засадам.

Одним із ключових елементів правозаконності як критерію легітимності нормативного акта є його відповідність конституційним нормам. Конституція як акт найвищої юридичної сили визначає основоположні засади правового порядку, права і свободи людини та громадянина, межі державної влади та принципи функціонування державних органів. Відповідно, будь-який нормативний акт, що суперечить положенням конституції, втрачає свою легітимність і не може бути визнаним правомірним [95]. У цьому контексті важливу роль відіграють механізми конституційного

контролю, які забезпечують перевірку нормативних актів на відповідність конституційним положенням, а також можливість їх скасування у випадку невідповідності.

Важливим критерієм правозаконності як основи легітимності нормативних актів є їх відповідність принципу справедливості. Законодавчі акти повинні відображати загальні суспільні інтереси, а не слугувати засобом забезпечення привілеїв для окремих соціальних груп чи політичних еліт. Відсутність цього критерію в процесі правотворення може призвести до сприйняття нормативного акта як несправедливого та неавторитетного, що, у свою чергу, знижує рівень його суспільної легітимності та ускладнює його ефективну імплементацію [96].

Функціональне навантаження принципу правозаконності у правотворчій діяльності визначається через механізм встановлення об'єктивних правових меж для нормотворчої роботи державних органів, забезпечення відповідності законодавчих актів фундаментальним принципам права та запобігання правовому свавіллю. У цьому контексті правозаконність виступає не лише юридичною вимогою, а й інструментом, що сприяє формуванню якісного правового середовища, в якому законодавча діяльність відбувається відповідно до верховенства права, конституційних норм і міжнародних стандартів [97].

Це проявляється через кілька основних аспектів. По-перше, вона виконує регулятивну функцію, що полягає у встановленні чітких правил і критеріїв для законодавчого процесу. Відповідність правотворчості принципу правозаконності забезпечує послідовність у розробці нормативно-правових актів, їх логічну узгодженість та передбачуваність правового регулювання. Завдяки цьому законодавча діяльність орієнтується на створення норм, які не лише відповідають процедурним вимогам ухвалення законів, а й мають внутрішню правову цілісність і стабільність.

По-друге, правозаконність виконує стабілізуючу функцію, що передбачає забезпечення цілісності правової системи та її захист від

фрагментації й суперечностей у правовому регулюванні. В умовах динамічного розвитку суспільних відносин стабільність правової системи є важливим чинником її ефективного функціонування. Недотримання правозаконності у правотворчості призводить до прийняття суперечливих або неякісних законів, що знижує рівень юридичної визначеності, породжує правові колізії та створює передумови для правового нігілізму. Тобто, стабілізуюча роль правозаконності полягає в забезпеченні гармонійного розвитку законодавства, унеможливленні непередбачених правових змін та підвищенні довіри громадян до правової системи [98, с.12].

По-третє, правозаконність відіграє гарантійну функцію, яка спрямована на захист прав і свобод людини у процесі правотворчості. Будь-який нормативний акт повинен відповідати принципу справедливості та не допускати дискримінаційних чи непропорційних обмежень прав громадян. У цьому аспекті правозаконність є інструментом перевірки відповідності законодавчих ініціатив фундаментальним засадам правової держави, включаючи принцип верховенства права, рівності перед законом та поваги до прав людини. Гарантійний аспект правозаконності виявляється через механізми конституційного контролю, юридичної експертизи та громадського обговорення законодавчих ініціатив, що дозволяє запобігти ухваленню законів, які суперечать основоположним правовим принципам [99].

По-четверте, важливим аспектом правозаконності у правотворчій діяльності є її адаптаційна функція, яка передбачає узгодження законодавчих норм із міжнародними правовими стандартами та правовими системами інших держав. В умовах сьогодення правозаконність забезпечує інтеграцію національної правової системи у світовий правовий простір, що сприяє правовій стабільності, економічній інтеграції та міжнародній співпраці. Відповідність законодавства міжнародним стандартам прав людини та принципам належного врядування є важливим критерієм оцінки ефективності правотворчості [100, с. 64-65].

Конституція є головним юридичним актом держави, який визначає засади функціонування правової системи, встановлює фундаментальні принципи правопорядку та слугує нормативною основою для правотворчої діяльності. Вона виконує роль системоутворюючого документа, що забезпечує єдність, узгодженість і передбачуваність законодавчого процесу. Саме Конституція закріплює принцип правозаконності як визначальну вимогу до правотворчості, гарантує верховенство права, встановлює межі нормотворчої дискреції державних органів і забезпечує юридичну визначеність нормативно-правових актів [101].

Правозаконність у правотворчому процесі передбачає, що будь-який нормативний акт має відповідати Конституції як акту найвищої юридичної сили. Ця відповідність має як формальний, так і змістовний вимір. Формальний вимір означає, що нормативно-правові акти повинні прийматися у відповідності до конституційно визначених процедур, що забезпечує їхню легітимність і законність. Змістовний вимір передбачає відповідність нормотворчої діяльності основним засадам Конституції, таким як права і свободи людини, демократичні принципи державного управління, поділ влади, правова визначеність та соціальна справедливість. Конституція є не лише джерелом правотворчої компетенції державних органів, але й обмежувальним чинником, який визначає допустимі межі законодавчих ініціатив.

Одним із ключових аспектів конституційної основи правозаконності є принцип верховенства Конституції, що означає пріоритет її норм над усіма іншими правовими актами держави. Відповідно до цього принципу, жоден нормативний акт не може суперечити положенням Конституції, а всі закони та підзаконні акти повинні відповідати її положенням. Це забезпечується через механізм конституційного контролю, що здійснюється спеціалізованими органами, зокрема конституційними судами, які перевіряють відповідність нормативно-правових актів основному закону держави. Контроль за конституційністю законодавчих актів гарантує

дотримання принципу правозаконності та унеможливило прийняття норм, які суперечать фундаментальним правовим принципам [102].

Принцип правозаконності передбачає, що законодавча дискреція не може бути абсолютною, а повинна функціонувати в рамках визначених правових меж, які включають верховенство Конституції, міжнародно-правові стандарти, принцип правової визначеності та вимоги пропорційності. Верховенство Конституції означає, що законодавець обмежений її положеннями та не може ухвалювати нормативні акти, які суперечать основному закону держави. Це положення закріплюється через механізм конституційного контролю, що забезпечує перевірку відповідності законів конституційним нормам і дозволяє усувати правові акти, які виходять за межі допустимої дискреції законодавця [103, с. 29-32].

Дискреція законодавця також обмежується принципом юридичної визначеності, який вимагає чіткості та передбачуваності правових норм. Законодавчі акти повинні мати чітку структуру, уникати двозначності та не допускати розширеного тлумачення, що може спричинити правову невизначеність. Відсутність такого обмеження може призвести до правової нестабільності, коли правозастосовні органи, суди або виконавча влада тлумачать законодавчі норми на власний розсуд, що суперечить принципу правозаконності.

Ще одним важливим обмеженням законодавчої дискреції є принцип пропорційності, який передбачає, що будь-які нормативні зміни мають бути виправданими суспільною необхідністю та не повинні встановлювати надмірних або непропорційних обмежень прав і свобод громадян. Це особливо актуально у випадках, коли законодавець приймає норми, що регулюють фундаментальні права людини, встановлює санкції чи обмеження у сфері економічної діяльності, соціального забезпечення або адміністративного регулювання. Надмірне втручання держави у ці сфери без обґрунтованої необхідності суперечить принципу правозаконності та може бути визнане неконституційним [104].

Одним із головних проявів взаємодії національного та міжнародного права в аспекті правозаконності є примат міжнародного права, який закріплюється у правових системах багатьох держав. Це означає, що у разі конфлікту між нормами внутрішнього законодавства та міжнародними договорами або загальновизнаними принципами міжнародного права, пріоритет мають останні. Такий підхід забезпечує стабільність і передбачуваність правового регулювання, сприяє виконанню міжнародних зобов'язань держави та унеможливорює правовий нігілізм щодо міжнародних норм. У деяких країнах міжнародні договори, ратифіковані національним парламентом, автоматично набувають статусу частини внутрішньої правової системи, що дозволяє забезпечити їхню безпосередню імплементацію без додаткових законодавчих актів [105].

Взаємодія національного та міжнародного права в аспекті правозаконності стикається з низкою перешкод. Одним із них є проблема правової колізії між національними законами та міжнародними договорами, особливо у випадках, коли національне законодавство не узгоджується з міжнародними нормами або прямо їм суперечить. У таких ситуаціях важливу роль відіграють механізми конституційного контролю, які дозволяють вирішувати подібні колізії та забезпечувати приведення внутрішніх норм у відповідність до міжнародних стандартів [106].

У багатьох країнах для того, щоб міжнародні норми набули юридичної сили, необхідне прийняття відповідних законодавчих або адміністративних актів. Відсутність ефективних механізмів імплементації може призводити до формального визнання міжнародного права без його реального застосування, що суперечить принципу правозаконності та створює правову невизначеність.

Прозорість і інклюзивність є невід'ємними характеристиками правотворчого процесу, що забезпечують його відповідність принципу правозаконності, підвищують легітимність законодавчих рішень та сприяють формуванню ефективної й стабільної правової системи. У демократичній

правовій державі правотворчість повинна відбуватися відкрито, із залученням громадянського суспільства, експертного середовища та інших зацікавлених сторін, що гарантує відповідність прийнятих нормативно-правових актів суспільним інтересам і конституційним принципам [107].

Прозорість правотворчого процесу означає відкритість усіх його етапів, що забезпечується доступністю інформації про законодавчі ініціативи, публічністю обговорення законопроектів і наявністю механізмів контролю за діяльністю законодавчих органів. Відсутність прозорості у правотворчості створює передумови для ухвалення нормативних актів, що не відповідають суспільним потребам, містять корупційні ризики або порушують принципи верховенства права.

Основними механізмами забезпечення прозорості є офіційне оприлюднення законопроектів, ведення відкритих реєстрів законодавчих ініціатив, трансляція засідань парламенту та комітетів, а також публічний доступ до інформації про результати голосувань. Прозорість законодавчого процесу також включає обов'язкове оприлюднення нормативно-правових актів після їх ухвалення, що забезпечує юридичну визначеність і гарантує можливість громадян та правозастосовних органів ознайомитися з чинними правовими нормами [108, с.258-262].

Інклюзивність правотворчого процесу передбачає залучення широкого кола суб'єктів до розробки та обговорення законодавчих ініціатив. Це включає участь громадянського суспільства, наукової спільноти, бізнесу, профспілок, правозахисних організацій та міжнародних експертів, що сприяє всебічному аналізу правових норм і врахуванню інтересів усіх зацікавлених сторін [109].

Забезпечення інклюзивності передбачає механізми громадського обговорення законопроектів, проведення парламентських слухань, створення експертних комісій та консультацій із професійними юридичними організаціями. Громадяни та представники різних соціальних груп повинні мати можливість висловлювати свої пропозиції щодо законопроектів, брати

участь у відкритих обговореннях та впливати на процес правотворення через механізми громадянського контролю.

Інклюзивність законодавчого процесу також сприяє підвищенню його ефективності, оскільки широке залучення фахівців дозволяє виявляти потенційні правові колізії, суперечності та недоліки законодавчих ініціатив ще на етапі їхньої підготовки. Це, у свою чергу, запобігає необхідності частих змін законодавства та сприяє стабільності правової системи.

Юридична експертиза законопроектів є одним із механізмів забезпечення правозаконності у правотворчій діяльності. Вона спрямована на аналіз відповідності законодавчих ініціатив загальним принципам права, конституційним нормам, міжнародним зобов'язанням держави, а також критеріям юридичної визначеності, пропорційності та ефективності правового регулювання. У демократичній правовій державі експертне оцінювання нормативних актів є необхідною процедурою, що запобігає ухваленню законів, які суперечать основоположним принципам правової системи або можуть спричинити правові колізії, зловживання владою чи порушення прав і свобод громадян.

Головною функцією юридичної експертизи є виявлення невідповідностей між змістом законопроекту та принципом правозаконності. Це включає перевірку узгодженості законодавчої ініціативи з конституційними положеннями, оскільки будь-який закон, що не відповідає Конституції, є нелегітимним і підлягає скасуванню або визнанню неконституційним у процесі судового контролю. Конституційний аспект експертизи є особливо важливим у тих випадках, коли йдеться про правове регулювання фундаментальних прав людини, зміни у системі державного управління або встановлення нових санкцій та обмежень у правовідносинах між державою і громадянами [110].

Окремо слід наголосити на ролі юридичної експертизи у забезпеченні відповідності законопроектів міжнародним правовим стандартам. Держави, що є учасниками міжнародних договорів, зобов'язані адаптувати своє

законодавство до норм міжнародного права, зокрема до стандартів захисту прав людини, регулювання економічної діяльності, екологічної безпеки тощо. Невідповідність національного законодавства міжнародним зобов'язанням може призводити до виникнення міжнародно-правових спорів, негативних наслідків у міждержавних відносинах або порушення прав громадян, що, у свою чергу, підриває принцип правозаконності на внутрішньому та міжнародному рівнях [111].

Важливим аспектом експертної оцінки є аналіз соціально-економічних наслідків законодавчого регулювання. Правозаконність передбачає не лише відповідність нормативного акту юридичним принципам, а й його ефективність у практичному застосуванні. Неефективні або надмірно обтяжливі правові норми можуть створювати додаткові адміністративні бар'єри, посилювати корупційні ризики або завдавати шкоди економічному розвитку. Саме тому під час експертизи законопроектів аналізується пропорційність запропонованих правових механізмів, їхня здатність досягати поставленої законодавчої мети без надмірного втручання в економічні та соціальні процеси.

Попри очевидні переваги, юридична експертиза в деяких випадках може мати обмежений вплив на процес правотворчості, особливо якщо вона не є обов'язковим етапом ухвалення законів або здійснюється формально. У таких випадках існує ризик прийняття нормативних актів без належного аналізу їхньої відповідності правозаконності, що може призвести до створення низькоякісного законодавства, яке потребуватиме подальших змін і доопрацювань [112].

Конституційні суди є ключовими гарантійними інститутами правозаконності, оскільки забезпечують перевірку нормативно-правових актів на відповідність Конституції та здійснюють превентивний і репресивний контроль за правотворчістю. Їхня діяльність спрямована на підтримання стабільності правової системи, запобігання прийняттю актів, що

суперечать конституційним засадам, а також захист прав і свобод громадян від потенційних зловживань законодавчої влади [113].

Функціональне навантаження конституційного судочинства у сфері контролю за законодавчою діяльністю включає кілька основних аспектів. По-перше, абстрактний контроль за конституційністю законів, який передбачає перевірку нормативно-правових актів на відповідність Конституції незалежно від їхнього практичного застосування. Цей механізм дозволяє виявити правові дефекти ще на етапі ухвалення законів або після їхньої офіційної публікації, що сприяє запобіганню порушенню правозаконності та захисту прав громадян.

По-друге, конкретний контроль за конституційністю, який здійснюється у випадках, коли застосування певного нормативного акта у судовій практиці викликає сумніви щодо його відповідності Конституції. Такий механізм сприяє ефективному усуненню правових колізій, захисту прав і свобод осіб, а також уточненню змісту конституційних норм шляхом їхньої інтерпретації в рішеннях конституційного суду [114].

Конституційні суди також виконують функцію тлумачення конституційних норм, що сприяє правильному розумінню положень Конституції та забезпечує єдність судової практики. Це особливо важливо у випадках, коли законодавчі органи ухвалюють акти, що допускають неоднозначне тлумачення або мають правову невизначеність. Завдяки діяльності конституційних судів забезпечується стабільність правового порядку, підвищується передбачуваність правозастосування, а також зменшується ймовірність свавільного трактування правових норм органами влади [115].

Національні інституції омбудсмена здійснюють контроль за законодавчими ініціативами з точки зору їхнього впливу на права людини. Вони можуть надавати рекомендації щодо змін у законодавстві, ініціювати перегляд нормативних актів, подавати запити до конституційного суду або міжнародних правозахисних організацій. Завдяки їхній діяльності

забезпечується громадський контроль за правотворчістю та запобігається прийняттю законів, що порушують права громадян [116].

Міжнародні правозахисні організації та інституції, такі як Європейський суд з прав людини, ООН, Рада Європи та міжнародні неурядові організації, здійснюють моніторинг законодавчої діяльності держав та можуть ініціювати перегляд нормативних актів, які не відповідають міжнародним стандартам. Вони також забезпечують правову оцінку законодавчих ініціатив, надають рекомендації щодо їхньої відповідності міжнародним договорам та правовим принципам.

Громадські організації, наукові установи та професійні об'єднання юристів беруть участь у розробці законодавчих ініціатив, проводять юридичну експертизу законопроектів, висвітлюють проблеми правотворчості та ініціюють правові зміни через механізми громадянського контролю [117].

Однією з найвагоміших проблем правотворчості є залежність законодавчого процесу від політичних інтересів. У демократичних системах прийняття нормативно-правових актів нерідко відбувається під впливом політичної кон'юнктури, що може призводити до ухвалення законів, які відповідають короткостроковим програмам правлячих партій, але не відповідають довгостроковим завданням забезпечення правопорядку та суспільного розвитку. Домінування політичних інтересів над правовими принципами може стати причиною прийняття суперечливих або непослідовних нормативних актів, що негативно впливають на стабільність правової системи та знижують ефективність правового регулювання [118].

Важливою проблемою є низький рівень юридичної якості законопроектів, що проявляється у відсутності чіткої структури, наявності суперечливих або технічно недосконалих норм, складності правового тексту для сприйняття. Недостатній рівень юридичного опрацювання законопроектів може спричиняти правові колізії, що ускладнює їх застосування, створює можливості для зловживань і неоднозначного трактування правових положень. Відсутність належної правової експертизи

законодавчих ініціатив призводить до прийняття нормативних актів, які згодом потребують численних уточнень або втрачають свою актуальність ще до набрання чинності [119].

Ще одним важливим аспектом є недостатній рівень участі громадянського суспільства у правотворчому процесі. Відсутність ефективних механізмів громадського обговорення законодавчих ініціатив або формальне їх застосування обмежує можливості суспільства впливати на якість правотворчої діяльності, що призводить до прийняття норм, які не відображають реальні потреби населення. Законодавчі процедури мають бути прозорими та інклюзивними, а участь громадянських інституцій, правозахисних організацій, наукових установ і бізнес-спільноти в розробці законів повинна бути не лише формальністю, а реальною частиною законодавчого процесу.

Окрім цього, важливою проблемою залишається неефективність механізмів правового контролю за правотворчістю. Незважаючи на наявність конституційного контролю, у деяких випадках він є недостатньо оперативним, що призводить до того, що неконституційні або юридично недосконалі закони тривалий час залишаються чинними. Запровадження превентивного конституційного контролю, а також удосконалення процедур судового перегляду нормативно-правових актів є важливими заходами для підвищення якості правотворчої діяльності [120].

Одним із головних напрямів удосконалення правозаконності є підвищення якості законодавчих актів через запровадження ефективних механізмів їхньої попередньої правової експертизи. Законопроекти повинні проходити ретельний аналіз щодо відповідності принципам юридичної визначеності, пропорційності та узгодженості із загальною системою права. Юридична експертиза має бути обов'язковою для всіх законодавчих ініціатив, а її висновки повинні мати вагомий вплив на рішення законодавчого органу. Для цього необхідно розширити участь фахових експертів, науковців та правозастосовної спільноти у процесі оцінки

законопроектів, що дозволить мінімізувати ризики прийняття юридично недосконалих або суперечливих норм [121].

Забезпечення системності та узгодженості нормативної бази також є важливим аспектом підвищення правозаконності у правотворчості. Правова система повинна бути цілісною, а всі нові законодавчі акти – узгодженими з чинним правопорядком. Для цього необхідно посилити взаємодію між законодавчим органом, урядовими структурами, науковими установами та юридичними експертами, що дозволить уникати колізій між новими та чинними нормами. Одним із ефективних механізмів досягнення цієї мети є кодифікація та систематизація законодавства, що дозволяє усунути дублювання правових норм та сприяє підвищенню передбачуваності правового регулювання [122].

Розширення механізмів моніторингу ефективності законодавчих актів після їхнього ухвалення є ще одним важливим напрямом удосконалення правозаконності. Законодавча діяльність не повинна завершуватися прийняттям нормативного акта – необхідно оцінювати його реальний вплив на суспільні відносини, аналізувати практику його застосування та коригувати норми, які виявилися неефективними або створили небажані правові наслідки. Для цього слід впровадити систему оцінки ефективності законів, яка базуватиметься на даних правозастосовної практики, соціальних досліджень та аналітичних висновків наукових установ.

Удосконалення правозаконності у правотворчому процесі також потребує оптимізації законотворчої процедури, що дозволить забезпечити її якість без надмірного затягування. З одного боку, швидкість ухвалення законів не повинна шкодити їхній юридичній досконалості, з іншого – бюрократичні перепони та надмірна зарегульованість процесу можуть створювати штучні труднощі у впровадженні необхідних реформ. Оптимальне поєднання ретельного аналізу законопроектів із ефективною організацією їхнього ухвалення сприятиме підвищенню якості правотворчості [123].

2.2. Принцип правозаконності у правозастосуванні

Концептуальне розуміння правозаконності у сфері правозастосування охоплює не лише формальну відповідність актів чинному законодавству, а й забезпечення їхньої матеріальної відповідності принципам верховенства права. Це означає, що кожне правозастосовне рішення має бути узгоджене з критеріями справедливості, пропорційності та юридичної передбачуваності. Крім того, правозаконність у правозастосуванні передбачає процедурну легітимність ухвалюваних актів, що полягає у їх прийнятті відповідно до встановлених процесуальних норм та принципів належного правового процесу. Правозаконність є не просто формальним критерієм відповідності нормам позитивного права, а й важливим інструментом забезпечення правової визначеності, що запобігає свавільному тлумаченню та застосуванню норм.

У правозастосуванні правозаконність виконує низку важливих функцій, що забезпечують ефективність і стабільність правової системи. Однією з найважливіших є гарантування єдності правозастосовної практики, що досягається шляхом одноманітного тлумачення та застосування норм права всіма уповноваженими суб'єктами. Це сприяє уникненню правової невизначеності, а також підвищенню передбачуваності правових рішень, що, своєю чергою, зміцнює довіру громадян до правової системи. Важливим аспектом є також запобігання свавільному використанню дискреційних повноважень, що передбачає встановлення чітких меж для дій суб'єктів правозастосування, а також обмеження можливості прийняття рішень, що суперечать загальним принципам права.

Одним із аспектів правозаконності у правозастосовній діяльності є забезпечення правової визначеності. Цей принцип передбачає, що всі правові норми повинні бути чітко сформульованими, зрозумілими та передбачуваними, а їхнє застосування – узгодженим і послідовним. Судові рішення та адміністративні акти мають базуватися на стабільній нормативній

базі, виключаючи можливість свавільного тлумачення норм. Кожне правозастосовне рішення має бути обґрунтованим, що дозволяє перевірити його відповідність чинному законодавству. У разі відсутності належного рівня правової визначеності виникає загроза правової нестабільності, що може призвести до втрати легітимності правових норм у суспільстві [124].

Правозаконність у правозастосуванні гарантує, що будь-яке правозастосовне рішення буде відповідати не лише формальним вимогам чинного законодавства, а й загальним принципам права. Особливої актуальності набуває питання дотримання правозаконності у правозастосуванні в умовах сучасних викликів, зокрема у контексті цифровізації правосуддя, зростання ролі міжнародних судових рішень у внутрішньому правопорядку та підвищених вимог до прозорості правозастосовної діяльності.

Забезпечення правозаконності у сфері правозастосування вимагає використання ефективних механізмів судового та адміністративного контролю, що дозволяють переглядати правозастосовні акти на предмет їхньої відповідності законодавству та принципам справедливості. Судовий контроль відіграє ключову роль у забезпеченні правозаконності, оскільки суди можуть перевіряти законність рішень адміністративних органів, застосовувати механізми судового перегляду та створювати прецеденти, що забезпечують сталість правозастосовної практики. Також важливим механізмом є прокурорський нагляд, який сприяє дотриманню законності в діяльності правоохоронних органів і контролює процеси кримінального переслідування [125].

Формальна законність і матеріальна правозаконність є двома взаємопов'язаними, але концептуально різними аспектами функціонування правової системи. Вони визначають якість правозастосовної діяльності, впливають на процеси правотворення та правореалізації, а також відображають рівень відповідності нормативно-правових актів

загальновизнаним правовим принципам, таким як верховенство права, справедливість, правова визначеність і пропорційність.

Формальна законність передбачає суворе дотримання чинних нормативно-правових актів незалежно від їхнього змісту. Вона зосереджується на тому, щоб суб'єкти правозастосування діяли виключно в межах встановлених норм, виконували приписи законодавчих та підзаконних актів безвідносно до їхньої відповідності фундаментальним правовим і моральним принципам. У межах формальної законності закон розглядається як абсолютний регулятор суспільних відносин, що підлягає безумовному виконанню. Основною метою такого підходу є підтримання правового порядку та стабільності правової системи шляхом забезпечення обов'язковості норм права для всіх суб'єктів [126, с. 28].

Водночас матеріальна правозаконність охоплює не лише формальну відповідність нормам чинного законодавства, а й їхню відповідність принципам справедливості, розумності та загальним правовим стандартам, які визначають моральний та соціальний зміст права. Вона передбачає, що правозастосування має відбуватися не лише на підставі юридичних норм, а й з урахуванням їхньої сутнісної відповідності принципам природного права, прав людини та соціальної доцільності. Таким чином, матеріальна правозаконність виходить за межі суто формального дотримання законодавчих норм і забезпечує їхню відповідність фундаментальним цінностям демократичного суспільства.

Матеріальна правозаконність, на відміну від формальної законності, передбачає оцінку правових норм не лише на предмет їхньої відповідності формальним критеріям, а й на основі їхньої відповідності загальнолюдським правовим стандартам. Це означає, що правозастосовна практика не може ґрунтуватися виключно на юридичній формі, а повинна враховувати зміст і наслідки правових рішень. Наприклад, у рішенні Європейського суду з прав людини може бути встановлено, що певний закон, навіть якщо він був

ухвалений відповідно до конституційної процедури, порушує основоположні права людини і тому не відповідає матеріальній правозаконності [126, с. 28].

Практичне застосування формальної законності без урахування матеріальної правозаконності може призвести до легітимації правового свавілля. Наприклад, у періоди авторитарних режимів закони могли прийматися відповідно до процедурних вимог, але водночас суперечити принципам демократії, прав людини та соціальної справедливості. У таких випадках формальна законність забезпечувала лише механічне дотримання правових норм, але не гарантувала їхньої справедливості, що підривало довіру суспільства до правової системи [127].

У демократичних правових системах матеріальна правозаконність є критерієм оцінки якості правотворчої та правозастосовної діяльності. Вона забезпечує, щоб юридичні норми відповідали суспільним очікуванням і правовим цінностям, виключаючи можливість їхнього свавільного або репресивного застосування. Зокрема, конституційний контроль та діяльність правозахисних інститутів спрямовані саме на забезпечення матеріальної правозаконності, перевіряючи, чи відповідають прийняті норми та судові рішення не лише букві закону, а й духу справедливості.

Правова визначеність є одним із аспектів правозаконності, що вимагає чіткого формулювання правових норм, їхньої несуперечливості, стабільності та передбачуваності. Дотримання цього принципу означає, що кожен суб'єкт правовідносин повинен мати можливість наперед знати свої права та обов'язки, а також прогнозувати правові наслідки своїх дій. Це стосується не лише громадян, а й державних органів, які мають діяти в межах встановлених норм без свавільного чи вибіркового тлумачення. Взаємозв'язок правозаконності та правової визначеності полягає у тому, що законність правозастосовної діяльності неможлива без чітко встановлених правил і процедур, які виключають можливість неоднозначного тлумачення правових норм [128, с. 14-15].

Одним із важливих аспектів забезпечення правової визначеності є сталість правозастосовної практики. Наявність усталеної судової та адміністративної практики сприяє формуванню єдиних підходів до застосування правових норм, що забезпечує їхню передбачуваність. Це особливо важливо в умовах правових систем, де судові рішення відіграють ключову роль у формуванні прецедентного права. Якщо судова практика змінюється без обґрунтованих підстав або допускає множинність трактувань одного й того самого правового питання, це порушує принцип правової визначеності, створюючи загрозу свавільного застосування права.

Принцип пропорційності, у свою чергу, є одним із найважливіших обмежень правозастосування, що гарантує відповідність застосовуваних заходів поставленим цілям і забезпечує баланс між суспільними інтересами та правами людини. Його суть полягає в тому, що жодне правозастосовне рішення не повинно встановлювати надмірних або не виправданих обмежень прав і свобод громадян. Взаємозв'язок правозаконності та пропорційності проявляється у тому, що навіть формально законне рішення не може вважатися правомірним, якщо воно порушує баланс між необхідністю державного втручання та захистом прав особи [129, с. 42-43].

Пропорційність є особливо важливою у випадках, коли держава застосовує примусові заходи, включаючи арешти, обмеження майнових прав чи запровадження санкцій. Без оцінки відповідності таких заходів принципу пропорційності існує ризик порушення прав людини, що суперечить не лише верховенству права, а й загальним засадам правозаконності. Взаємозв'язок між цими принципами особливо помітний у рішеннях конституційних і міжнародних судів, які оцінюють, чи відповідає втручання держави у права особи принципу правової визначеності та чи є воно пропорційним у демократичному суспільстві [130].

Взаємодія правозаконності з принципами правової визначеності та пропорційності є визначальним чинником ефективності правозастосування. Недотримання цих принципів може призводити до ситуацій, коли формально

законні рішення є несправедливими, непропорційними або свавільними, що підриває легітимність правової системи. Правозаконність передбачає, що правозастосовні органи повинні не лише дотримуватися букви закону, але й оцінювати його змістову відповідність загальновизнаним правовим стандартам, що забезпечує баланс між стабільністю правового регулювання та необхідністю його гнучкого застосування в конкретних правових ситуаціях.

Стабільність судової та адміністративної практики передбачає, що аналогічні за своїми обставинами справи мають вирішуватися однаково, без необґрунтованих відхилень чи змін правозастосовної позиції. Такий підхід є важливим елементом правової визначеності, оскільки він дозволяє суб'єктам правовідносин прогнозувати правові наслідки своїх дій та орієнтуватися на усталені правові підходи. Відсутність стабільності у правозастосуванні призводить до правової невизначеності, що підриває принцип рівності перед законом і створює ризики судового або адміністративного свавілля [131].

Передбачуваність судової та адміністративної практики означає, що правові норми повинні тлумачитися та застосовуватися таким чином, щоб суб'єкти правовідносин могли заздалегідь оцінити можливі рішення у конкретних правових ситуаціях. Це, своєю чергою, сприяє зменшенню конфліктності у суспільстві та підвищенню рівня правової культури, оскільки громадяни та юридичні особи отримують чіткі орієнтири щодо можливих правових наслідків своїх дій. Недотримання цього принципу веде до ситуацій, коли правові норми стають інструментом свавільного тлумачення, що може використовуватися для досягнення неправомірних цілей.

Другим важливим інструментом є уніфікація судової практики через діяльність вищих судових органів, які узагальнюють правові позиції, формують правові висновки та рекомендації щодо застосування законодавства. Наприклад, у багатьох країнах верховні суди мають повноваження переглядати судові рішення на предмет відповідності

загальній судовій практиці та надавати роз'яснення щодо застосування спірних або неоднозначних норм права [132].

У сфері адміністративного правозастосування стабільність та передбачуваність забезпечуються через видання офіційних тлумачень законодавства, адміністративних регламентів і роз'яснень, що визначають порядок застосування норм права у діяльності державних органів. Уніфіковані адміністративні процедури дозволяють зменшити ризики свавільного застосування законодавства та підвищують ефективність державного управління.

Разом із тим забезпечення стабільності судової та адміністративної практики не означає її абсолютної незмінності. Еволюція суспільних відносин, розвиток правових доктрин та зміни у правосвідомості суспільства можуть вимагати перегляду раніше усталених правових підходів. Однак такий перегляд повинен відбуватися з дотриманням принципів правової визначеності, поступовості та належного обґрунтування. Раптові зміни судової або адміністративної практики без відповідного юридичного обґрунтування можуть спричинити правову нестабільність, що матиме негативний вплив на суспільні очікування та сучасну державу загалом.

Рівність перед законом є одним із фундаментальних принципів правової держави, що забезпечує справедливість правозастосування, юридичну визначеність та захист прав і свобод людини. Цей принцип означає, що всі суб'єкти правовідносин мають рівний правовий статус перед законом, незалежно від їхніх соціальних, економічних, політичних чи інших характеристик. Гарантія рівності всіх суб'єктів перед законом є необхідною умовою реалізації верховенства права, оскільки вона виключає можливість дискримінаційного або вибіркового правозастосування, забезпечує єдині стандарти тлумачення та застосування правових норм і сприяє зміцненню довіри громадян до правової системи [133].

Гарантія рівності у правозастосуванні реалізується через кілька важливих механізмів. По-перше, рівність перед законом закріплюється у

конституційних нормах, які визначають загальні засади рівноправності всіх громадян та їхню рівну юридичну відповідальність перед законом. У більшості демократичних країн цей принцип є безпосередньо закріпленим у конституціях та міжнародно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. По-друге, рівність перед законом забезпечується системою судового та конституційного контролю, яка дозволяє запобігати дискримінаційним правозастосовним рішенням та усувати законодавчі положення, що порушують принцип рівності [134].

Важливою складовою рівності перед законом є також рівний доступ до правосуддя. Громадяни повинні мати рівні можливості для захисту своїх прав, незалежно від їхнього матеріального становища чи соціального статусу. Це означає, що держава повинна забезпечувати ефективні механізми юридичної допомоги, що гарантують рівні можливості для всіх осіб звертатися до суду та отримувати справедливий розгляд справи. У цьому контексті значну роль відіграє система безоплатної правової допомоги, що дозволяє соціально вразливим категоріям населення отримувати професійний правовий захист [135].

Окремим питанням є співвідношення рівності перед законом із принципом пропорційності. У певних випадках правове регулювання може передбачати диференційовані підходи до різних категорій осіб, якщо це виправдано об'єктивними обставинами та відповідає легітимній меті. Наприклад, встановлення спеціальних гарантій для соціально незахищених осіб або надання певних правових преференцій для осіб з обмеженими можливостями не суперечить принципу рівності, оскільки спрямоване на досягнення соціальної справедливості. Водночас будь-яке таке диференціювання має бути обґрунтованим, пропорційним і не створювати необґрунтованих привілеїв.

Тлумачення норм права є невід'ємною складовою правозастосування, оскільки жоден нормативно-правовий акт не може бути настільки

деталізованим, щоб охопити всі можливі ситуації його застосування. Однак ця необхідність не означає, що тлумачення може бути довільним чи підпорядкованим суб'єктивним інтересам правозастосовця. Свавільне тлумачення виникає у випадках, коли правові норми використовуються всупереч їхньому буквальному змісту, загальним принципам права або коли допускається вибіркове застосування правових положень залежно від обставин конкретної справи або суб'єкта правозастосування [136].

Одним із механізмів запобігання свавільному тлумаченню є дотримання принципу правової визначеності. Він передбачає, що правові норми повинні мати чіткий, недвозначний зміст, який виключає можливість їхнього істотно різного трактування у подібних ситуаціях. Це означає, що законодавець має формулювати правові приписи таким чином, щоб їх застосування не допускало широкого розмаїття тлумачень. У цьому контексті важливу роль відіграє якість законодавства, а саме – його структурна логічність, системність, відповідність усталеним правовим принципам та узгодженість із міжнародними стандартами.

Другим із механізмів протидії свавільному тлумаченню правових норм є застосування принципу пропорційності, який обмежує дискреційні повноваження правозастосовців. Цей принцип передбачає, що будь-яке рішення, прийняте на підставі норм права, має бути необхідним і пропорційним легітимній меті, що переслідується. Таким чином, навіть якщо правозастосовний орган має певну свободу у тлумаченні норми, він не може використовувати її у спосіб, що призводить до непропорційного або несправедливого обмеження прав і свобод осіб [137].

Судовий контроль є одним із механізмів забезпечення правозаконності в правозастосуванні, оскільки гарантує відповідність судових рішень принципам верховенства права, правової визначеності та справедливості. Його реалізація здійснюється через механізми перегляду судових рішень, що дозволяють усувати судові помилки, запобігати свавільному застосуванню норм права та забезпечувати єдність судової практики. Це є важливим

елементом стабільності правової системи, оскільки гарантує однакове застосування правових норм у подібних справах і мінімізує ризики судового свавілля [138].

Функція судового контролю в правозастосуванні спрямована на перевірку обґрунтованості та відповідності судових рішень загальновизнаним правовим принципам. У демократичних правових системах цей контроль забезпечує дотримання конституційних прав і свобод громадян, запобігає помилковому або дискримінаційному правозастосуванню та сприяє формуванню сталої та передбачуваної судової практики. Він відіграє ключову роль у забезпеченні рівності перед законом, адже унеможливорює ситуації, коли аналогічні правові питання можуть вирішуватися неоднаково в залежності від суб'єктивних факторів.

Механізм перегляду судових рішень складається з декількох рівнів контролю, кожен із яких виконує специфічні завдання. Одним із первинних способів перевірки є апеляційне провадження, яке дозволяє оцінити відповідність рішення суду першої інстанції чинному законодавству, правильність застосування норм матеріального та процесуального права, а також виправити допущені помилки. Апеляційний суд може не лише аналізувати правові аспекти справи, а й переглядати її фактичні обставини, що забезпечує комплексний підхід до правозастосування. Його повноваження включають зміну або скасування судового рішення у випадку, якщо буде встановлено його невідповідність правовим нормам або порушення процесуальних гарантій.

Наступним рівнем контролю є касаційне провадження, метою якого є перевірка правильності застосування правових норм без переоцінки фактичних обставин справи. Касаційний перегляд сприяє уніфікації судової практики, запобігає виникненню правової невизначеності та забезпечує єдність судової системи. Суд касаційної інстанції перевіряє, чи відповідає судове рішення нормам матеріального та процесуального права, а також усталеній судовій практиці. Якщо виявлено порушення законодавства або

невідповідність загальноприйнятим правовим стандартам, таке рішення може бути скасоване або направлене на новий розгляд [139].

Окрім апеляційного та касаційного перегляду, у правових системах передбачено можливість перегляду судових рішень за нововиявленими або винятковими обставинами. Цей механізм дозволяє переглядати судові акти, які вже набрали законної сили, якщо після їх ухвалення виявлено обставини, що не були відомі під час розгляду справи, або допущені серйозні процесуальні порушення, які вплинули на результат судового розгляду. До таких обставин можуть належати встановлення фальсифікації доказів, виявлення нових доказів, що суттєво змінюють правову оцінку справи, а також ухвалення міжнародними судовими органами рішень, які ставлять під сумнів правові висновки, зроблені в національному судовому процесі [140].

Вплив прецедентного права на правозастосування полягає у встановленні обов'язкових для нижчих судів правових позицій, що унеможливорює розходження у вирішенні аналогічних правових питань.

Основною функцією прецедентного права є створення уніфікованої та узгодженої системи правозастосування, у якій судові рішення ґрунтуються на попередньо встановлених правових позиціях. Це забезпечує передбачуваність судової практики та зміцнює довіру громадян до правової системи. Єдність правозастосування досягається шляхом дотримання принципу *stare decisis*, відповідно до якого суди нижчих інстанцій зобов'язані керуватися правовими висновками, сформульованими у рішеннях вищих судів [141].

Прецедентне право також відіграє значну роль у забезпеченні правової визначеності, що є необхідною умовою стабільності правової системи. Якщо судова практика є послідовною, це дозволяє громадянам і юридичним особам прогнозувати правові наслідки своїх дій, що сприяє формуванню відповідної правової поведінки та зміцненню суспільної довіри до судової влади. Натомість відсутність єдності у судових рішеннях може призвести до правової невизначеності, коли однакові правові питання вирішуються по-

різному залежно від складу суду або регіону, що порушує принцип рівності перед законом.

У країнах континентального права, хоча прецедент не є офіційним джерелом права, він все ж має вагоме значення у формуванні правозастосовної практики. Судові рішення вищих судів, зокрема верховних і конституційних судів, виступають орієнтиром для інших судів, забезпечуючи єдність тлумачення законодавства. У багатьох юрисдикціях вищі судові інстанції мають спеціальні повноваження щодо узагальнення судової практики та надання роз'яснень щодо застосування законодавчих норм, що фактично наближає їхню роль до функцій прецедентного права у системі загального права [142].

Функціонування конституційного контролю залежить від особливостей правової системи конкретної держави, а також від організаційної моделі контролю за конституційністю правових норм. У країнах з континентальною системою права цей контроль зазвичай здійснюється спеціалізованими конституційними судами або аналогічними органами, які мають виключне повноваження щодо перевірки відповідності законодавчих актів Основному Закону держави. У державах, що дотримуються традицій загального права, функції конституційного контролю можуть виконувати вищі судові інстанції, зокрема Верховний суд або спеціально уповноважені судові органи, які здійснюють перевірку відповідності законів та правозастосовної практики конституційним нормам [143].

Вплив конституційного контролю на судову практику проявляється в декількох основних аспектах. Перш за все, конституційні суди встановлюють загальнообов'язкові тлумачення норм права, що забезпечують їх правильне та уніфіковане застосування всіма судами та державними органами. У процесі розгляду справ конституційні суди можуть визнавати певні законодавчі положення такими, що суперечать Основному Закону, унаслідок чого ці норми втрачають юридичну силу. Це безпосередньо впливає на

судову практику, оскільки суди загальної юрисдикції повинні враховувати рішення конституційних судів при розгляді аналогічних правових ситуацій.

Важливим елементом впливу конституційного контролю на судову практику є забезпечення дотримання основоположних прав і свобод людини. Конституційні суди мають повноваження оцінювати, чи відповідають правозастосовні акти та судові рішення вимогам конституційного правопорядку. У випадках, коли судові органи ухвалюють рішення, що обмежують конституційні права громадян або суперечать міжнародним стандартам захисту прав людини, конституційні суди можуть скасувати такі рішення або зобов'язати переглянути відповідні акти. Це має особливе значення у правових системах, що передбачають судовий захист прав людини на національному рівні, а також у державах, що є учасниками міжнародних правозахисних конвенцій [144].

Прокурорський нагляд і діяльність правозахисних інститутів відіграють ключову роль у забезпеченні правозаконності, оскільки вони здійснюють контроль за дотриманням правових норм, запобігають свавільному правозастосуванню, а також захищають права і свободи громадян. Ці механізми є невід'ємною частиною правової системи, спрямованою на гарантування законності у діяльності державних органів, організацій та посадових осіб, що здійснюють правозастосовну функцію [145].

Прокурорський нагляд є одним із найважливіших інструментів контролю за дотриманням законності, який має на меті забезпечення відповідності дій правоохоронних, адміністративних та судових органів нормам права. Основним завданням прокурорського нагляду є контроль за тим, щоб закони застосовувалися правильно, а їх виконання не порушувало основоположних прав людини. Прокуратура має повноваження перевіряти правомірність рішень і дій посадових осіб, ініціювати перегляд незаконних судових рішень, а також вживати заходи для усунення правопорушень у діяльності державних і муніципальних органів.

Окрім прокурорського нагляду, важливу функцію у забезпеченні правозаконності виконують правозахисні інститути. Їхня діяльність спрямована на моніторинг дотримання прав людини, аналіз законодавчих ініціатив з точки зору їх відповідності міжнародним стандартам, надання правової допомоги громадянам та сприяння правовій обізнаності населення. Правозахисні організації здійснюють незалежний контроль за діяльністю державних органів, звертають увагу на випадки порушення прав людини та ініціюють відповідні зміни у правовому регулюванні з метою усунення правових прогалин і колізій [146].

Одним із найбільш впливових правозахисних механізмів є діяльність омбудсмена (уповноваженого з прав людини). Він виконує функцію посередника між державою та громадянами, реагуючи на порушення прав людини з боку державних органів і правоохоронних структур. Омбудсмен має повноваження розглядати скарги на дії посадових осіб, звертатися до суду чи прокуратури з вимогою усунути правопорушення, а також сприяти вдосконаленню законодавства в інтересах захисту прав і свобод людини.

2.3. Значення принципу правозаконності у забезпеченні правопорядку

Взаємозв'язок між правозаконністю та правопорядком визначається через їхню взаємну детермінацію: з одного боку, правозаконність є інструментом підтримання правопорядку, з іншого – рівень правопорядку є критерієм ефективності реалізації принципу правозаконності.

Правопорядок формується як результат системного функціонування правових норм, що регулюють суспільні відносини, а також через забезпечення їх реалізації та дотримання всіма суб'єктами правовідносин. Проте правопорядок не може розглядатися виключно як сукупність юридично закріплених правил поведінки; він є соціально-правовим явищем, що включає не лише нормативну регуляцію, а й правову свідомість, механізми правозастосування та рівень довіри громадян до правової системи.

Відтак, правозаконність виконує роль своєрідного «містка» між формальними правовими нормами та реальним функціонуванням суспільства [147, с. 54-67].

На нормативному рівні правозаконність забезпечує внутрішню узгодженість законодавства, його відповідність принципам правової визначеності, верховенства права та пропорційності. Вона гарантує, що правові норми є не лише формально закріпленими, але й мають змістовну відповідність фундаментальним цінностям справедливості та суспільного блага. Це, своєю чергою, створює передумови для ефективного правопорядку, в якому норми права є зрозумілими, передбачуваними та легітимними в очах суспільства.

У сфері правозастосування принцип правозаконності виступає запобіжником правового свавілля та гарантом однакового застосування права щодо всіх суб'єктів. Ефективна реалізація правозаконності запобігає вибіркового правозастосуванню, корупційним практикам та правовому нігілізму, які становлять загрозу для стабільності правопорядку. Дотримання принципу правозаконності передбачає обов'язковість виконання судових рішень, однакове тлумачення правових норм та відповідальність держави перед громадянами за реалізацію своїх правових зобов'язань [148].

На соціальному рівні правозаконність є визначальним чинником довіри громадян до правової системи та держави в цілому. Дослідження правової культури свідчать, що низький рівень правозаконності, зокрема наявність правових колізій, відсутність належного судового контролю та вибіркоче правозастосування, призводить до соціальної нестабільності, поширення правового нігілізму та зниження ефективності правового регулювання. Натомість забезпечення правозаконності сприяє формуванню усвідомленої правової поведінки, в якій дотримання правових норм сприймається не як примус, а як елемент суспільної відповідальності.

У контексті забезпечення правопорядку правозаконність розглядається крізь призму двох взаємопов'язаних аспектів – формального та

матеріального. Формальна правозаконність передбачає суворе дотримання юридичних норм, тоді як матеріальна орієнтується на відповідність цих норм загальним принципам права, включаючи справедливість, гуманізм та правову визначеність.

Формальна правозаконність означає безумовне дотримання чинного законодавства незалежно від його змісту. Вона вимагає, щоб всі правові акти ухвалювалися у встановленому порядку, відповідали ієрархії нормативно-правових актів та застосовувалися рівною мірою до всіх суб'єктів правовідносин. Це забезпечує правову визначеність, що сприяє передбачуваності суспільних відносин та мінімізує правову невизначеність, запобігає правовому свавіллю, оскільки будь-які дії органів влади та посадових осіб мають здійснюватися виключно в межах закону, а також гарантує рівність перед законом, виключаючи можливість вибіркового правозастосування або привілеювання окремих соціальних груп. Однак формальна правозаконність не може розглядатися ізольовано від її змістовної складової. Без матеріального наповнення вона може стати інструментом легітимації несправедливих або навіть репресивних норм, що в історичній перспективі спостерігалось в авторитарних режимах, де законність існувала як формальна вимога, але не була орієнтована на захист прав людини та суспільних інтересів [149].

Матеріальна правозаконність виходить за межі формального дотримання права і вимагає, щоб юридичні норми відповідали фундаментальним принципам правової системи, зокрема справедливості, правовій визначеності, пропорційності та захисту прав людини. У цьому аспекті правозаконність виконує роль оцінного критерію законності, що дозволяє аналізувати правові норми та практику їхнього застосування з точки зору відповідності правовим і морально-етичним стандартам. Вона гарантує змістовну відповідність права принципам справедливості та прав людини, що запобігає прийняттю свавільних та антидемократичних норм, забезпечує узгодженість правових норм із суспільними очікуваннями, що сприяє

добровільному дотриманню права громадянами та підтриманню соціальної стабільності, а також орієнтує правозастосування на досягнення суспільного блага, що особливо важливо у випадках судового розгляду, коли необхідне не просто механічне застосування норми, а її інтерпретація відповідно до принципу справедливості. Матеріальна правозаконність має особливе значення у контексті конституційного контролю, де оцінюється відповідність нормативно-правових актів не лише букві, а й духу права. У демократичних правових системах конституційні суди можуть скасовувати закони, які формально відповідають процедурним вимогам, але порушують основоположні права людини або суперечать принципу правової визначеності.

Формальна та матеріальна правозаконність не є взаємовиключними, а, навпаки, доповнюють одна одну. Формальна правозаконність створює основу для стабільного функціонування правопорядку через механізми правового регулювання, тоді як матеріальна забезпечує якість цього регулювання, орієнтуючи його на відповідність принципам справедливості, верховенства права та гуманізму. Надмірна формалізація правозаконності без урахування її матеріального змісту може призвести до бюрократизації правозастосування, знецінення прав людини та втрати довіри до правової системи, тоді як ігнорування формальної правозаконності заради матеріальних цінностей породжує правовий релятивізм, коли правопорядок залежить від суб'єктивного трактування норм, що підриває стабільність правової системи [149].

Правозаконність і легальність є взаємопов'язаними, але не тотожними категоріями, що відображають різні аспекти функціонування правової системи.

Легальність є базовою характеристикою правового регулювання, яка забезпечує стабільність і передбачуваність правозастосування. Вона означає, що всі норми права мають обов'язковий характер, а їх порушення тягне за собою юридичну відповідальність. У цьому аспекті легальність слугує

механізмом підтримання правопорядку, оскільки гарантує, що всі суб'єкти діють відповідно до визначених правил, незалежно від їхнього змісту. Такий підхід є необхідним для функціонування будь-якої правової системи, оскільки забезпечує єдність правового простору та мінімізує правову невизначеність [150].

Проте формальна легальність не завжди є синонімом правозаконності. Якщо правозаконність вимагає відповідності закону як формальним, так і змістовним правовим критеріям, то легальність зосереджена лише на його формальному дотриманні. Це означає, що навіть несправедливий закон, який суперечить природному праву або міжнародним правовим стандартам, може бути формально легальним, але не відповідати принципу правозаконності. В історичному контексті такі ситуації спостерігалися у правових системах, що функціонували в умовах тоталітарних режимів, де правова система визначалася насамперед легальністю нормативних актів, однак була позбавлена змістовної правової справедливості.

Правозаконність, на відміну від легальності, не обмежується лише формальним дотриманням закону, а охоплює його якісний аспект. Вона передбачає, що нормативно-правові акти повинні відповідати загальновизнаним принципам права, зокрема правовій визначеності, справедливості, пропорційності та рівності всіх перед законом. У цьому контексті правозаконність виступає критерієм оцінки правових норм і механізмів їхнього застосування, дозволяючи визначити, наскільки закон відповідає принципам правової держави та суспільного блага [151].

Правозаконність як універсальний принцип правової системи унеможливорює ситуації, коли закон застосовується вибірково, створюючи передумови для правової дискримінації. Це забезпечується через кілька ключових механізмів. По-перше, правозаконність вимагає чіткої ієрархії нормативно-правових актів, що запобігає суперечностям у законодавстві та виключає можливість прийняття норм, які можуть сприяти привілеям або дискримінації. По-друге, вона передбачає однакове застосування правових

норм до всіх суб'єктів, незалежно від їхнього статусу, що є необхідною умовою забезпечення рівності перед законом [152, с. 128].

У демократичному суспільстві рівність перед законом гарантується не лише формальним існуванням відповідних правових норм, а й ефективними механізмами їх реалізації. Правозаконність у цьому контексті є гарантією того, що суди, правоохоронні органи та інші правозастосовні інституції забезпечують неупереджене та однакове застосування норм права щодо всіх громадян. Відсутність такого підходу може призводити до вибіркового правозастосування, коли різні особи опиняються у нерівному становищі перед законом через суб'єктивні або політичні чинники.

Важливим аспектом правозаконності у контексті рівності є забезпечення рівного доступу до правосуддя та адміністративних процедур. Це означає, що всі особи повинні мати однакові можливості для захисту своїх прав у судовому порядку, незалежно від їхнього фінансового чи соціального становища. Державні механізми правової допомоги, а також принцип презумпції рівності суб'єктів перед судом відіграють важливу роль у створенні реальних умов для забезпечення правозаконності [153].

Запобігання вибіркому правозастосуванню та корупційним практикам є однією з основних функцій правозаконності, що спрямована на забезпечення стабільності правопорядку, рівності всіх перед законом та підвищення суспільної довіри до державних інституцій. Вибіркове правозастосування означає нерівномірне або упереджене застосування правових норм щодо окремих осіб чи груп, що призводить до правової нерівності, підриває принципи справедливості та створює передумови для корупції. Корупційні практики, у свою чергу, руйнують сучасну державу, оскільки допускають зловживання владою, маніпулювання правом і нехтування принципом верховенства права.

Вибіркове правозастосування може мати різні форми, включаючи політичну мотивацію судових рішень, упередженість правоохоронних органів, нерівномірне застосування санкцій або виняткове ставлення до

певних соціальних груп. Основним наслідком такого підходу є підриив принципу рівності перед законом, що призводить до ситуації, коли однакові правопорушення тягнуть за собою різні юридичні наслідки залежно від статусу особи або її зв'язків з владними структурами. Це, у свою чергу, формує суспільне сприйняття вибіркової права та сприяє правовому нігілізму [154].

Запобігання корупційним практикам є невід'ємною складовою забезпечення правозаконності, оскільки корупція підрииває справедливість правозастосування та сприяє вибіркової у виконанні правових норм. Корупція може проявлятися в ухваленні незаконних судових рішень, отриманні неправомірної вигоди під час проведення адміністративних процедур, маніпуляціях із законодавчими нормами на користь окремих груп чи осіб. У таких умовах закони фактично втрачають свою регулятивну силу, оскільки їх застосування залежить не від правових приписів, а від фінансових чи політичних інтересів учасників правовідносин [155].

Значну роль у подоланні вибіркового правозастосування та корупції відіграє громадянське суспільство. Незалежні медіа, правозахисні організації та громадські ініціативи сприяють моніторингу діяльності державних органів, висвітлюють випадки правопорушень і сприяють формуванню суспільного запиту на верховенство права. Використання механізмів громадського контролю, зокрема участь громадян у судових процесах як незалежних спостерігачів, публічні розслідування корупційних справ та антикорупційна експертиза законодавчих ініціатив, дозволяє зменшити можливості для зловживань владою.

У міжнародному контексті запобігання вибіркового правозастосуванню та корупції є важливим елементом демократичного розвитку держави та її інтеграції у сучасну державу. Участь держави в антикорупційних міжнародних угодах, таких як Конвенція ООН проти корупції та GRECO, накладає на неї зобов'язання щодо імплементації

ефективних антикорупційних механізмів і забезпечення рівного застосування права [156].

Відповідальна правова поведінка органів державної влади ґрунтується на безумовному дотриманні нормативно-правових актів, а також на усвідомленні владними структурами своєї відповідальності перед суспільством. Правозаконність у цьому аспекті виконує функцію запобіжника правового свавілля, забезпечуючи, щоб органи влади діяли виключно в межах повноважень, визначених законом, та відповідно до принципів справедливості, пропорційності й правової визначеності.

Однією з основних характеристик відповідальної правової поведінки є правова передбачуваність дій державних органів. Це означає, що правозаконність зобов'язує суб'єктів владних повноважень ухвалювати рішення на основі чітких і стабільних правових норм, що унеможлиблює ситуації, коли ті самі дії держави можуть трактуватися по-різному залежно від політичної чи іншої кон'юнктури. Стабільність правового регулювання, у свою чергу, формує суспільну довіру до державних інституцій та сприяє розвитку правової культури [68].

Невід'ємною складовою відповідальної правової поведінки є запобігання конфлікту інтересів у діяльності державних органів. Дотримання принципу правозаконності унеможлиблює використання службового становища в особистих чи корпоративних інтересах та забезпечує неупередженість адміністративних і судових процедур. Запровадження системи декларування доходів, посилення механізмів внутрішнього контролю та незалежний нагляд за діяльністю державних посадовців є ключовими інструментами, що дозволяють гарантувати дотримання цього принципу [157].

У міжнародному контексті правозаконність є важливим критерієм ефективності державного управління та демократичного розвитку. Держави, що забезпечують високу якість правозастосування та функціонування інституцій на основі принципу правозаконності, мають значно вищий рівень

суспільної довіри та економічної стабільності. Відповідальна правова поведінка органів влади сприяє інтеграції держави до міжнародних правових механізмів, забезпечує відповідність стандартам Європейського Союзу, Ради Європи та ООН, а також підвищує авторитет країни у сфері міжнародного права [158].

Судова влада є одним із ключових елементів правової системи, що виконує функцію гаранта правозаконності та правопорядку. Вона забезпечує реалізацію принципу верховенства права, захист прав і свобод людини, а також контроль за законністю дій органів державної влади. В умовах демократичної держави незалежний і неупереджений судовий механізм виступає основним інструментом забезпечення правової стабільності та запобігання свавільному використанню владних повноважень.

Однією з основних функцій судової влади у забезпеченні правозаконності є здійснення конституційного контролю. Конституційні суди або органи конституційної юрисдикції аналізують відповідність законів і підзаконних актів основоположним принципам права, закріпленим у конституціях або міжнародних договорах. Це дозволяє запобігти прийняттю нормативно-правових актів, які суперечать принципу верховенства права, порушують права людини або створюють передумови для правової невизначеності.

Важливе значення має також адміністративна юстиція, яка здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади та забезпечує судовий захист громадян від свавільних або незаконних дій державних посадовців. Судовий розгляд адміністративних справ сприяє підзвітності державної влади, оскільки встановлює механізми юридичної відповідальності за перевищення службових повноважень, зловживання владою чи недотримання принципу правозаконності в управлінській діяльності [159, с. 38-40].

Функціонування судової влади є важливим елементом забезпечення правопорядку, оскільки суди здійснюють розгляд кримінальних, цивільних,

господарських та адміністративних справ, що забезпечує ефективний механізм розв'язання правових конфліктів. У кримінальному судочинстві судова влада гарантує справедливість правосуддя, дотримання принципу презумпції невинуватості та законності застосування покарання, що є основою забезпечення суспільної безпеки та підтримання громадського порядку. У сфері цивільного та господарського судочинства суди сприяють дотриманню договірних зобов'язань, захисту прав власності та ефективному вирішенню приватноправових спорів, що є необхідним для стабільного функціонування економічної та соціальної систем.

Незалежність судової влади є ключовим чинником її ефективності у гарантуванні правозаконності та правопорядку. Судова незалежність забезпечується конституційними та законодавчими гарантіями, процедурними механізмами добору суддів, а також міжнародними стандартами судочинства. Відсутність судової незалежності може призвести до політичного тиску на судову систему, вибіркового правозастосування та корупційних практик, що підриває правозаконність і створює загрозу суспільній стабільності.

Міжнародні правові стандарти визначають судову владу як основний механізм забезпечення правозаконності та правопорядку. Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд та інші міжнародні судові інститути виконують важливу функцію у контролі за дотриманням державами міжнародних правових стандартів, сприяючи розвитку демократичних інститутів та захисту основоположних прав людини. Включення міжнародних норм у національну правову дозволяє зміцнити механізми судового захисту та підвищити ефективність судочинства [160].

Правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні правозаконного правопорядку, реалізуючи функції попередження, виявлення, припинення та розслідування правопорушень, а також контролю за дотриманням законності в діяльності державних і приватних суб'єктів. Їхня

діяльність спрямована на утвердження верховенства права, захист прав і свобод людини та забезпечення суспільної безпеки.

Правозаконність у діяльності правоохоронних органів реалізується через антикорупційну функцію, що передбачає боротьбу з корупційними правопорушеннями як серед державних службовців, так і в приватному секторі. Корупція становить загрозу для правопорядку, оскільки сприяє вибіркового правозастосуванню, підриває довіру до державних інституцій та формує атмосферу правового нігілізму в суспільстві. Запровадження спеціалізованих антикорупційних підрозділів, проведення незалежних розслідувань та забезпечення прозорості діяльності правоохоронних органів є необхідними умовами ефективного функціонування правової системи [161].

Важливим елементом діяльності правоохоронних органів у підтриманні правозаконного правопорядку є міжнародне співробітництво, особливо у сферах боротьби з транснаціональною злочинністю, тероризмом та корупцією. Обмін інформацією, взаємодія у розслідуванні міжнародних правопорушень та координація дій із міжнародними організаціями, такими як Інтерпол, Європол і ООН, сприяють підвищенню ефективності правоохоронної діяльності та забезпеченню належного рівня правопорядку на глобальному рівні.

Забезпечення правозаконності є однією з функцій демократичної правової держави, і важливу роль у цьому процесі відіграють контрольні та наглядові інститути, які здійснюють перевірку відповідності правозастосовної практики, діяльності органів влади та суб'єктів господарювання вимогам законодавства. Ці інститути виступають гарантом стабільності правової системи, забезпечуючи дотримання законності, запобігаючи зловживанням владою та захищаючи права громадян.

Контрольні та наглядові інститути можна умовно поділити на три основні групи: судові, адміністративні та громадські. Кожна з цих груп має власні функції та механізми впливу на правозастосування, але всі вони

спрямовані на забезпечення верховенства права та усунення правових порушень.

Судовий контроль є найбільш авторитетною та дієвою формою гарантування правозаконності, оскільки саме судова влада має повноваження оцінювати законність рішень, дій або бездіяльності державних органів та посадових осіб. Судова перевірка адміністративних актів, контроль за дотриманням прав людини в кримінальному процесі, а також конституційний контроль за відповідністю законів основоположним правовим принципам є важливими механізмами захисту правозаконності. Конституційні суди виконують функцію перевірки законів на відповідність конституції, що запобігає прийняттю нормативно-правових актів, які можуть порушувати основоположні права громадян [162].

Адміністративний нагляд здійснюється державними органами, які мають повноваження контролювати виконання законодавчих вимог у певних сферах суспільних відносин. До таких органів належать прокуратура, антикорупційні відомства, органи аудиту та фінансового контролю, національні агентства з питань захисту прав людини та інші державні установи, уповноважені здійснювати контроль за правозастосовною діяльністю. Прокуратура, зокрема, здійснює нагляд за дотриманням законності у сфері кримінального судочинства, а також у діяльності виконавчих органів, забезпечуючи дотримання прав і свобод людини. Органи аудиту та фінансового контролю відіграють важливу роль у запобіганні корупційним зловживанням, перевіряючи ефективність використання бюджетних коштів і державного майна [163].

Громадський контроль є важливим інструментом забезпечення правозаконності, оскільки дозволяє суспільству контролювати діяльність державних органів і правозастосовну практику. До інститутів громадського нагляду належать правозахисні організації, антикорупційні ініціативи, незалежні медіа та інші організації, які займаються моніторингом дотримання законності в різних сферах. Громадські організації можуть

здійснювати незалежний аналіз законодавства, виявляти факти корупційних правопорушень, ініціювати судові розгляди або подавати заяви до міжнародних правозахисних інституцій. Важливим аспектом громадського контролю є журналістські розслідування, які дозволяють виявляти факти зловживань владою та порушень принципу правозаконності.

Державне регулювання правозаконності здійснюється через систему правових норм, організацію роботи судової влади, правоохоронних органів, антикорупційних відомств та інших державних інституцій, які відповідають за дотримання законності. У цьому контексті правозаконність реалізується через механізми законодавчого регулювання, адміністративного контролю та судового нагляду. Законодавство визначає основні правила поведінки, права та обов'язки суб'єктів правовідносин, а також механізми відповідальності за їх порушення. Державні органи виконують функцію правозастосування, забезпечуючи однакове тлумачення та застосування правових норм, запобігаючи вибіркового правозастосуванню та свавільному використанню владних повноважень [164].

Разом із тим державний контроль не завжди є достатнім для гарантування правозаконності, особливо в умовах, коли існує ризик політичного впливу на правозастосовні органи, корупційні практики або правова недосконалість нормативно-правових актів. У таких випадках роль відіграє громадський контроль, який забезпечує додаткові механізми моніторингу правозастосування та сприяє підвищенню прозорості діяльності державних органів.

Громадський контроль може здійснюватися через діяльність правозахисних організацій, журналістські розслідування, антикорупційні ініціативи, громадські слухання, а також через механізми судового оскарження незаконних дій чи рішень державних органів. Важливим інструментом є незалежні моніторингові організації, які оцінюють стан дотримання правозаконності, виявляють порушення та ініціюють громадські

кампанії, спрямовані на виправлення системних проблем у сфері правозастосування.

Оптимальне співвідношення між цими двома елементами проявляється у взаємодії державних органів та громадськості у питаннях правозастосування. Наприклад, проведення громадських експертиз законодавчих ініціатив дозволяє враховувати суспільні потреби при формуванні нормативно-правової бази, а відкритість судової системи та правоохоронних органів для громадського моніторингу сприяє підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій [165].

Культура правопорядку є складним соціально-правовим феноменом, що включає сукупність правових цінностей, норм і моделей поведінки, які визначають відносини між державою, суспільством та окремими індивідами. Вона формується через систему правових знань, рівень правової соціалізації, готовність громадян дотримуватися законів не лише через примус, а й на основі внутрішнього переконання у їхній необхідності та справедливості. У цьому контексті правозаконність відіграє ключову роль у створенні передумов для ефективного функціонування правової культури, оскільки встановлює принципи передбачуваності, стабільності та обов'язковості норм права [166].

Одним із найважливіших аспектів впливу правозаконності на культуру правопорядку є забезпечення правової визначеності, що є основою правової стабільності та прогнозованості суспільних відносин. Якщо правозаконність дотримується на всіх рівнях державного управління та правозастосування, громадяни отримують чітке уявлення про правила, що регулюють їхню поведінку, і можуть будувати свою правову стратегію відповідно до встановлених норм. Це сприяє формуванню позитивного ставлення до права та зміцненню довіри до державних інституцій.

Важливим аспектом є зв'язок між правозаконністю та правовою соціалізацією, тобто процесом засвоєння правових норм, принципів і цінностей на рівні суспільства. Високий рівень правозаконності сприяє тому,

що громадяни усвідомлюють важливість дотримання правових норм не лише як юридичного обов'язку, а й як етичного принципу. Це, у свою чергу, впливає на правову поведінку громадян, формуючи відповідальне ставлення до виконання юридичних обов'язків та реалізації прав і свобод [167, с. 38-39].

Правозаконність є одним із принципів правової держави, що забезпечує стабільність правопорядку, рівність усіх перед законом та ефективність правозастосування. Вона відіграє вирішальну роль у формуванні суспільної довіри до правової системи, оскільки її дотримання гарантує передбачуваність, справедливість і неупередженість у правовідносинах. Відсутність правозаконності, натомість, сприяє правовому нігілізму, корупційним явищам і вибірковому правозастосуванню, що руйнує легітимність державних інституцій в очах громадян.

Довіра до правової системи формується через послідовність та передбачуваність правозастосування. Якщо законодавство є стабільним, узгодженим і діє однаково для всіх, громадяни сприймають правову систему як таку, що забезпечує рівні можливості для захисту їхніх прав та інтересів. У цьому контексті правозаконність виконує функцію забезпечення юридичної визначеності, яка дає змогу прогнозувати правові наслідки своїх дій та очікувати справедливого розгляду справи у разі правового конфлікту [168].

Рівень довіри до правової системи також залежить від ефективності механізмів правозахисту. Якщо громадяни стикаються з бюрократичною тяганиною, непрозорими процедурами або неспроможністю держави забезпечити виконання судових рішень, це підриває віру в правозаконність і спонукає до пошуку альтернативних, неформальних способів розв'язання правових конфліктів, що в довгостроковій перспективі загрожує розмиванню правового порядку [169].

Важливим чинником є й відповідальність держави перед громадянами за порушення правозаконності. У країнах з високим рівнем правової культури існують ефективні механізми оскарження неправомірних дій

державних органів, а також юридична відповідальність посадових осіб за порушення правозаконності. Така система гарантує, що будь-які правопорушення будуть виправлені через правові механізми, що зміцнює довіру суспільства до правової системи.

Соціальна безпека передбачає гарантування захисту основоположних прав і свобод громадян, забезпечення економічної та політичної стабільності, а також ефективне функціонування правових механізмів запобігання конфліктам та загрозам суспільному порядку. В умовах правозаконності державні органи діють у межах чітко встановлених правових норм, що унеможливує зловживання владними повноваженнями та свавільне втручання в права особи. Це, своєю чергою, сприяє формуванню довіри громадян до держави, що є важливою передумовою соціальної безпеки [170, с. 3-4].

Правозаконність також є необхідною умовою соціальної справедливості, яка є важливим елементом соціальної безпеки. Якщо правові норми застосовуються рівною мірою до всіх громадян без винятку, незалежно від їхнього соціального статусу, економічного становища чи політичної приналежності, це забезпечує соціальну стабільність і зменшує ризики соціальних конфліктів. У разі вибіркового правозастосування, коли однакові правопорушення тягнуть за собою різні юридичні наслідки залежно від суб'єкта, формується відчуття соціальної нерівності, що може сприяти зростанню протестних настроїв, недовіри до державних інституцій та виникненню соціальної напруженості [171, с. 5-6].

Правозаконність є наріжним принципом функціонування правової держави, що забезпечує стабільність правопорядку, рівність усіх перед законом і передбачуваність правових наслідків. Одним із її аспектів є роль у запобіганні правовому нігілізму та дестабілізаційним процесам, які становлять серйозну загрозу для суспільного розвитку, правової культури та безпеки держави.

Правовий нігілізм проявляється в ігноруванні або запереченні правових норм, що може відбуватися як на рівні окремих громадян, так і в діяльності державних органів. Основними причинами такого явища є відсутність правозаконності, зокрема вибіркове правозастосування, правова невизначеність, корупційні практики та порушення прав людини. Коли громадяни стикаються з несправедливістю в системі правосуддя або державні органи застосовують закон вибірково, це підриває віру в право як ефективний механізм регулювання суспільних відносин і сприяє поширенню правового нігілізму.

Правозаконність є ключовим чинником подолання цього явища, оскільки гарантує рівність усіх перед законом, прозорість правозастосування та відповідальність держави перед громадянами. Коли правові норми застосовуються послідовно та без винятків, формується суспільна довіра до правової системи, що сприяє підвищенню рівня правосвідомості та відповідальної правової поведінки. Це, своєю чергою, зменшує схильність громадян до правового нігілізму та стимулює дотримання законності на добровільних засадах.

Дестабілізаційні процеси в суспільстві, зокрема соціальні конфлікти, політична нестабільність та зростання рівня злочинності, часто є наслідком правового нігілізму та порушення принципу правозаконності. Якщо громадяни не довіряють державним інституціям і правовій системі, вони можуть вдаватися до самостійного вирішення конфліктів поза межами правового поля, що створює передумови для хаосу та анархії. У таких умовах правозаконність виконує функцію стабілізатора, встановлюючи чіткі правила поведінки, механізми розв'язання конфліктів та гарантії захисту прав усіх учасників суспільних відносин [172].

Одним із найефективніших інструментів запобігання правовому нігілізму та дестабілізаційним процесам є формування високої правової культури серед населення. Це включає правову освіту, роз'яснення сутності правових норм та підвищення рівня правосвідомості громадян. Державні

органи повинні не лише забезпечувати дотримання правозаконності, а й активно працювати над її популяризацією серед населення, пояснюючи значення правових норм і механізмів їх реалізації.

2.4. Гарантії правозаконності у сучасній державі

Гарантії правозаконності становлять складову правової системи, що сприяє стабільності, ефективності та передбачуваності правового регулювання. У правовій науці вони визначаються як комплекс правових, інституційних, процедурних та соціальних механізмів, що забезпечують дотримання принципу правозаконності в процесі правотворчості, правозастосування та функціонування державних інституцій.

Як один із ключових принципів правової системи, правозаконність передбачає обов'язкове дотримання правових норм усіма суб'єктами правовідносин, зокрема державними органами, посадовими особами, юридичними та фізичними особами. Для реалізації цього принципу необхідні відповідні гарантії, які забезпечують контроль, юридичний захист та відповідальність у разі порушення правових приписів. У правовій доктрині вони розглядаються як нормативно закріплені та інституційно організовані засоби, спрямовані на запобігання свавільному порушенню норм права та забезпечення їх неухильного виконання.

Науковий аналіз гарантій правозаконності дозволяє виокремити їхні основні характеристики. По-перше, вони мають чітко виражену юридичну природу, оскільки закріплені в конституційних і галузевих нормативно-правових актах, міжнародних договорах, судових прецедентах та адміністративних процедурах. Завдяки цьому вони є універсальними та застосовними у всіх сферах правового регулювання. По-друге, гарантії функціонують як взаємопов'язана система правових та інституційних механізмів, що включають правотворчі, правозастосовні, контрольні та судові інструменти, спрямовані на забезпечення законності. По-третє, вони мають превентивний і захисний характер, запобігаючи порушенням правових

норм і забезпечуючи належний механізм їх виконання. Окрім цього, гарантії правозаконності характеризуються міждисциплінарністю, оскільки охоплюють не лише юридичний вимір, а й соціальні, політичні, економічні та психологічні аспекти, що реалізуються як через механізми державної влади, так і через громадянське суспільство, засоби масової інформації, освітні програми з правової культури та міжнародне співробітництво.

Залежно від характеру правового регулювання гарантії правозаконності поділяють на загальні, які стосуються всієї правової системи, та спеціальні, що діють у межах конкретних правових інститутів. За функціональним призначенням їх класифікують на правові, інституційні, процедурні та соціальні. Перші охоплюють нормативно-правові засоби, що закріплюють принцип правозаконності та встановлюють юридичну відповідальність за його порушення, зокрема конституційні норми, закони, міжнародні договори, адміністративно-правові механізми контролю та судовий прецедент.

Інституційні гарантії включають організаційні механізми реалізації та захисту принципу правозаконності, до яких належать судова система, органи прокуратури, омбудсмани, аудиторські установи, антикорупційні агентства та громадські інституції контролю. Процедурні гарантії забезпечують чітку регламентацію правотворчих і правозастосовних процесів, що охоплює процедури ухвалення законів, адміністративного оскарження, судового розгляду, антикорупційних перевірок, а також процедури конституційного та парламентського контролю. Соціальні гарантії включають правову свідомість, правову культуру, громадську активність, засоби масової інформації та інші суспільні механізми, що сприяють дотриманню принципу правозаконності [173, с.38].

Правові гарантії становлять систему нормативно-правових засобів, що регулюють механізми реалізації та захисту правозаконності. До них належать конституційні положення, законодавчі акти, міжнародні договори, адміністративно-правові та кримінально-правові норми, а також судові прецеденти, що формують загальнообов'язкові правові стандарти.

Центральне місце у цьому механізмі займає Конституція, яка визначає засадничі принципи функціонування правової системи та встановлює імперативну вимогу дотримання правозаконності на всіх рівнях державного управління.

Водночас законодавчі акти деталізують механізми реалізації цього принципу, регламентують процедури правотворення, адміністративного контролю, правозастосування та відповідальності за правопорушення. Важливу роль відіграють міжнародно-правові гарантії, зокрема імплементація норм міжнародного права у внутрішнє законодавство та обов'язковість виконання рішень міжнародних судових інстанцій, що забезпечує відповідність правозаконності загальновизнаним стандартам демократичного врядування [174].

Інституційні гарантії включають систему державних та недержавних інституцій, які здійснюють нагляд і контроль за дотриманням принципу правозаконності, запобігають його порушенню та забезпечують ефективний механізм юридичного захисту. До державних інституцій у цій сфері належать суди, органи прокуратури, омбудсман, антикорупційні агентства, аудиторські служби та правоохоронні органи. Судова система виконує ключову роль у забезпеченні правозаконності, здійснюючи правосуддя, розглядаючи спори щодо тлумачення та застосування правових норм, а також контролюючи законність актів державних органів.

Процедурні гарантії охоплюють механізми регламентації правотворчої та правозастосовної діяльності, що забезпечують формальну визначеність правових норм, їхню послідовність та передбачуваність. До основних процедурних гарантій належать механізми парламентського контролю за законодавчою діяльністю, конституційний контроль, адміністративний нагляд, судовий перегляд нормативно-правових актів, механізми оскарження незаконних рішень органів влади та контроль за дотриманням належних правових процедур [57].

Соціальні гарантії охоплюють механізми, пов'язані з правовою свідомістю, правовою культурою та громадською активністю, які сприяють формуванню суспільного контролю за дотриманням правозаконності. Рівень правової культури громадян значною мірою визначає ефективність функціонування правової системи, оскільки сприяє усвідомленню необхідності дотримання правових норм не лише з позиції юридичного обов'язку, але й як внутрішнього переконання [175].

Функціонування гарантій правозаконності як механізму підтримання верховенства права ґрунтується на кількох ключових аспектах. Насамперед це конституційне забезпечення, що визначає базові принципи правозаконності та верховенства права як фундаментальні складові правового порядку. Конституційні норми встановлюють обов'язковість дотримання правових принципів, регулюють компетенцію органів державної влади та визначають механізми судового контролю за дотриманням законності [176]. У цьому контексті особливу роль відіграють конституційні суди, які здійснюють контроль за відповідністю нормативно-правових актів основним засадам правопорядку, тим самим унеможлиблюючи прийняття законів, що суперечать верховенству права.

Інституційні гарантії відіграють роль у підтриманні верховенства права через діяльність судових, контрольних і правоохоронних органів. Судова система є головним гарантом правозаконності, оскільки здійснює контроль за правозастосуванням, забезпечує можливість перегляду незаконних рішень державних органів і виступає як механізм захисту порушених прав громадян. Значну роль у цьому процесі відіграють прокуратура, антикорупційні органи та омбудсман, які здійснюють нагляд за дотриманням принципів правозаконності у сфері державного управління, судочинства та правозахисту.

Процедурні гарантії забезпечують чітке регулювання правотворчих і правозастосовних процесів, що запобігає свавільним діям державних органів і гарантує відповідність правових норм принципам верховенства права. Це

включає такі механізми, як конституційний контроль, парламентський нагляд, адміністративне оскарження рішень органів державної влади, судовий перегляд нормативних актів і контрольні механізми щодо дотримання законодавчих процедур. Чітке регулювання процесу прийняття законів і правозастосування дозволяє запобігати правовим колізіям і гарантує послідовність правової політики.

Соціальні гарантії, зокрема правова культура, громадський контроль та правопросвітницькі програми, є важливим чинником забезпечення верховенства права. Правова свідомість громадян сприяє добровільному дотриманню законності, підвищенню рівня громадянської активності та формуванню запиту на якісне правове регулювання [177, с.47-49]. Громадянське суспільство, правозахисні організації та засоби масової інформації відіграють критично важливу роль у моніторингу дотримання правозаконності, розкритті фактів правопорушень та ініціюванні правових реформ, спрямованих на зміцнення верховенства права.

Конституційні принципи становлять фундаментальну основу правозаконності, визначаючи засадничі вимоги до правотворчої та правозастосовної діяльності, функціонування державних інституцій, гарантування прав і свобод громадян. Конституція як основний закон держави закріплює базові засади правопорядку, які мають обов'язковий характер для всіх суб'єктів правовідносин і слугують критерієм легітимності правових норм та державних рішень. Саме через конституційні принципи реалізується верховенство права, забезпечується стабільність правової системи та гарантується її узгодженість із загальновизнаними демократичними стандартами.

Одним із ключових конституційних принципів, що визначає правозаконність, є верховенство права. Він передбачає, що всі суб'єкти правовідносин, включаючи державні органи, діють у межах закону та відповідно до загальновизнаних правових стандартів. Верховенство права передбачає не лише формальне дотримання законодавчих приписів, а й

відповідність правових норм принципам справедливості, пропорційності та юридичної визначеності. Конституційний закріплений принцип верховенства права обмежує дискрецію державних органів, унеможливаючи свавільне прийняття рішень, що суперечать конституційним нормам і фундаментальним правам людини.

Тісно пов'язаний із верховенством права принцип законності, що закріплює вимогу щодо відповідності всіх нормативно-правових актів Конституції та чинному законодавству. Законність забезпечує ієрархію правових норм, що унеможливує правовий хаос та свавільне регулювання суспільних відносин. Вона проявляється у суворій регламентації діяльності органів державної влади, що можуть діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, визначений законом. Принцип законності є основою механізму правозаконності, оскільки через нього реалізується контроль за відповідністю правотворчої діяльності вимогам Конституції та забезпечується можливість судового перегляду нормативних актів, що порушують фундаментальні принципи правопорядку [178].

Забезпечення правозаконності неможливе без принципу поділу влади, що встановлює чітку організацію державної влади та унеможливує її концентрацію в одному органі чи посадовій особі. Поділ влади передбачає баланс між законодавчою, виконавчою та судовою гілками, що забезпечує взаємний контроль і стримування між ними. Завдяки цьому принципу гарантується незалежність судової влади, що є основною передумовою правозаконності, оскільки дозволяє судам контролювати відповідність актів державних органів конституційним нормам і забезпечувати ефективний механізм захисту прав громадян [179, с. 20-21].

Окрім зазначених принципів, значну роль у забезпеченні правозаконності відіграє принцип демократизму, що передбачає участь громадян у процесі правотворчості та здійсненні державної влади. Він реалізується через виборчі процедури, механізми громадського контролю, відкритість державного управління, можливість судового та

адміністративного оскарження рішень органів влади. Демократичний характер правотворчого процесу є однією з гарантій правозаконності, оскільки унеможливорює прийняття нормативно-правових актів без урахування суспільного інтересу та встановлює відповідальність держави перед громадянами [180].

Конституційний контроль виконує кілька основних функцій. Передусім він спрямований на забезпечення юридичної верховенства Конституції, тобто гарантування того, що всі правові акти, рішення державних органів та правозастосовна практика відповідають фундаментальним конституційним нормам. Другою важливою функцією є захист прав і свобод людини, оскільки через механізми конституційного контролю забезпечується відповідність правового регулювання міжнародним стандартам захисту прав людини та виключається можливість прийняття дискримінаційних чи антидемократичних норм. Також конституційний контроль виконує стабілізуючу функцію, оскільки він запобігає правовим колізіям, зловживанням владою та неконституційним змінам у системі державного управління.

За інституційним підходом розрізняють централізовану та децентралізовану моделі конституційного контролю. У централізованій моделі контроль здійснює спеціально створений орган — Конституційний Суд, який має виключні повноваження щодо тлумачення Конституції та оцінки законності правових актів. У децентралізованій моделі функція конституційного контролю покладається на загальні суди, які можуть відмовитися застосовувати неконституційний закон у конкретній справі [181, с.551-552].

Конституційний Суд є спеціалізованим органом судової влади, що забезпечує верховенство Конституції, інтерпретує її положення та здійснює судовий контроль за відповідністю нормативно-правових актів конституційним принципам. Основні повноваження Конституційного Суду включають конституційне нормоконтролювання, тобто розгляд справ щодо

відповідності законів та інших правових актів Конституції. Важливим напрямом діяльності є офіційне тлумачення конституційних норм, що дозволяє забезпечити єдність правозастосування та усунення правових невизначеностей. Конституційний Суд також здійснює контроль за законністю діяльності органів державної влади, що може включати перевірку відповідності їхніх рішень та актів конституційним засадам, а в окремих випадках — визнання таких рішень неконституційними. Одним із ключових повноважень Суду є розгляд конституційних скарг, що дозволяє громадянам захищати свої права у випадку, якщо судові рішення або нормативні акти суперечать конституційним гарантіям.

Діяльність Конституційного Суду тісно пов'язана з іншими гілками влади, оскільки він виконує роль арбітра у відносинах між законодавчою, виконавчою та судовою владою. Його рішення мають обов'язковий характер та є остаточними, що забезпечує стабільність правового порядку та недопущення зловживань з боку державних органів. Конституційний Суд також відіграє важливу роль у забезпеченні контролю за процесом внесення змін до Конституції, перевіряючи їхню відповідність основоположним принципам державного устрою та недопущення порушення демократичних стандартів. У багатьох країнах він виконує функцію контролю за виборчим процесом, зокрема розглядаючи спори щодо відповідності виборчих процедур та ухвалених результатів вимогам Конституції [182].

Діяльність КС сприяє утвердженню принципу верховенства права, забезпечує контроль за відповідністю всіх нормативних актів Конституції та створює ефективні механізми захисту прав і свобод громадян. Таким чином, Конституційний Суд є центральною інституцією конституційного контролю, яка гарантує стабільність правової системи, запобігає прийняттю неконституційних актів і виконує функцію конституційного арбітра у відносинах між державними інститутами. Його роль у підтриманні правозаконності є визначальною, оскільки саме через механізми

конституційного контролю забезпечується верховенство Конституції та її прямий вплив на всі сфери правової системи.

Оскільки правозаконність передбачає, що всі суб'єкти правовідносин діють у межах і відповідно до закону, ключове значення у цьому контексті відіграє інституційний механізм захисту прав людини. До нього належать судові та квазісудові органи, правозахисні інституції, міжнародні організації, громадянське суспільство та незалежні медіа. Центральним суб'єктом захисту прав людини є судова система, оскільки саме судові органи забезпечують контроль за законністю дій державних органів, переглядають адміністративні акти, а також приймають рішення у справах щодо порушення прав і свобод громадян [183]. Особливу роль у цьому процесі відіграють конституційні суди, які здійснюють перевірку відповідності нормативно-правових актів конституційним гарантіям прав людини, що запобігає прийняттю законів, які порушують правозаконність.

Іншим важливим механізмом є інститут омбудсмана, який виконує функцію незалежного контролю за дотриманням прав людини органами державної влади. Омбудсман має повноваження проводити розслідування за скаргами громадян, звертатися до суду у разі порушень прав людини та ініціювати зміни до законодавства з метою усунення системних порушень правозаконності. Його діяльність сприяє підвищенню рівня правової захищеності громадян і забезпеченню відповідності дій органів державної влади конституційним та міжнародним стандартам прав людини [184].

Інституційні механізми забезпечення правозаконності є комплексною системою, що складається з державних та недержавних органів, кожен із яких виконує спеціалізовані функції у сфері правозастосування, контролю, нагляду та забезпечення відповідності всіх суб'єктів правовідносин нормам права. Основною метою цих механізмів є підтримання стабільності правопорядку, реалізація принципу верховенства права, забезпечення законності в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також захист прав, свобод і законних інтересів громадян.

Діяльність цих механізмів спрямована як на превентивний вплив, що включає запобігання правопорушенням і створення ефективних інструментів для правового захисту, так і на примусові заходи, зокрема розслідування правопорушень, судовий контроль та покарання за порушення правових норм [185].

Система інституційних механізмів забезпечення правозаконності ґрунтується на взаємодії між державними та громадськими структурами, що дає змогу забезпечити баланс між контролем з боку влади та суспільним моніторингом. Одним із ключових елементів цієї системи є судова влада, яка реалізує правосуддя та здійснює правовий контроль за відповідністю нормативно-правових актів, рішень органів влади та правозастосовної практики загальновизнаним стандартам законності.

Судова система виконує функції захисту прав і свобод громадян, забезпечує вирішення правових конфліктів між державними органами, юридичними та фізичними особами, а також здійснює нагляд за законністю адміністративних рішень. Її важливим аспектом є незалежність судів, що гарантує неупередженість судових рішень та запобігає використанню судової системи для реалізації політичних чи економічних інтересів окремих осіб або груп.

До складу судової системи входять різні категорії судів, кожен із яких виконує свою специфічну функцію у сфері забезпечення правозаконності. Конституційні суди здійснюють перевірку відповідності законодавчих актів і нормативних рішень основним конституційним принципам, що дозволяє запобігти ухваленню правових норм, які суперечать фундаментальним правам людини. Адміністративні суди забезпечують контроль за діяльністю органів державної влади та посадових осіб, запобігаючи свавільному правозастосуванню та незаконним управлінським рішенням. Загальні суди здійснюють розгляд цивільних, кримінальних та господарських справ, а також вирішують спори між приватними особами та державою. Важливе місце займають спеціалізовані суди, такі як антикорупційні, господарські,

податкові та військові суди, які забезпечують ефективність судочинства у вузькоспеціалізованих сферах [186].

Важливим елементом механізму правозаконності є правоохоронні органи, серед яких особливу роль відіграють поліція, слідчі підрозділи, служби фінансового моніторингу та органи національної безпеки. Вони здійснюють боротьбу зі злочинністю, запобігають правопорушенням, проводять досудове слідство та виконують рішення судів. Правоохоронні органи відіграють критично важливу роль у забезпеченні громадської безпеки та захисті суспільного порядку, що є необхідною умовою функціонування правової держави [187].

Соціальні та громадські механізми захисту правозаконності є важливою складовою правової системи, оскільки вони не лише забезпечують контроль за діяльністю органів державної влади, а й сприяють формуванню свідомого та відповідального суспільства, в якому правові норми сприймаються не лише як обов'язкові приписи, а й як важливі регулятори суспільних відносин. Вони спрямовані на формування та підтримання правової культури, посилення громадянської активності, забезпечення механізмів суспільного контролю та реалізацію принципу прозорості у функціонуванні державних інституцій. На відміну від інституційних механізмів, що реалізуються через систему державних органів та офіційних інституцій, соціальні та громадські механізми діють на рівні суспільної свідомості, комунікації між державою і громадянами та створення дієвих правозахисних ініціатив [188].

Фундаментальним елементом соціального механізму правозаконності є правова культура, яка визначає рівень усвідомлення суспільством важливості дотримання правових норм, підпорядкування праву та застосування правових механізмів для вирішення конфліктів.

Правова культура формується на індивідуальному, груповому та загальносуспільному рівнях і включає як знання про право, так і ставлення до нього, готовність діяти відповідно до правових норм та використовувати правові механізми для вирішення суперечностей. Високий рівень правової

культури сприяє добровільному дотриманню законодавства, усвідомленню громадянами своїх прав та обов'язків, що мінімізує рівень правопорушень та знижує прояви правового нігілізму. Формування правової культури здійснюється через систему освіти, діяльність засобів масової інформації, соціальні ініціативи та роботу правозахисних організацій. Особливе значення у цьому процесі відіграє правова освіта, яка не лише поширює правові знання, а й формує громадянську позицію, що є запорукою розвитку правової держави. Освітні заклади, громадські організації та засоби масової інформації відіграють ключову роль у формуванні правосвідомості та правової культури суспільства, що, своєю чергою, впливає на стабільність правової системи [189].

Громадський контроль є ефективним запобіжником корупційних проявів, зловживань владою, порушень прав людини, а також сприяє розбудові демократичного суспільства, в якому громадяни беруть активну участь у прийнятті рішень. Він забезпечує публічність діяльності органів влади, стимулює відповідальність посадових осіб та сприяє формуванню прозорої системи державного управління. Завдяки громадському контролю створюється механізм «зворотного зв'язку» між державою та суспільством, що дозволяє коригувати державну політику відповідно до соціальних запитів та громадських потреб [190].

Окрему роль у системі соціальних механізмів забезпечення правозаконності відіграють цифрові технології та електронне урядування, що забезпечують прозорість державного управління та відкривають нові можливості для громадського контролю. Відкриті реєстри, онлайн-петиції, електронні звернення до державних органів, публічні бази судових рішень та платформи для моніторингу роботи чиновників сприяють реалізації принципу відкритості влади та створюють ефективні механізми комунікації між державою та громадянами [191].

РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ПРАВОЗАКОННОСТІ

3.1. Актуальні виклики правозаконності та напрями її вдосконалення

На правозаконність впливають політичні, економічні, соціокультурні та міжнародні чинники, кожен із яких визначає специфічні загрози та можливості для забезпечення стабільного правового порядку.

Політична стабільність є важливою передумовою правозаконності, оскільки в демократичних системах функціонування правових інститутів базується на принципах верховенства права, поділу влади та незалежності судочинства. Водночас політична нестабільність, корупція, авторитарні тенденції та криза державних інституцій можуть призводити до вибіркового правозастосування, узурпації влади та ігнорування юридичних процедур. Зокрема, однією з найбільших загроз є послаблення незалежності судової системи, коли тиск з боку виконавчої або законодавчої влади загрожує об'єктивності судових рішень, що підриває принцип справедливого правосуддя [192].

Важливим викликом залишається корупція в державному управлінні, яка призводить до правового нігілізму, вибіркового застосування закону та підриву суспільної довіри до правової системи. Крім того, недостатня ефективність державних інститутів, зокрема їхня бюрократизація та відсутність належного контролю за виконанням законодавства, знижують рівень дотримання правозаконності. Додатковою загрозою є політичний популізм, коли законодавчі ініціативи базуються на політичній доцільності, а не на правових стандартах, що спричиняє правову нестабільність та суперечності в законодавстві.

Економічні чинники також відіграють значну роль у забезпеченні правозаконності. Рівень соціально-економічного розвитку, стан бізнес-середовища та ефективність податково-фінансової політики держави суттєво впливають на дотримання правових норм. Економічна стабільність сприяє

зміцненню правової системи, тоді як нерівномірний розподіл економічних ресурсів може створювати правові привілеї для окремих груп, що підриває рівність перед законом. Фінансова нестабільність часто призводить до ухвалення термінових, поспішних рішень, що суперечать принципам правозаконності та юридичної визначеності [193].

Значним викликом є корупційні ризики в бізнесі, коли непрозорі механізми регулювання підприємницької діяльності, ухилення від податків та адміністративний тиск на бізнес спотворюють правове середовище. Додатково ситуацію ускладнює недостатнє фінансування судової та правоохоронної системи, що призводить до неефективного виконання судових рішень, затримки у розгляді справ та низького рівня доступу громадян до правосуддя.

Соціокультурні аспекти також є важливим фактором у підтриманні правозаконності. Соціальна довіра до закону, рівень правової культури та загальні суспільні уявлення про справедливість значною мірою визначають рівень дотримання правових норм. Високий рівень правової свідомості громадян забезпечує добровільне дотримання норм права, тоді як правовий нігілізм сприяє порушенням законів і підриву правового порядку. Однією з ключових загроз є низький рівень правової свідомості, коли громадяни, які не усвідомлюють своїх прав і обов'язків, менш схильні дотримуватись законів та відстоювати свої права у правовому полі. Слабкість громадянського суспільства, недостатня активність правозахисних організацій, журналістів-розслідувачів та правозахисників призводять до зменшення суспільного контролю за діями державних органів. Значною загрозою є поширення правового нігілізму, що формується через недовіру до судової системи, вибірковість правозастосування та нехтування принципом рівності перед законом. Окремим аспектом є дефіцит юридичної освіти, коли відсутність ефективних навчальних програм призводить до формування у суспільстві поверхневого розуміння юридичних норм та механізмів їх реалізації [194, с. 108-166].

Міжнародні чинники також суттєво впливають на рівень правозаконності, оскільки сучасний правопорядок неможливий без інтеграції національного законодавства у глобальну правову систему. Важливою проблемою є неузгодженість внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами прав людини та зобов'язаннями держави у міжнародних організаціях, що може призводити до правових колізій. Транснаціональна злочинність, яка включає контрабанду, фінансові махінації, відмивання грошей, кіберзлочинність та корупцію у міжнародних масштабах, потребує ефективних правових механізмів боротьби. Вплив міжнародних правових систем також створює певні виклики, адже процеси європейської інтеграції, імплементація норм ЄС та міжнародного права можуть спричиняти конфлікти між традиційними національними правовими нормами та новими міжнародними вимогами. Додатково глобалізаційні процеси, що включають поширення іноземних правових концепцій, цифровізацію правозастосування та міжнародні судові прецеденти, змінюють підходи національних правових систем до забезпечення правозаконності.

Отже, правозаконність є складним багатовимірним феноменом, на який впливають політичні, економічні, соціокультурні та міжнародні чинники. Її забезпечення потребує комплексного підходу, що включає зміцнення незалежності судової влади, підвищення рівня правової культури громадян, забезпечення економічної стабільності та ефективну інтеграцію національного законодавства з міжнародними правовими стандартами. Тільки системний підхід до вирішення цих викликів може гарантувати ефективне функціонування правової системи, дотримання принципу верховенства права та забезпечення прав і свобод громадян.

Рівень правозаконності залежить від взаємодії численних чинників, які формують умови для реалізації цього принципу або, навпаки, створюють перешкоди для його дотримання. Умовно всі чинники, що впливають на правозаконність, можна поділити на внутрішні та зовнішні, залежно від

їхнього джерела походження, сфери дії та ступеня впливу на сучасну державу.

Внутрішні фактори визначають функціонування правової системи в межах конкретної держави, зокрема її інституційну організацію, рівень правової культури суспільства, ефективність правозастосування та дотримання законності органами державної влади. Важливим внутрішнім чинником є стан судової влади, її незалежність, неупередженість і здатність гарантувати справедливе правосуддя. У державах із розвиненою системою незалежного судочинства рівень правозаконності значно вищий, оскільки суди виконують роль контролюючого механізму, що запобігає порушенням законодавства з боку державних органів і приватних осіб. Натомість у країнах, де судова влада зазнає політичного чи адміністративного впливу, існує загроза вибіркового правозастосування та правового свавілля [195].

Другим вагомим внутрішнім фактором є ефективність державного управління та рівень бюрократичного контролю. Дієва система правозастосування передбачає чітку регламентацію діяльності органів влади, запобігання корупційним ризикам і прозорість ухвалення адміністративних рішень. Якщо державні установи не здатні забезпечити виконання своїх функцій у межах закону, це призводить до послаблення правозаконності, правового нігілізму та втрати суспільної довіри до правової системи. Водночас корупція, зловживання владою та недостатній рівень контролю за діями чиновників сприяють правовій нестабільності, порушенню принципу рівності перед законом і вибіркового правосуддя.

Рівень правової культури населення також є визначальним внутрішнім фактором, що впливає на правозаконність. Громадяни, які мають достатній рівень правових знань і усвідомлюють значення закону як регулятора суспільних відносин, більш схильні дотримуватися правових норм і захищати свої права у правовий спосіб. Водночас низький рівень правосвідомості, правовий нігілізм і толерування корупційних практик

спричиняють знецінення норм права, що негативно позначається на загальному рівні правозаконності.

До внутрішніх факторів також належать рівень соціально-економічного розвитку держави та забезпеченість правоохоронних і судових органів ресурсами для виконання їхніх функцій. Економічна стабільність сприяє дотриманню законності, оскільки дозволяє державі розвивати ефективну систему контролю за правопорядком, забезпечувати належний рівень оплати праці суддів, прокурорів і правоохоронців, що зменшує ризики корупції та зловживань. У країнах із високим рівнем бідності, соціального розшарування та безробіття правозаконність часто порушується через зростання рівня злочинності, незаконної підприємницької діяльності та послаблення державного контролю за виконанням законодавства [196].

Зовнішні фактори, що впливають на правозаконність, пов'язані з міжнародними правовими процесами, глобальними політичними та економічними тенденціями, міжнародною співпрацею держав у сфері правозастосування та інтеграцією національних правових систем у світову правову спільноту. Одним із ключових зовнішніх чинників є вплив міжнародного права на внутрішньодержавну правову систему. Держави, що є учасниками міжнародних договорів, зобов'язані імплементувати їхні положення у своє законодавство та дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, верховенства права та правової визначеності. Невиконання таких зобов'язань може призводити до санкцій, обмеження співпраці з міжнародними організаціями або втрати державою правового авторитету на міжнародній арені.

Ще одним важливим зовнішнім фактором є міжнародні механізми контролю за дотриманням прав людини та забезпеченням правозаконності. До таких механізмів належать діяльність міжнародних судових інстанцій, зокрема Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду, а також рекомендації ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Участь держави в міжнародних правозахисних структурах

сприяє зміцненню правозаконності, оскільки забезпечує зовнішній моніторинг за функціонуванням національної правової системи та надає рекомендації щодо її вдосконалення.

Політична стабільність є одним із визначальних чинників, що впливає на рівень правозаконності, оскільки забезпечує сталість функціонування державних інститутів, передбачуваність правового регулювання та ефективність правозастосування. Системне дотримання принципу верховенства права можливе лише в умовах політичної стабільності, яка характеризується узгодженістю діяльності органів державної влади, належним функціонуванням демократичних механізмів та відсутністю політичних криз, що підривають легітимність правового порядку.

У стабільних політичних системах правозаконність ґрунтується на міцних інституційних засадах, де державні органи функціонують відповідно до чітко визначених правових норм, а їхні повноваження реалізуються у відповідності до конституційних принципів. Політична нестабільність, навпаки, створює загрозу для правозаконності, оскільки може супроводжуватися зловживанням владою, правовим свавіллям, невизначеністю правового регулювання та зниженням ефективності державного управління. У періоди політичних криз або змін у владній структурі існує ризик розбалансованості системи правозастосування, коли правові норми можуть бути використані як інструмент політичної боротьби, а не як засіб забезпечення стабільності правопорядку [197].

Зміцнення політичної стабільності сприяє формуванню ефективного правового середовища, у якому державна влада є підконтрольною праву, а громадяни мають можливість реалізовувати свої права та свободи у передбачуваному правовому полі. Політичні системи з високим рівнем стабільності, зокрема ті, що мають усталені демократичні традиції, демонструють більшу спроможність до дотримання правозаконності, оскільки функціонують на основі конституційних механізмів стримувань і

протига, які запобігають узурпації влади та свавільному застосуванню законодавства.

Конституційні процеси відіграють ключову роль у забезпеченні правозаконності, оскільки саме вони визначають правову природу держави, встановлюють систему організації влади та гарантують захист прав людини. Конституція є основним правовим актом, що закріплює фундаментальні принципи правопорядку, визначає компетенцію державних органів та встановлює межі їхніх повноважень. У демократичних державах конституційний процес відбувається у спосіб, що забезпечує стабільність правової системи, а зміни до конституції ухвалюються з урахуванням принципів правової визначеності та непорушності основоположних прав людини.

Важливим аспектом конституційних процесів є ефективне функціонування механізмів конституційного контролю, що забезпечують відповідність усіх нормативно-правових актів і рішень органів влади конституційним принципам. Конституційний контроль є запобіжником від порушень правозаконності, оскільки дозволяє усувати колізії між правовими нормами, запобігати ухваленню антиконституційних законів та гарантувати захист прав людини у випадках, коли держава ухвалює рішення, що суперечать основоположним принципам правопорядку.

Одним із критичних аспектів конституційних процесів є питання змін до конституції. Конституційні реформи можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на правозаконність. Раціональні зміни до конституції, спрямовані на зміцнення інститутів верховенства права, забезпечують правову визначеність і стабільність правової системи. Однак часті, несистемні або політично мотивовані конституційні зміни можуть підривати правозаконність, оскільки створюють невизначеність у правовому регулюванні та можуть призводити до маніпуляцій із конституційними нормами в інтересах окремих політичних груп [198].

Функціонування конституційних органів, зокрема конституційних судів або аналогічних інституцій, є важливим елементом забезпечення правозаконності. Їхня роль полягає у тлумаченні конституційних норм, захисті прав громадян, а також у контролі за відповідністю законодавчих актів та рішень державної влади основному закону держави. Якщо конституційний контроль є незалежним і ефективним, він сприяє стабільності правового регулювання, усуненню правових колізій та забезпеченню справедливості в правовій системі.

Незалежність судової влади є однією з основоположних засад правової держави, що забезпечує дотримання принципу верховенства права, рівність усіх перед законом та справедливе правосуддя. Ефективне функціонування судової системи можливе лише за умови її неупередженості, автономності від інших гілок влади та захищеності від будь-якого політичного впливу. Водночас у багатьох країнах спостерігаються різні форми політичного тиску на судову владу, що становить серйозний ризик для правозаконності та може призводити до порушення основоположних прав людини, вибіркового правосуддя та зниження довіри суспільства до судових інститутів.

Політичний тиск на судову систему може реалізовуватися через законодавчі, адміністративні, фінансові та інституційні механізми, а також через неформальні методи впливу, зокрема політичний шантаж, погрози або спроби дискредитації суддів. Одним із найбільш поширених механізмів втручання є зміна судової системи через законодавчі ініціативи, спрямовані на послаблення незалежності суддів. Це може включати спроби зміни порядку призначення або звільнення суддів, обмеження їхніх повноважень, реформування складу вищих судових інституцій у спосіб, що надає контроль виконавчій чи законодавчій владі. Подібні заходи часто використовуються як інструмент політичного контролю над судочинством, що підриває його об'єктивність та автономність [199].

Другим значним ризиком є вплив на механізми кар'єрного просування та дисциплінарної відповідальності суддів. У політизованих системах нерідко

трапляються випадки, коли суддівська кар'єра залежить від їхньої лояльності до влади, а не від професійних досягнень та дотримання правових принципів. У таких умовах судді можуть ухвалювати рішення не відповідно до закону, а під впливом політичних міркувань, побоюючись переслідувань, звільнення чи переведення на нижчі посади.

Окремим механізмом тиску є фінансовий контроль над судовою системою. Недостатнє фінансування судів, скорочення бюджетних видатків на суддівські установи, обмеження матеріально-технічних ресурсів можуть використовуватися як спосіб впливу на їхню діяльність. У таких умовах судова система стає фінансово залежною від виконавчої влади, що може позначитися на її спроможності здійснювати незалежне судочинство.

Ще одним ризиком є адміністративне втручання у діяльність судової гілки влади. Використання правоохоронних органів та органів прокуратури з метою тиску на суддів, фабрикування кримінальних справ проти незручних суддів або спроби їх дискредитації в медіапросторі становлять серйозні загрози для правосуддя. У політичних системах із низьким рівнем судової незалежності нерідко спостерігаються випадки, коли судові рішення, що суперечать інтересам влади, можуть слугувати підставою для переслідувань суддів, що, своєю чергою, формує атмосферу страху і самоцензури у судовій системі.

Особливо небезпечним є тиск на конституційні суди, які здійснюють контроль за відповідністю законів та урядових рішень основному закону держави. Політичні еліти можуть прагнути до зміни складу конституційних судів, ухвалення законодавчих актів, що обмежують їхні повноваження, або маніпулювання процедурами призначення суддів, щоб забезпечити їхню лояльність до влади. Це ставить під загрозу принцип поділу влади та може призводити до ухвалення рішень, що суперечать демократичним стандартам та міжнародним зобов'язанням держави [200].

Ще однією формою політичного втручання є використання судової системи як інструменту боротьби з опозицією та інакомисленням. У таких

випадках суди можуть ставати засобом переслідування політичних опонентів, громадських активістів, журналістів або бізнесменів, ухвалюючи політично вмотивовані рішення. Використання правових механізмів для політичних репресій руйнує основи правозаконності та формує серед громадян відчуття несправедливості та правової невизначеності.

Наслідки політичного тиску на судову систему є надзвичайно небезпечними для правової держави. Він веде до зниження рівня суспільної довіри до судів, оскільки громадяни перестають сприймати їх як незалежний та неупереджений арбітр. Відсутність незалежного правосуддя може сприяти поширенню корупційних практик, оскільки державні посадовці та бізнесові структури отримують можливість впливати на судові рішення у власних інтересах. Це, своєю чергою, призводить до ерозії верховенства права, нестабільності правового регулювання та зниження ефективності правозахисних механізмів.

Для запобігання політичному втручання у судову систему необхідне впровадження ефективних механізмів захисту незалежності суддів, серед яких ключову роль відіграє чітке законодавче закріплення процедур їхнього призначення та звільнення, гарантії кар'єрної стабільності та непідсудності суддів виконавчій владі. Додатково необхідно створити ефективні інститути громадського контролю за діяльністю судової системи, що забезпечать прозорість судових процедур та унеможливлять свавільне використання судової влади в політичних цілях.

Ефективна взаємодія законодавчої та виконавчої гілок влади є необхідною умовою функціонування правової держави, оскільки забезпечує стабільність правового регулювання, дотримання принципу верховенства права та належне правозастосування. Співвідношення повноважень між цими двома гілками влади має визначальне значення для правозаконності, оскільки законодавча влада встановлює правові норми, а виконавча влада реалізує їх у практичній площині. Будь-які дисбаланси або конфлікти між цими владними структурами можуть спричинити порушення правопорядку, правову

невизначеність та нестабільність у функціонуванні державного механізму [201].

Законодавча влада, як представницький орган державної політики, здійснює нормотворчу діяльність, визначаючи правові засади, за якими функціонує держава. Однією з ключових функцій парламенту є розробка, прийняття та зміна законів, що регулюють суспільні відносини. Законодавчий процес повинен відбуватися відповідно до принципів правової визначеності, пропорційності та недискримінаційності, оскільки прийняття нормативно-правових актів, які містять юридичні суперечності або надмірні обмеження, може спричиняти правові колізії та перешкоджати ефективному правозастосуванню.

Виконавча влада, у свою чергу, відповідає за реалізацію прийнятих законів та управління державними процесами. Основною її функцією є забезпечення стабільності правового порядку, дотримання правових норм у діяльності державних органів та виконання судових рішень. Для цього виконавчі органи розробляють підзаконні нормативно-правові акти, які деталізують механізми застосування законодавства та встановлюють конкретні процедури правозастосування. Важливим аспектом діяльності виконавчої влади є забезпечення належного функціонування правоохоронних органів, державного управління та контролю за дотриманням правових норм у суспільстві.

Оптимальна взаємодія між законодавчою та виконавчою гілками влади передбачає ефективний баланс повноважень, що виключає можливість узурпації влади та забезпечує їхню взаємну підконтрольність. Парламент здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади шляхом затвердження державного бюджету, проведення парламентських слухань, створення тимчасових слідчих комісій та висловлення недовіри уряду. Водночас виконавча влада має право законодавчої ініціативи, що дозволяє їй пропонувати зміни до законодавства, необхідні для ефективного управління державою [202].

В умовах демократичного правління взаємодія між законодавчою та виконавчою владою будується на принципах стримувань і противаг, що дозволяє забезпечити незалежність кожної з цих гілок та запобігти надмірному впливу однієї на іншу. Водночас у політичних системах, де існує тенденція до централізації влади, можуть виникати ризики домінування виконавчої влади над законодавчою, що призводить до порушення принципу поділу влади та правової рівноваги. В таких випадках виконавча влада може використовувати свій вплив для ухвалення законів, що відповідають її політичним інтересам, а парламент фактично перетворюється на інструмент легітимації виконавчих рішень.

Одним із ключових викликів у взаємодії цих гілок влади є ризик правового конфлікту, що виникає у випадках, коли законодавчий орган приймає норми, які суперечать виконавчим актам або не враховують реальних управлінських потреб. Така ситуація може призводити до правової нестабільності, коли закони залишаються декларативними та не реалізуються на практиці через відсутність відповідних механізмів правозастосування. Подібні проблеми часто спостерігаються у країнах із низьким рівнем правової культури, де прийняття законодавчих актів здійснюється без належного аналізу їхньої реалізаційної спроможності [203].

Ще одним важливим аспектом взаємодії між законодавчою та виконавчою владою є вплив політичної кон'юнктури на правотворчість. У системах із високим рівнем політизації законодавчої діяльності можливі ситуації, коли прийняття законів визначається не правовими критеріями, а політичною доцільністю. Це може проявлятися у прийнятті нормативно-правових актів, що відповідають інтересам правлячої політичної сили або окремих бізнес-груп, що підриває легітимність законодавчого процесу та створює загрозу для правозаконності.

Оптимізація взаємодії між законодавчою та виконавчою владою потребує впровадження ефективних механізмів інституційного контролю, що забезпечують незалежність законодавчого процесу та не допускають

свавільного правозастосування з боку виконавчої влади. Серед таких механізмів можна виокремити закріплення прозорих процедур розгляду законопроектів, розширення можливостей парламентського контролю за виконавчими органами, створення ефективних механізмів судового контролю за конституційністю нормативно-правових актів.

Взаємодія між законодавчою та виконавчою гілками влади є визначальним чинником у забезпеченні правозаконності, оскільки визначає ефективність правотворчого та правозастосовного процесів. В умовах демократичного врядування ця взаємодія повинна ґрунтуватися на принципах правової визначеності, прозорості та підконтрольності, що забезпечить збалансованість владних повноважень, ефективність правового регулювання та стабільність правопорядку.

Економічна стабільність є однією з основних передумов функціонування правової держави, оскільки визначає рівень соціального добробуту, ефективність державного управління та забезпечення верховенства права. В умовах стійкого економічного розвитку правозаконність має високий рівень підтримки з боку держави та громадянського суспільства, що сприяє належному дотриманню правових норм. Водночас економічна нестабільність і нерівномірний розподіл ресурсів можуть створювати значні виклики для правозаконності, посилюючи ризики корупції, правового нігілізму, соціальних конфліктів та правової нерівності між громадянами.

Одним із ключових негативних наслідків економічної нестабільності є зниження рівня правової визначеності, коли держава через кризові явища змушена здійснювати термінові та часто непрогнозовані зміни у правовому регулюванні. Це може виражатися у частих податкових реформах, змінах у регулюванні бізнесу, адміністративному втручанні в економічну діяльність, що призводить до правової нестабільності та ускладнює правозастосовну практику. Відсутність стабільності у правовій сфері створює передумови для правового хаосу, коли суб'єкти господарювання та громадяни стикаються з

непередбачуваними законодавчими змінами, які можуть мати негативний вплив на їхні економічні та соціальні права [204].

Ще одним важливим аспектом є посилення корупційних практик в умовах економічних криз. У періоди фінансових труднощів державні органи часто вдаються до непрозорих механізмів перерозподілу ресурсів, що сприяє формуванню корупційних схем та послабленню правозаконності. Недостатнє фінансування державних інституцій, зокрема судової системи, правоохоронних органів та антикорупційних установ, призводить до їхньої неефективності, що створює передумови для правового свавілля та вибіркового правозастосування.

Нерівномірний розподіл економічних ресурсів також має безпосередній вплив на правозаконність, оскільки породжує соціальну нерівність, що своєю чергою впливає на доступ до правосуддя та можливості реалізації громадянами своїх прав. У суспільствах із високим рівнем економічної нерівності спостерігається тенденція до концентрації правових привілеїв у заможних верств населення, які мають фінансові ресурси для впливу на судові процеси, отримання юридичних консультацій та використання прогалин у законодавстві на свою користь. Водночас менш забезпечені групи населення стикаються з труднощами у доступі до правосуддя через високі судові витрати, складність правових процедур та недостатню доступність безоплатної правової допомоги.

Економічна нестабільність також спричиняє посилення тіньової економіки, що негативно впливає на правозаконність. У ситуаціях, коли державне регулювання є надмірним або економічні умови ускладнюють ведення підприємницької діяльності, суб'єкти господарювання можуть ухилятися від офіційних процедур та діяти поза межами правового поля. Це призводить до зростання кількості правопорушень у сфері податкового законодавства, фінансових махінацій, нелегального бізнесу, що послаблює правовий порядок та підриває довіру громадян до державних інституцій [205].

Окремим аспектом впливу економічної нестабільності є її наслідки для державного бюджету, що може призводити до скорочення фінансування судової влади, правоохоронних органів та інших державних структур, відповідальних за забезпечення правопорядку. У таких умовах знижується рівень контролю за дотриманням законодавства, що сприяє поширенню адміністративних правопорушень та зменшує ефективність правозастосовних механізмів.

Сукупність зазначених проблем створює ризики для системного послаблення правозаконності, що у перспективі може призвести до ерозії верховенства права, зростання рівня правового нігілізму та втрати суспільної довіри до державних інституцій. Враховуючи ці виклики, важливим завданням державної політики є забезпечення економічної стабільності як запобіжника для підтримки правової рівноваги, а також впровадження ефективних механізмів перерозподілу ресурсів з урахуванням принципів соціальної справедливості та рівного доступу громадян до правосуддя.

Корупція є одним із найсерйозніших викликів для правової системи, оскільки безпосередньо підриває принцип верховенства права, спричиняє вибіркове правозастосування та формує нерівність у доступі до правосуддя. Вона становить багатогранне явище, яке охоплює різні сфери державного управління, економіки та громадського життя, впливаючи на ефективність правового регулювання та легітимність правової системи в цілому. У суспільствах із високим рівнем корупції закони часто стають інструментом маніпуляції, а правові норми втрачають свою нормативну силу через їхню вибірккову чи формальну імплементацію.

Одним із ключових наслідків корупції є викривлення правозастосовної практики, коли державні інститути втрачають свою неупередженість, а юридичні рішення ухвалюються не на основі закону, а під впливом корупційних стимулів. Це призводить до правової невизначеності, коли однакові ситуації можуть мати різні правові наслідки залежно від доступу сторін до неформальних механізмів впливу. Корупція особливо небезпечна в

судовій системі, оскільки вона порушує принцип незалежності суддів, створює умови для ухвалення упереджених рішень та знижує рівень суспільної довіри до правосуддя. У корумпованих системах судочинство перестає бути інструментом захисту прав і свобод громадян, а натомість перетворюється на механізм обслуговування приватних чи політичних інтересів.

Виконавча влада також зазнає негативного впливу корупції, що проявляється у розподілі державних ресурсів за непрозорими схемами, ухиленні від виконання правових норм, зловживанні владними повноваженнями та використанні регуляторних механізмів для власної вигоди. Наявність корупційних практик у сфері державного управління унеможливорює ефективне застосування законодавства, оскільки правові акти можуть залишатися декларативними або застосовуватися лише щодо окремих груп населення. Це особливо помітно у сферах, що потребують адміністративного регулювання, таких як ліцензування, оподаткування, митний контроль, тендерні процедури та державні закупівлі [206].

Корупція створює дисбаланс у системі правового регулювання, оскільки призводить до ситуацій, коли певні суб'єкти господарювання чи політичні групи отримують переваги внаслідок неофіційних домовленостей або протекціонізму. У таких умовах економічна діяльність втрачає конкурентність, а правові норми не виконують свої регулятивні функції, оскільки порушення законодавства перестає мати реальні наслідки для осіб, що мають доступ до корупційних механізмів.

Окрім цього, корупція у сфері законотворчості є ще одним суттєвим ризиком для ефективності правового регулювання. Лобіювання приватних інтересів при розробці законодавства може призводити до ухвалення нормативно-правових актів, які не відповідають суспільним потребам, а натомість створюють сприятливі умови для певних економічних чи політичних суб'єктів. Це спотворює саму природу законотворчого процесу, роблячи його інструментом для захисту вузькогрупових інтересів, що

підриває легітимність правової системи та сприяє поширенню правового нігілізму серед громадян.

Ефективна боротьба з корупцією вимагає впровадження комплексних заходів, які включають реформування судової системи, створення незалежних антикорупційних органів, посилення громадського контролю за діяльністю державних установ. Держава повинна забезпечити реальну невідворотність покарання за корупційні правопорушення, що є одним із ключових елементів забезпечення правозаконності. Важливим кроком у цьому напрямку є впровадження системи електронного урядування, автоматизація державних послуг та зменшення впливу людського фактора на ухвалення адміністративних рішень, що значно знижує корупційні ризики.

Корупція є потужним дестабілізуючим фактором, що негативно впливає на ефективність правового регулювання, послаблює верховенство права та створює правову нерівність у суспільстві. Її вплив поширюється на всі гілки влади, спотворюючи правозастосовну практику та підриваючи легітимність правових норм. Запобігання корупційним практикам вимагає системного підходу, що включає зміцнення незалежності судової влади, прозорість державного управління, створення ефективних механізмів правового контролю та впровадження сучасних антикорупційних інструментів. Лише за умов комплексного підходу до боротьби з корупцією можливо забезпечити стабільність правової системи, підвищити рівень правозаконності та гарантувати рівні можливості для всіх громадян у реалізації їхніх прав і свобод.

Забезпечення правової справедливості є одним із фундаментальних принципів правової держави, що передбачає рівний доступ до правосуддя, захист прав та свобод громадян і недопущення свавільного використання правових норм. Водночас економічні інтереси, зокрема корпоративні та державні, можуть суперечити цим принципам, що створює низку викликів для правозаконності та соціальної рівноваги. Баланс між економічною доцільністю та дотриманням правової справедливості є складним завданням,

оскільки він залежить від низки факторів, зокрема рівня правової культури, ефективності судової системи та загальних соціально-економічних умов у державі.

Одним із ключових проявів цієї суперечності є конфлікт між прагненням максимізації прибутку суб'єктами господарювання та необхідністю дотримання соціальних і правових стандартів. У ринкових економіках приватні компанії орієнтовані на отримання фінансових вигод, що часто призводить до використання правових механізмів для мінімізації витрат, ухилення від оподаткування, монополізації ринків або обходу екологічних норм. Такі дії можуть мати негативний вплив на суспільний добробут, підривати принципи рівності та соціальної справедливості, спричиняти соціально-економічну нерівність і загострювати проблеми доступу до основних суспільних благ [207].

Значну роль у цій суперечності відіграє державне регулювання економічної діяльності. З одного боку, держава прагне стимулювати розвиток бізнесу, залучення інвестицій та економічне зростання, що може вимагати створення сприятливих умов для підприємництва, таких як податкові пільги, зменшення адміністративного тиску та дерегуляція. З іншого боку, надмірне послаблення регулювання може спричинити посилення корпоративного впливу на правову систему, що призведе до обмеження прав найманих працівників, спотворення конкурентного середовища та ігнорування екологічних і соціальних стандартів.

Окремим аспектом цієї проблеми є правове регулювання праці та соціального захисту. Багато компаній прагнуть мінімізувати витрати на оплату праці та соціальні гарантії, що може суперечити принципам правової справедливості. Використання нестандартних форм зайнятості, таких як тимчасові контракти або аутсорсинг, може призводити до правової невизначеності щодо трудових прав працівників, зниження рівня соціального захисту та нерівності в доступі до правосуддя у справах щодо трудових спорів. У таких умовах правове регулювання повинно забезпечувати баланс

між інтересами роботодавців та правами працівників, щоб уникнути порушення соціальної справедливості.

Ще одним важливим питанням є вплив транснаціональних корпорацій на сучасну державу. У глобалізованій економіці великі компанії можуть використовувати юридичні прогалини для оптимізації оподаткування, ухилення від зобов'язань перед державою чи використання офшорних юрисдикцій для зменшення правових ризиків. Такі практики можуть створювати дисбаланс між економічними інтересами приватного бізнесу та суспільною необхідністю справедливого розподілу ресурсів, що, у свою чергу, впливає на фінансування державних соціальних програм та рівень економічної рівності [208].

Екологічний аспект також є частиною суперечності між економічними інтересами та правовою справедливістю. Багато підприємств прагнуть мінімізувати витрати на екологічні заходи, що може призводити до забруднення навколишнього середовища, порушення прав громадян на безпечне довкілля та зниження рівня екологічної відповідальності. Держави, з одного боку, зобов'язані запроваджувати суворі екологічні стандарти, а з іншого – можуть стикатися з економічним лобіюванням, що ускладнює впровадження ефективних механізмів правового контролю.

Суперечності між економічними інтересами та правовою справедливістю також проявляються у сфері доступу до правосуддя. Заможні верстви населення та великі корпорації мають значно ширші можливості для використання юридичних механізмів захисту своїх інтересів, зокрема завдяки висококваліфікованим юристам, дорогим адвокатським послугам та використанню складних судових стратегій. Натомість соціально незахищені громадяни можуть зіткнутися з труднощами у доступі до правової допомоги, що створює нерівність у реалізації принципу правової справедливості.

Забезпечення правозаконності є комплексним завданням, що потребує системного підходу до вдосконалення правового регулювання, посилення інституційної спроможності державних органів та підвищення рівня правової

культури громадян. Враховуючи сучасні виклики, що постають перед правовою системою, розроблення ефективних стратегій зміцнення правозаконності має ґрунтуватися на впровадженні інноваційних механізмів правозастосування, забезпеченні незалежності судової влади, боротьбі з корупцією, підвищенні рівня прозорості державного управління та зміцненні міжнародного співробітництва у сфері правозахисту.

Одним із ключових напрямів реформування правової системи є удосконалення законодавчої бази, що має забезпечити її стабільність, узгодженість та відповідність міжнародним стандартам. Недосконале або суперечливе законодавство може спричиняти правову невизначеність, що створює передумови для зловживань та вибіркового правозастосування. Тому важливо запровадити механізми регулярного моніторингу та оцінки чинного законодавства з метою усунення юридичних колізій, спрощення регуляторних процедур та вдосконалення нормотворчого процесу. Особливу увагу слід приділити гармонізації національного законодавства з міжнародними правовими стандартами, що сприятиме зміцненню правозаконності та забезпеченню правової визначеності.

Не менш важливим є забезпечення незалежності судової системи, що є основою ефективного правозастосування. Для цього необхідно удосконалити процедури призначення суддів, унеможливити політичний вплив на судову владу, посилити гарантії суддівської незалежності та створити ефективні механізми дисциплінарної відповідальності, що виключатимуть корупційні ризики. Крім того, має бути підвищена прозорість судових процедур шляхом запровадження електронного судочинства, що сприятиме відкритості судової системи та зменшенню можливостей для маніпуляцій [209].

Боротьба з корупцією є ще одним стратегічним напрямом зміцнення правозаконності. Для цього необхідно посилити ефективність антикорупційних органів, запровадити жорсткі механізми контролю за діяльністю державних службовців та посадових осіб, а також забезпечити належний рівень фінансування правоохоронних структур, відповідальних за

виявлення та розслідування корупційних правопорушень. Важливим елементом антикорупційної політики є впровадження сучасних інформаційних технологій у сфері державного управління, що дозволить мінімізувати людський фактор та зменшити ризики корупційних зловживань.

У сфері державного управління необхідно впровадити механізми підвищення прозорості та підзвітності органів влади, що сприятиме посиленню довіри громадян до державних інституцій. Важливим кроком є запровадження відкритого доступу до інформації про діяльність державних органів, а також створення механізмів громадського контролю, що дозволить забезпечити належний рівень підзвітності влади перед суспільством. Крім того, слід запровадити ефективні механізми оцінки ефективності державних політик та посилити роль аналітичних центрів у розробленні стратегічних рішень у сфері правового регулювання.

Важливу роль у забезпеченні правозаконності відіграє підвищення рівня правової культури громадян, що є ключовим елементом формування правосвідомості та поваги до закону. Для цього необхідно розвивати систему правової освіти, впроваджувати програми з правового виховання у школах та університетах, а також проводити просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо їхніх прав та механізмів правового захисту. Особливої уваги потребує формування довіри громадян до судової системи, що можливе лише за умов забезпечення її ефективності, неупередженості та прозорості.

Необхідно також розвивати міжнародне співробітництво у сфері забезпечення правозаконності, оскільки багато сучасних правових викликів мають транскордонний характер. У цьому контексті важливо активізувати співпрацю з міжнародними організаціями, зокрема у сфері боротьби з корупцією, забезпечення прав людини, правового врегулювання міжнародних конфліктів та імплементації міжнародних правових стандартів у національне законодавство. Співпраця з європейськими та міжнародними

судовими інституціями сприятиме вдосконаленню правозастосовної практики та зміцненню національної правової системи.

Забезпечення правозаконності вимагає комплексного підходу, що охоплює удосконалення законодавчої бази, зміцнення незалежності судової системи, ефективну боротьбу з корупцією, підвищення рівня правової культури населення та посилення міжнародного співробітництва у сфері правозахисту. Реалізація цих заходів дозволить створити умови для формування стійкої та ефективної правової системи, що відповідатиме принципам верховенства права, соціальної справедливості та правової визначеності.

3.2. Перспективи принципу правозаконності у функціонуванні сучасної держави

У сучасних умовах глобалізації традиційне розуміння законності як виключно національного феномену зазнає суттєвих змін. Глобальне управління, що формується як система міждержавних, регіональних і наднаціональних механізмів регулювання суспільних відносин, змушує переглядати класичні уявлення про верховенство права, державний суверенітет і примат національного законодавства. У цьому контексті законність стає багатоаспектним явищем, що включає як внутрішньодержавні правові норми, так і міжнародні юридичні стандарти, імplementовані через систему міжнародного права та міжурядових організацій. Вона визначається не лише дотриманням державами власного законодавства, а й їхньою відповідністю міжнародним договорам, загальновизнаним принципам міжнародного права та актам міжнародних судових інституцій. Це зумовлює необхідність гармонізації національного і міжнародного законодавства, що стає ключовим аспектом правозаконності сучасної держави. Відмова держави від виконання міжнародно-правових зобов'язань або їх вибіркоче застосування суперечать принципу

правозаконності, підривають міжнародний правопорядок та створюють загрозу глобальній стабільності.

Сучасне міжнародне право встановлює пріоритетність виконання державами своїх міжнародних зобов'язань перед національними правовими нормами. Це відображено в таких універсальних принципах, як *pacta sunt servanda* (договори повинні виконуватися) та примат норм міжнародного права над внутрішнім законодавством у разі їхньої суперечності. Водночас у різних правових системах це питання вирішується неоднозначно: у деяких державах міжнародне право є складовою частиною внутрішнього правопорядку, тоді як в інших для його застосування необхідна ратифікація та імплементація відповідних норм у національне законодавство. Особливого значення цей принцип набуває у сфері захисту прав людини. Рішення міжнародних судових інстанцій, таких як Європейський суд з прав людини чи Міжнародний суд ООН, є обов'язковими для виконання, а їх ігнорування державами розглядається як порушення принципу законності [210]. Таким чином, на сучасному етапі законність неможливо розглядати у відриві від міжнародно-правового порядку, що обумовлює необхідність інтеграції державних правових систем у глобальні механізми правового регулювання.

Попри зростаючу роль міжнародного права, його впровадження у внутрішні правові системи стикається з низкою проблем. Колізія між суверенітетом держави та зобов'язаннями перед міжнародною спільнотою створює напруженість у правозастосовній практиці. Деякі держави, керуючись принципом національного суверенітету, відмовляються визнавати рішення міжнародних судів або не виконують положення ратифікованих міжнародних договорів. Проблема вибіркової застосування міжнародного права посилює правову невизначеність та підриває довіру до міжнародно-правових механізмів. Держави нерідко виконують лише ті міжнародні норми, що відповідають їхнім політичним або економічним інтересам, ігноруючи решту зобов'язань. Така ситуація призводить до ерозії принципу правозаконності та створення правового дуалізму, коли певні міжнародні

норми визнаються обов'язковими, а інші ігноруються [211]. Відсутність ефективного механізму примусового виконання норм міжнародного права залишається одним із головних викликів глобального правового порядку. Оскільки міжнародне право за своєю природою є децентралізованою системою, його реалізація значною мірою залежить від добровільного виконання державами своїх зобов'язань. У разі порушення принципу законності механізми санкцій або міжнародного тиску не завжди є ефективними, що може спричинити правовий вакуум у міжнародних відносинах.

Розвиток принципу правозаконності у контексті глобального управління передбачає посилення ролі міжнародних правових механізмів та удосконалення механізмів їх імплементації у національні правові системи. Розширення сфери застосування міжнародного права у внутрішньодержавному регулюванні включає імплементацію міжнародних стандартів прав людини, екологічного законодавства та фінансового контролю в національне право. Подальший розвиток міжнародного правосуддя та посилення обов'язковості рішень міжнародних судових інстанцій сприятиме зміцненню глобального правопорядку. Запровадження механізмів автоматичного визнання та виконання рішень міжнародних судів дозволить підвищити рівень їхньої ефективності та обов'язковості. Формування наднаціональних правових механізмів контролю за дотриманням законності може стати перспективним напрямом розвитку глобального управління. У майбутньому можлива розробка нових міжнародних інституцій, які здійснюватимуть нагляд за дотриманням принципу правозаконності на глобальному рівні. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами через інтеграційні процеси також є важливим елементом розвитку глобальної правозаконності. Наприклад, у межах Європейського Союзу діє ефективна система імплементації міжнародних норм у національне право, що є прикладом правозаконності у глобальному вимірі.

Законність у глобальному контексті трансформується з категорії внутрішньодержавного правопорядку у загальноцивілізаційний принцип, що регулює відносини між державами та міжнародними організаціями. В умовах глобального управління дотримання міжнародного права стає не лише юридичною, а й політичною необхідністю для держав, які прагнуть підтримувати стабільність та правопорядок у міжнародній сфері. Водночас основним викликом залишається проблема узгодження суверенітету держав із зобов'язаннями перед міжнародною спільнотою, що потребує вдосконалення механізмів імплементації міжнародного права та посилення контролю за його дотриманням [212].

В умовах кризових ситуацій, особливо під час воєнних конфліктів, цей принцип правозаконності зазнає суттєвих випробувань. Держави, що опиняються у стані війни або надзвичайного стану, часто стикаються з необхідністю балансування між дотриманням правових норм та забезпеченням національної безпеки. У таких умовах правозаконність може бути піддана загрозам, пов'язаним із обмеженням прав людини, порушенням міжнародного гуманітарного права та зниженням ефективності механізмів правового контролю.

Однією з найбільших загроз правозаконності в умовах воєнного конфлікту є потенційна ерозія верховенства права. Держави, що перебувають у стані збройного протистояння, часто запроваджують надзвичайні правові режими, які передбачають призупинення дії конституційних норм або обмеження прав і свобод громадян. Незважаючи на те, що міжнародне право допускає можливість тимчасового обмеження певних прав у кризових ситуаціях, такі заходи повинні відповідати принципам необхідності, пропорційності та недискримінації. Утім, практика показує, що в умовах воєнних конфліктів держави нерідко перевищують допустимі межі правових обмежень, що призводить до зловживання владними повноваженнями, вибіркового правозастосування та порушення фундаментальних прав людини.

Ще одним серйозним викликом є проблема дотримання норм міжнародного гуманітарного права, яке регулює правила ведення війни та захисту цивільного населення. Незважаючи на існування Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них, реальна практика ведення бойових дій свідчить про часті порушення цих норм. Використання заборонених методів ведення війни, навмисні атаки на цивільні об'єкти, застосування тортур щодо військовополонених і безкарність за воєнні злочини підривають правозаконність не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Особливу складність становить проблема відповідальності за воєнні злочини, оскільки не всі держави визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду або активно співпрацюють із міжнародними трибуналами.

Крім того, в умовах воєнних конфліктів суттєво зростає ризик правового нігілізму та вибіркового застосування норм права. Це стосується як державних органів, які можуть використовувати правові механізми на власний розсуд, так і громадян, які, втративши довіру до інституцій влади, починають ігнорувати законодавчі приписи. Унаслідок цього посилюється нестабільність правової системи, що ускладнює процес постконфліктного відновлення держави та її правової системи [213].

Важливою проблемою є також загроза корупції та зловживання владою в умовах кризових ситуацій. Воєнні дії, хаос і нестабільність створюють сприятливе середовище для ухилення від правових процедур, зростання рівня корупції в державному управлінні та використання кризових умов для концентрації влади в руках вузького кола осіб. Особливо небезпечним є маніпулювання правовими нормами для виправдання політичних репресій, обмеження діяльності опозиції та незалежних медіа, що веде до системного ослаблення демократичних інститутів.

Окрему загрозу становлять гібридні конфлікти, які поєднують традиційні військові дії з інформаційними атаками, кібервійною та іншими методами впливу. У таких умовах правозаконність зазнає особливих

випробувань, оскільки правові механізми не завжди пристосовані до реагування на нові види загроз. Відсутність чітко визначених правових рамок щодо протидії інформаційним операціям, втручання у виборчі процеси та іншим видам гібридної агресії створює прогалини у правовому регулюванні та може спричинити свавільні дії з боку держави.

Попри всі зазначені виклики, забезпечення правозаконності в умовах кризових ситуацій залишається ключовим завданням для сучасних правових систем. Одним із можливих шляхів мінімізації ризиків є посилення міжнародного контролю за дотриманням норм гуманітарного права, зокрема через механізми ООН, Міжнародного кримінального суду та регіональних організацій. Важливим напрямом також є розвиток національних механізмів правового захисту, зокрема через зміцнення незалежності судової влади, створення ефективних антикорупційних органів і впровадження механізмів парламентського контролю за діяльністю уряду в кризових умовах [214].

Значущою залишається також роль громадянського суспільства та правозахисних організацій, які можуть відігравати важливу роль у моніторингу правопорушень, фіксації воєнних злочинів і забезпеченні належного розслідування випадків порушення прав людини. Важливим завданням є впровадження ефективних механізмів юридичної відповідальності за злочини, скоєні під час конфліктів, зокрема шляхом зміцнення міжнародних судових інституцій та вдосконалення механізмів екстрадиції воєнних злочинців.

Розвиток правових систем упродовж останніх десятиліть супроводжується еволюцією підходів до розуміння законності як фундаментального принципу правопорядку. Традиційне уявлення про законність, що ґрунтується виключно на формальній відповідності нормативних актів встановленим правовим процедурам, поступово поступається місцем концепції матеріальної правозаконності. Такий перехід зумовлений необхідністю забезпечення відповідності законів не лише формальним критеріям правотворення, а й основоположним принципам

справедливості, прав людини та загальновизнаним демократичним стандартам.

Формальна законність визначається як суворе дотримання встановлених правових процедур без оцінки змістовного наповнення прийнятих норм. Вона передбачає, що правова система функціонує коректно, якщо всі суб'єкти дотримуються чинного законодавства, незалежно від його якості чи моральної обґрунтованості. Такий підхід історично був основою правопорядку в багатьох країнах, особливо в умовах правового позитивізму, що домінував у європейській юридичній науці XIX–XX століть [215]. Формальна законність забезпечувала стабільність правової системи та передбачуваність правозастосування, однак мала суттєві обмеження. Одним із найбільш проблемних аспектів такого підходу є можливість прийняття законів, що суперечать принципам природного права, демократичним цінностям або основоположним правам людини. У межах формальної законності навіть юридично правильний, але несправедливий закон вважався таким, що підлягає виконанню, що уможливлювало функціонування правових систем у тоталітарних державах.

Перехід до матеріальної правозаконності обумовлений усвідомленням того, що дотримання права не може зводитися лише до формальної відповідності норм процедурним вимогам. Матеріальна правозаконність розглядає закон не просто як акт, ухвалений згідно з визначеними правовими процедурами, а як нормативний припис, що має відповідати принципам справедливості, правової визначеності, рівності та пропорційності. Вона ґрунтується на ідеї, що право є не лише інструментом регулювання суспільних відносин, а й засобом забезпечення легітимності влади та захисту основоположних прав людини.

Одним із ключових елементів матеріальної правозаконності є її тісний зв'язок із принципом верховенства права, який передбачає, що будь-які законодавчі акти мають відповідати фундаментальним правовим стандартам. На практиці це означає, що норми, які суперечать загальновизнаним

принципам прав людини або правової справедливості, можуть бути визнані нелегітимними навіть за умови їхньої формальної законності. Такий підхід широко застосовується в міжнародній та європейській правовій практиці, зокрема у рішеннях Європейського суду з прав людини, який неодноразово визнавав правові акти окремих держав несумісними з принципами правової держави, незважаючи на їхню відповідність національному законодавству [216].

Розвиток матеріальної правозаконності також означає зростання ролі судової влади у процесі контролю за якістю законодавчих актів. Якщо в умовах формальної законності суди здебільшого обмежувалися тлумаченням та застосуванням закону, то в сучасних правових системах їм дедалі частіше надається повноваження оцінювати відповідність законодавчих норм конституційним та міжнародним стандартам. Конституційні суди відіграють особливу роль у цьому процесі, оскільки вони забезпечують захист фундаментальних прав громадян та визначають межі допустимості законодавчого регулювання.

Одним із основних викликів переходу від формальної законності до матеріальної правозаконності є необхідність забезпечення балансу між правовою визначеністю та гнучкістю правозастосування. У той час як формальна законність забезпечує передбачуваність і стабільність правової системи, матеріальна правозаконність вимагає певного рівня судового розсуду та оцінки відповідності норм правовим принципам. Це може створювати ризики правової невизначеності, особливо в умовах, коли суди отримують широкі дискреційні повноваження для оцінки конституційності законодавчих норм.

Попри ці виклики, перехід до матеріальної правозаконності є необхідним для забезпечення ефективного правового регулювання в умовах сучасного демократичного суспільства. Він сприяє посиленню правозахисних механізмів, підвищенню якості законодавства та запобіганню ухваленню нормативних актів, що суперечать фундаментальним правовим

цінностям. У багатьох країнах цей процес супроводжується реформуванням конституційного судочинства, розвитком міжнародних механізмів правового контролю та зміцненням інститутів громадянського суспільства, які беруть участь у моніторингу законодавчої діяльності.

Судовий контроль є однією з ключових гарантій забезпечення верховенства права, оскільки саме судова влада виступає механізмом перевірки законності та конституційності нормативно-правових актів. У демократичних правових системах ефективний судовий контроль відіграє вирішальну роль у підтриманні стабільності правопорядку, захисті прав людини та обмеженні дискреції органів державної влади. Посилення цього інституту є важливим чинником утвердження матеріальної правозаконності та забезпечення відповідності законодавчих актів фундаментальним принципам права, серед яких особливе місце займає верховенство права.

Верховенство права передбачає не лише формальну відповідність законів правовим процедурам, але й їхню змістовну відповідність принципам справедливості, пропорційності, юридичної визначеності та захисту основоположних прав людини. Судовий контроль є гарантією того, що нормативно-правові акти, ухвалені законодавчим органом або запроваджені виконавчою владою, не суперечать цим принципам. В умовах сучасного демократичного правопорядку цей контроль реалізується через діяльність конституційних судів, адміністративної юстиції, а також через механізми судового перегляду законів у загальних судах.

Конституційна юстиція є основним елементом судового контролю за відповідністю законів принципу верховенства права. Конституційні суди та спеціалізовані органи конституційного нагляду здійснюють перевірку законодавчих актів на відповідність конституції, визначаючи їхню легітимність та забезпечуючи системну єдність правового регулювання. Одним із ключових механізмів у цьому контексті є процедура конституційного контролю, що може здійснюватися як у формі попереднього

контролю (до набрання законом чинності), так і в порядку наступного контролю (після його ухвалення та застосування на практиці).

Попередній конституційний контроль є важливим інструментом запобігання ухваленню законів, які суперечать верховенству права. Його застосування дозволяє уникнути ситуацій, коли нормативний акт починає діяти, а згодом виявляється його невідповідність конституційним нормам. Водночас цей механізм має певні обмеження, оскільки не завжди дає змогу оцінити реальні наслідки застосування правових норм. Саме тому ключовим механізмом посилення судового контролю є наступний конституційний перегляд законів, що дає можливість оцінити їхню правозастосовну практику та визначити потенційні загрози для правопорядку та прав людини [217].

Особливе значення у процесі судового контролю має принцип пропорційності, що дозволяє оцінювати відповідність правових обмежень встановленим правовим стандартам. У багатьох правових системах цей принцип використовується конституційними та адміністративними судами для аналізу доцільності та обґрунтованості законодавчих обмежень прав і свобод. Застосування пропорційності у судовій практиці сприяє тому, що закони, які накладають надмірні або непропорційні обмеження на громадян, можуть бути визнані неконституційними або скасовані як такі, що суперечать принципу верховенства права.

Важливою складовою судового контролю є адміністративна юстиція, яка забезпечує перевірку відповідності актів виконавчої влади правовим стандартам. Адміністративні суди контролюють дотримання принципу верховенства права у діяльності державних органів, що особливо актуально у сферах, де держава здійснює регуляторні функції або втручається в права та свободи громадян. У цьому контексті судовий контроль є запобіжником проти свавільних рішень адміністративних органів та зловживань владними повноваженнями.

Посилення судового контролю також має міжнародний вимір. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) та Суд Європейського Союзу

відіграють важливу роль у забезпеченні дотримання принципу верховенства права на наднаціональному рівні. Юриспруденція цих судів впливає на правозастосовну практику держав, що входять до їх юрисдикції, забезпечуючи контроль за відповідністю національного законодавства міжнародним стандартам. Зокрема, рішення ЄСПЛ є орієнтиром для національних судів у питаннях прав людини, а судовий контроль ЄС забезпечує єдність правозастосування в державах-членах Союзу [218].

Попри важливість судового контролю як гарантії верховенства права, цей механізм стикається з низкою викликів. Однією з головних проблем є ризик політизації судової влади, що може підривати її незалежність та об'єктивність у прийнятті рішень. У деяких державах існує практика тиску на конституційні та адміністративні суди з боку виконавчої влади, що може призводити до ухвалення рішень, спрямованих не на забезпечення правозаконності, а на підтримку інтересів політичного керівництва.

Ще одним викликом є проблема вибіркового судового контролю, коли окремі закони підлягають ретельному перегляду, тоді як інші залишаються поза увагою судової влади. Це може створювати ситуацію нерівності перед законом та підривати довіру громадян до правосуддя. Додатково складність становить ефективність виконання судових рішень щодо неконституційності законів, оскільки не всі держави забезпечують належний механізм імплементації таких рішень у законодавчий процес.

Попри ці виклики, тенденція до посилення судового контролю за відповідністю законів принципу верховенства права є незворотною. Основними напрямками розвитку цього механізму є вдосконалення процедур конституційного перегляду, підвищення прозорості судових рішень та зміцнення незалежності судової влади. Посилення міжнародної співпраці між національними конституційними судами та міжнародними правозахисними інституціями сприяє уніфікації правозастосовної практики та запобіганню порушенням верховенства права в окремих державах.

Гібридні режими, які поєднують елементи демократичного та авторитарного правління, створюють унікальні виклики для реалізації принципу правозаконності. Такі політичні системи, формально зберігаючи демократичні інститути, фактично порушують фундаментальні принципи правової держави, що проявляється у вибіркового правозастосуванні, підпорядкуванні судової влади виконавчим органам та використанні правових механізмів для зміцнення влади правлячої еліти. Головна небезпека гібридних режимів полягає в тому, що вони створюють ілюзію правової стабільності та законності, водночас підриваючи саму сутність верховенства права, що є необхідною умовою демократичного суспільства [219].

Одним із ключових ризиків для правозаконності у гібридних режимах є вибіркоче застосування права, коли норми використовуються не для забезпечення справедливості, а як інструмент політичного тиску та контролю. Правові механізми можуть бути формально дотримані, однак фактичне їх застосування відбувається нерівномірно та у спосіб, що вигідний правлячим групам. Це особливо помітно у сферах кримінального переслідування опозиційних діячів, регулювання медіа та громадянського суспільства, а також у виборчому процесі. Водночас існує тенденція до імплементації норм, які надають широкі дискреційні повноваження виконавчій владі, що ускладнює контроль за законністю її дій.

Ще однією загрозою для правозаконності в умовах гібридних режимів є політизація судової влади. Судові органи, які у правових державах виконують функцію незалежного арбітра, у таких системах стають інструментом легітимації рішень правлячої еліти. Це проявляється у залежності суддів від виконавчої влади, маніпуляціях із судовими призначеннями та переслідуванні незалежних суддів, які ухвалюють рішення всупереч інтересам уряду. Таким чином, судова система перестає бути гарантом правозаконності та перетворюється на механізм, що обслуговує владну вертикаль.

У гібридних режимах принцип поділу влади фактично підміняється імітаційними механізмами, що створюють видимість стримувань і противаг, однак не виконують своєї ключової функції контролю за законністю дій державних органів. Парламенти та конституційні суди можуть формально існувати, однак їхня діяльність координується у спосіб, що виключає можливість незалежного прийняття рішень. У таких умовах правозаконність перетворюється на декларативний принцип, який існує на рівні законодавчих норм, але не реалізується у правозастосовній практиці [220].

Ще одним характерним явищем у гібридних режимах є зміна законодавства в інтересах правлячої еліти, що відбувається під виглядом правових реформ або модернізації державного управління. Такі реформи нерідко спрямовані на посилення централізації влади, обмеження прав і свобод громадян та створення нормативних підстав для контролю над ключовими сферами суспільного життя. Це створює ситуацію, коли правові механізми не виконують своєї основної функції захисту прав людини та забезпечення верховенства права, а використовуються для узаконення свавільних рішень влади.

Додатковою загрозою для правозаконності є концентрація влади у руках силових структур, що призводить до підриву демократичних процесів та правових механізмів захисту прав людини. Використання правоохоронних органів і спецслужб як інструменту політичного тиску сприяє придушенню громадянського суспільства та порушенню принципу рівності перед законом. У таких умовах вибіркове застосування кримінального законодавства стає нормою, що підриває довіру громадян до правової системи та веде до поступової легітимації правового свавілля.

Ще однією особливістю гібридних режимів є широке використання правової риторики для виправдання антидемократичних практик. Влада активно апелює до принципів правозаконності та конституційного порядку, однак ці декларації не знаходять свого відображення у реальних механізмах правового захисту. Законність у таких системах використовується як засіб

політичної маніпуляції, що дозволяє створювати видимість демократичного правопорядку для зовнішніх і внутрішніх спостерігачів [221].

Важливим викликом для забезпечення правозаконності у гібридних режимах є ослаблення інститутів громадянського контролю, що обмежує можливості суспільства впливати на державну політику. Репресії щодо правозахисних організацій, незалежних ЗМІ та громадських ініціатив позбавляють суспільство механізмів впливу на правотворчі та правозастосовні процеси. Відсутність ефективної системи зворотного зв'язку між державою та громадянами сприяє подальшому відходу від принципів правової держави та закріпленню системи вибіркової законності.

З огляду на зазначені ризики, запобігання ерозії правозаконності у гібридних режимах вимагає посилення міжнародного правового контролю, зміцнення незалежності судової влади та створення механізмів громадянського нагляду за правозастосуванням. Одним із можливих інструментів є розширення співпраці з міжнародними правозахисними організаціями та судовими інституціями, такими як Європейський суд з прав людини та Міжнародний кримінальний суд. Важливим є також створення внутрішніх механізмів захисту судової незалежності, зокрема запровадження процедур призначення суддів, що унеможливають політичний вплив на судову систему.

Децентралізація державної влади є одним із ключових інструментів реформування публічного управління, що спрямований на підвищення ефективності державного управління, забезпечення більшої автономії місцевих громад та розширення можливостей громадян для участі у прийнятті рішень. Водночас децентралізаційні процеси впливають на механізми реалізації принципу правозаконності, оскільки вони змінюють систему розподілу владних повноважень, модифікують способи правозастосування та створюють нові виклики для контролю за дотриманням законності в умовах багаторівневого управління [222].

Одним із ключових аспектів впливу децентралізації на правозаконність є розширення компетенцій органів місцевого самоврядування та регіональних адміністрацій, що потребує відповідних механізмів забезпечення правового контролю. Передача владних повноважень від центральних органів на місцевий рівень сприяє наближенню управлінських рішень до громадян та врахуванню специфіки регіонального розвитку, проте водночас вимагає чіткої регламентації правових процедур, що регулюють діяльність децентралізованих органів. Відсутність ефективних механізмів контролю за відповідністю їхніх рішень загальнонаціональному законодавству може призвести до фрагментації правозастосування та порушення принципу єдності правового порядку.

Децентралізація також сприяє диференціації правових режимів на місцевому рівні, що може позитивно впливати на правозаконність, якщо регіональні ініціативи спрямовані на підвищення ефективності правозастосування та адаптацію законодавчих норм до локальних потреб. Проте водночас виникає ризик розбалансованості правової системи, коли різні регіони можуть мати істотно відмінні підходи до реалізації однакових правових норм. Це особливо актуально у державах із високим рівнем регіональної автономії, де місцеві органи можуть видавати нормативно-правові акти, що вступають у конфлікт із загальнодержавним законодавством або суперечать конституційним принципам.

Ще одним викликом для правозаконності у контексті децентралізації є забезпечення належного рівня юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування. Передача повноважень на місцевий рівень передбачає делегування значних фінансових та адміністративних ресурсів, що може створювати передумови для правових зловживань, неефективного використання бюджетних коштів та ухилення від дотримання національних антикорупційних стандартів. З огляду на це, необхідним є впровадження ефективних механізмів нагляду та контролю, які дозволять забезпечити

відповідність дій місцевих органів влади загальним принципам правозаконності [223].

Децентралізаційні процеси також безпосередньо впливають на функціонування судової системи та механізми правового захисту громадян. В умовах децентралізованого управління особливої ваги набуває питання доступу до правосуддя на місцевому рівні та забезпечення незалежності судової влади від місцевих політичних еліт. Посилення автономії регіональних владних структур нерідко супроводжується спробами впливу на діяльність судових органів, що може порушувати принцип незалежності судочинства та створювати передумови для вибіркового правозастосування. Тому децентралізація повинна супроводжуватися посиленням гарантій судової незалежності та розширенням механізмів громадського контролю за правозастосуванням на місцевому рівні.

Попри можливі ризики, децентралізація здатна значною мірою підвищити рівень правозаконності, якщо цей процес супроводжується належними правовими гарантіями та механізмами відповідальності. Передача повноважень на місцевий рівень дозволяє більш ефективно адаптувати правові норми до реальних потреб громадян, скоротити бюрократичні бар'єри у процесі правозастосування та сприяти розвитку партисипативної демократії. Водночас забезпечення належного рівня правозаконності в умовах децентралізації потребує комплексного підходу, що включає удосконалення механізмів державного контролю, зміцнення інститутів адміністративного та судового нагляду, а також запровадження ефективних інструментів громадянського моніторингу за діяльністю місцевих органів влади.

Децентралізація державної влади є двояким процесом, який може як сприяти зміцненню правозаконності, так і створювати нові ризики для її реалізації. Баланс між автономією місцевих органів та централізованим контролем за дотриманням правових стандартів є критично важливим для забезпечення єдності правової системи та ефективного функціонування

принципу правозаконності. Успішна реалізація децентралізаційних реформ вимагає створення механізмів запобігання правовому свавіллю, забезпечення ефективного функціонування судових та адміністративних інституцій на місцевому рівні та розбудови прозорої системи державного управління, що відповідатиме сучасним демократичним стандартам [224].

Процеси регіональної та глобальної інтеграції суттєво впливають на концепцію законності, зумовлюючи її еволюцію від традиційного національно-центричного розуміння до складнішої багаторівневої моделі, що поєднує норми внутрішньодержавного права, регіональних правових систем і глобального правопорядку. У сучасних умовах інтеграційні процеси, що розгортаються в межах міжнародних організацій, економічних союзів та політичних блоків, вимагають нових підходів до реалізації принципу законності, його гармонізації між різними рівнями правового регулювання та забезпечення ефективного механізму дотримання правових норм усіма учасниками інтеграційного процесу.

Одним із ключових аспектів трансформації законності в умовах інтеграційних процесів є формування наднаціональних правових систем, що встановлюють обов'язкові для держав-членів правила та принципи. Найяскравішим прикладом такої інтеграції є Європейський Союз, де законність визначається не лише національним законодавством, а й актами наднаціонального права, які мають пріоритет над внутрішньодержавними нормами. Судова практика Суду Європейського Союзу підтверджує цей принцип, встановлюючи, що держави-члени зобов'язані дотримуватися європейських правових стандартів навіть у разі колізій із національним законодавством. Такий підхід забезпечує правову єдність у межах інтеграційного утворення, проте водночас створює виклики для суверенних держав, які змушені адаптувати власну правову систему до наднаціональних вимог [225].

Законність у контексті регіональної інтеграції також пов'язана із проблемою юридичної гармонізації між державами, що беруть участь в

інтеграційних процесах. Оскільки правові системи різних країн можуть суттєво відрізнятися за структурою, принципами правозастосування та рівнем правового розвитку, виникає необхідність уніфікації правових норм і механізмів їх імплементації. Це особливо актуально у сфері міжнародної торгівлі, фінансового регулювання, міграційної політики та захисту прав людини. Наприклад, у межах Світової організації торгівлі (СОТ) дотримання принципу законності вимагає від країн-учасниць гармонізації митного та торговельного законодавства, що забезпечує передбачуваність та стабільність міжнародних економічних відносин.

Однак, незважаючи на переваги регіональної та глобальної правової гармонізації, існують також суттєві виклики для законності. Одним із них є конфлікт між міжнародними зобов'язаннями держав та їхньою національною правовою системою, що може призводити до ситуацій правової невизначеності. У багатьох випадках уряди стикаються з необхідністю змінювати або навіть скасовувати внутрішнє законодавство, щоб привести його у відповідність до міжнародних договорів або рішень наднаціональних органів. Це може викликати політичний та юридичний опір, особливо якщо такі зміни зачіпають питання національного суверенітету або конституційних норм.

Ще одним викликом є проблема вибіркового застосування норм міжнародного права окремими державами. У той час як інтеграційні угоди та міжнародні зобов'язання передбачають рівний підхід до всіх учасників, на практиці деякі країни можуть уникати виконання певних положень або намагатися використовувати міжнародне право у власних інтересах. Це підриває принцип рівності перед законом і створює ситуації, коли окремі держави фактично ігнорують міжнародно-правові норми, не зазнаючи при цьому належних санкцій [226].

Глобалізація та посилення взаємозалежності між державами також актуалізують питання механізмів примусового забезпечення законності на міжнародному рівні. Хоча міжнародне право має обов'язковий характер,

його виконання значною мірою залежить від добровільної згоди держав та ефективності міжнародних судових і арбітражних інституцій. Наприклад, рішення Міжнародного кримінального суду чи Європейського суду з прав людини є юридично обов'язковими для держав-учасниць, однак їх виконання часто залишається проблематичним через політичні, економічні та геостратегічні чинники.

В умовах глобальних інтеграційних процесів законність також стикається з викликами, пов'язаними із зростанням ролі транснаціональних корпорацій, міжнародних фінансових інституцій та неурядових організацій, що можуть впливати на формування правових норм. Відсутність єдиного міжнародного регулювання діяльності таких суб'єктів призводить до ситуацій, коли вони можуть уникати правової відповідальності або використовувати регуляторні прогалини у власних інтересах. Це вимагає посилення міжнародно-правового регулювання та створення ефективних механізмів контролю за дотриманням законності не лише на рівні держав, а й у сфері діяльності недержавних акторів.

Попри наявні ризики, інтеграційні процеси створюють нові можливості для зміцнення правозаконності шляхом розширення міжнародної співпраці у сфері правосуддя, розвитку єдиних правових стандартів та посилення механізмів контролю за виконанням міжнародних правових норм. Створення міжнародних та регіональних судових органів, таких як Суд ЄС, Європейський суд з прав людини, Міжнародний трибунал ООН з морського права, сприяє зміцненню глобального правопорядку та забезпеченню виконання принципу законності у межах інтеграційних об'єднань [227, с. 208-216].

Таким чином, законність у контексті регіональних та глобальних інтеграційних процесів зазнає суттєвих змін, переходячи від виключно внутрішньодержавного явища до багаторівневої системи, що поєднує національні, регіональні та міжнародні правові норми. Інтеграція сприяє гармонізації законодавства, зміцненню правозаконності та розвитку

наднаціональних правових стандартів, однак водночас створює нові виклики, пов'язані з конфліктами юрисдикцій, вибіркоким правозастосуванням і проблемами забезпечення примусового виконання міжнародних правових норм. Розвиток ефективних механізмів міжнародного контролю, вдосконалення механізмів судового перегляду та зміцнення правозахисних інституцій є ключовими умовами для забезпечення верховенства права в умовах регіональної та глобальної інтеграції.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми правозаконності, що виявилось у формуванні концептуальних засад її реалізації у сучасній державі. Це дозволило визначити роль правозаконності у забезпеченні стабільності правопорядку, удосконаленні правотворчої діяльності та підвищенні ефективності правозастосування.

На основі проведеного дослідження сформульовано такі висновки, що мають значення для юридичної науки та практики:

1. Правозаконність обґрунтовано як самостійний фундаментальний принцип, що забезпечує системність, внутрішню узгодженість та ціннісну наповненість правової системи. На відміну від традиційного розуміння законності, що зводиться до дотримання чинних правових норм, правозаконність охоплює не лише нормативний, а й практичний, аксіологічний та процедурний рівні функціонування державного механізму. Вона включає як вимоги юридичної визначеності, стабільності та несуперечності правових актів, так і обов'язковість відповідності правового регулювання принципам справедливості, поваги до гідності особи та пріоритету прав людини. В умовах загострення безпекових викликів та новітніх правових тенденцій саме правозаконність набуває значення ключового критерію легітимності дій органів публічної влади. У сучасній державі вона виступає підґрунтям для ефективного управління, зміцнення довіри до правової системи та забезпечення сталого правового порядку.

2. Історико-правовий аналіз еволюції поняття правозаконності показав, що ця категорія формувалася на перетині традицій природного і позитивного права, пройшовши шлях від формальних вимог до закону – до концептуалізації як нормативно-ціннісної моделі врядування. У дослідженні показано, що лише в умовах сучасної правової держави правозаконність набула системного характеру та визнання як міждисциплінарного правового принципу. У роботі простежено, як різні етапи становлення європейських

правових систем – від римського права до сучасної конституціоналізованої демократії – сприяли виокремленню правозаконності в окрему доктрину, що втілює не лише принцип підпорядкування нормам, але й необхідність відповідності цих норм праву як ціннісному явищу. У цьому контексті сучасна держава розглядається як складна правова система, що трансформує класичну законність у правозаконність як вищу форму правового порядку, яка об'єднує не тільки закон, але й мораль, публічну відповідальність, справедливість та ефективність.

3. Методологічна новизна дослідження полягає у застосуванні інтегративного підходу до аналізу правозаконності. Онтологічно правозаконність розкривається як спосіб існування права в публічному просторі сучасної держави – у формі законів, інституційних процедур, судової практики та правосвідомості. Гносеологічно вона досліджується як об'єкт правового пізнання, що потребує міждисциплінарних методів – філософських, юридико-догматичних, соціологічних, компаративних – для вичерпного розуміння її природи. Аксіологічний вимір дозволив представити правозаконність як етично-правову категорію, що визначає якість нормативного масиву й діяльності державних органів. Сучасна держава, як складна правова конструкція, вимагає саме такого методологічного бачення, яке поєднує структуру, функцію й цінність правового регулювання, забезпечуючи цілісність правопорядку.

4. Запропоновано дефініцію режиму правозаконності як правового стану, за якого законодавство, судова практика, діяльність органів державної влади та правова культура суспільства функціонують у тісній взаємодії на основі єдиних принципів – верховенства права, справедливості, пропорційності, правової визначеності та публічної легітимності. Показано, що режим правозаконності значно перевищує режим законності за якісними параметрами, оскільки виходить за межі формального дотримання права і включає його відповідність моральним стандартам, демократичним цінностям та міжнародним зобов'язанням держави. У сучасній державі,

особливо в умовах надзвичайних правових режимів, як воєнний стан, лише правозаконність здатна забезпечити баланс між публічною владою і правами особи, між безпекою і свободою, між ефективністю та легітимністю.

5. У межах правотворчої діяльності сучасної держави правозаконність вимагає комплексного перегляду процедур нормотворення, посилення превентивного контролю за якістю нормативного масиву, а також обов'язковості правової експертизи законопроектів. Доведено, що хаотичне, фрагментарне оновлення законодавства без урахування ціннісних та структурних вимог правозаконності призводить до втрати системності, правової невизначеності та зниження ефективності регулювання. Впровадження критеріїв правозаконності в правотворчість дозволяє оцінювати не лише зміст нормативного акту, а й його логіку, послідовність, взаємозв'язок із чинною системою права та відповідність очікуванням суспільства. У сучасній державі саме правозаконність слугує основою змістовного законодавчого планування і раціонального врядування.

6. Правозастосування в сучасній державі розглядається не лише як технічна процедура втілення правових норм, а як динамічний процес реалізації цінностей правозаконності, який має відбуватись у рамках передбачуваності, рівності, справедливості та стабільності. У дисертації доведено, що ефективність правозастосування прямо залежить від рівня нормативної узгодженості, єдності судової практики та наявності сталих правових позицій, що формуються вищими судовими інстанціями. Увагу також приділено негативним наслідкам відсутності належних механізмів узагальнення судової практики, які проявляються в неузгодженості рішень судів однієї юрисдикції, різночитанні законодавчих положень та зниженні рівня правової визначеності. Це, у свою чергу, породжує ризики вибіркового правозастосування, створює простір для зловживань дискрецією, а також підриває довіру громадян до правової системи.

7. Забезпечення правозаконності у сучасній державі потребує наявності ефективної, багаторівневої системи правового контролю, що охоплює як

судові, так і позасудові форми перевірки відповідності дій органів влади та нормативних актів фундаментальним принципам правопорядку. У дисертації обґрунтовано, що функціонування принципу правозаконності передбачає тісну взаємодію між конституційною юрисдикцією, адміністративною юстицією, системою внутрішнього нормоконтролю у публічній адміністрації, а також правовим моніторингом, здійснюваним незалежними інституціями та громадськістю. Особливої уваги заслуговує роль органів конституційного контролю, які виступають гарантом системності, узгодженості та легітимності правового регулювання в сучасній державі. Неналежне функціонування таких інституцій створює ризики правового релятивізму, фрагментації нормативного масиву та домінування ситуативного правотворення.

8. Судова практика посідає центральне місце в системі реалізації правозаконності, адже саме через інтерпретацію і застосування правових норм судами принцип правозаконності набуває конкретного змісту і прояву у практичному вимірі. У дисертації обґрунтовано, що судова влада сучасної держави виконує не лише функцію вирішення правових конфліктів, а й відіграє системоутворюючу роль у забезпеченні стабільності, єдності та передбачуваності правової системи. Водночас нестабільність судової практики, відсутність єдиних стандартів тлумачення норм, розбіжності між позиціями судів різних інстанцій підривають фундаментальні засади правової визначеності, знижують рівень правового прогнозування та послаблюють авторитет правосуддя. У дослідженні підкреслено, що реалізація правозаконності через судову практику вимагає функціонального поєднання двох взаємопов'язаних елементів: по-перше, нормативного – тобто стабільного законодавства, яке відповідає принципам правозаконності; по-друге, практичного – тобто єдності судової практики та сталості правових позицій. Запропоновано посилити роль вищих судових органів у формуванні правових позицій, обов'язкових для нижчих інстанцій, та впровадити на рівні

законодавства механізми методичного забезпечення єдності судової практики.

9. У дисертації обґрунтовано, що ефективна реалізація принципу правозаконності у сучасній державі є неможливою без належного рівня розвитку правової культури та правосвідомості громадян. Саме правова культура формує соціальне підґрунтя правозаконного порядку, оскільки вона визначає здатність індивідів усвідомлювати, приймати та дотримуватися не лише формальних правових норм, а й загальних принципів справедливості, поваги до прав інших, підпорядкування праву як вищому регулятору суспільних відносин. Відсутність належного рівня правосвідомості унеможливорює не тільки повноцінну реалізацію правозаконності, а й призводить до поширення правового нігілізму, зростання зловживань, вибіркового тлумачення норм та зниження ефективності контролю з боку суспільства.

Особливої уваги в роботі приділено розкриттю правозаконності як чинника формування відповідального громадянства у сучасній державі, заснованого на поєднанні правової обізнаності, нормативної дисципліни та ціннісного ставлення до права як вищої форми соціального порядку. Систематичне правове навчання, інституційна підтримка правової освіти, доступність правової інформації та соціальна повага до права є не просто додатковими елементами функціонування правової системи – вони складають інфраструктуру стійкої реалізації правозаконності у державі, що прагне до демократичного врядування.

10. У дисертації запропоновано комплексну систему науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів реалізації правозаконності у правовій системі України, яка враховує як доктринальні аспекти функціонування цього принципу, так і специфіку сучасних трансформацій державного управління. У центрі пропозицій — розуміння правозаконності не як формальної вимоги, а як якісної ознаки нормативного регулювання, що забезпечує узгодженість права з демократичними

цінностями, правами людини та принципом правової стабільності. Враховуючи наявні проблеми фрагментарності законодавства, вибіркості правозастосування, відсутності ефективного нормоконтролю та низького рівня довіри до судової системи, дисертація пропонує системний підхід до зміцнення правового порядку. Зокрема, обґрунтовано необхідність інституціоналізації превентивного конституційного контролю, який дозволяє усувати порушення принципу правозаконності ще на етапі законодавчого планування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маат, єгипетська богиня порядку і справедливості. *УніПроекта*. URL: <https://uk.uniprojecta.com>
2. Андрієвич В. М. Закони царя Хаммурапі як пам'ятка політичної думки Стародавнього Сходу. С. 609-610. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/14.-gumanitarni-i-sotsialni-nauky.pdf>
3. Laws of Manu. *World History Commons*. 2025. URL: <https://worldhistorycommons.org/laws-manu>
4. Заєць А.П. Світоглядні основи права Стародавнього Китаю. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Том 3. С. 55-62. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95e8be29-9443-4012-968b-bd605bf2e2bb/content>
5. Ставнюк В. Арістотель Нікомахова етика. К.: «Аквілон-Плюс». 2002. 480 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/363884474_Aristotel_Nikomahova_etika_Aristoteles_Ethika_Nikomacheia_Pereklav_Viktor_Stavnuk
6. Борисова В.І., Баранова Л.М., Домашенко М.В. Основи римського приватного права: Підручник. Х.: *Право*. 2008. 224 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Rimskpravo.pdf
7. Розмежування приватного та публічного права. *Chernivtsi Law School*. 2023. URL: <https://law.chnu.edu.ua/rozmezhuвання-pryvatnoho-ta-publichnoho-prava/>
8. Відновне правосуддя: співвідношення понять «jus» та «lex». *Higher School of Advocacy*. 2021. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vidnovne-pravosuddya-spivvidnoshennya-ponyat-jus-ta-lex>
9. Cicero, de Legibus (on Laws). *Topos Text*. URL: <https://topostext.org/work/752>
10. Шевчук М.М. Закони 12 таблиць як джерело римського права: загальний аналіз. «Правозахисний рух: історія та сучасність»: *Матеріали VIII*

Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. 2015. С. 16-19. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4549/1/Schevhuk.pdf>

11. Лубський В.І., Горбаченко Т.Г., Лубська Т.І. Історія і теорія канонічного (церковного) права: навчальний посібник для студентів юридичного і філософського факультетів. *Вид-во «Центр учбової літератури»*. 2024. 890 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/istoriya-i-teoriya-kanonichnogo-tserkovnogo-prava.pdf?srsId=AfmBOoopP3p75TgJv2pTP3PuzhmZLgDzGaOolbhA8A7A3YvoH2F2G726>

12. Декрет Граціана. *ВУЕ*. URL: <https://vue.gov.ua/>

13. Summa Theologiae. *New Advent*. URL: <https://www.newadvent.org/summa/>

14. Велика хартія вольностей 1215. *ВУЕ*. URL: <https://vue.gov.ua/>

15. Ткаченко В.І. Природне та позитивне право: концепція єдності та боротьби протилежностей прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 45. Том 2. 2017. С. 171 - 175. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34160/1.pdf>

16. Gratian's Decretum. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Gratians-Decretum>

17. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 16-20. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/baff961e-29fc-41ff-94be-359bb14a46d0>

18. Newey G. The Routledge guidebook to Hobbes' Leviathan (Second edition). *Milton Park, Abingdon, Oxon*. URL: <https://search.worldcat.org/title/864429294>

19. Лок Д. Два трактати про правління (пер. з англ. Павло Содомора). *К. : Наш Формат*. 2020. 312 с. URL: <https://nashformat.ua/pdf-preview/dva-traktaty-pro-pravlinnya->

709359?srsId=AfmBOorh7t38VwKVSBgwAi5J3Ui4yykHuCBm56gVIb-EilYYV_Etrqvh

20. Руссо Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права: Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: *Port-Royal*. 2001. 349 с. URL: <http://litopys.org.ua/rousseau/rous.htm>

21. Клокун А. Джон Лок: про свободу, приватну власність і розподіл влади. *Пломінь*. 2019. URL: <https://plomin.club/john-locke-about-freedom-private-property-and-distribution-of-power/>

22. Дурдинець М.Ю. Філософсько-правові погляди Шарля-Луї Монтеск'є «Про дух законів». *Закарпатські правові читання : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів* (25-27 квітня 2014 року, м. Ужгород). 2014. Т.1. С. 39-44. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/21060>

23. Гусев В. І. І. Кант: філософське обґрунтування ідеї миру. 2000. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8d297d4b-17f2-4023-ba44-a037e53d6eab/content>

24. Остапенко О.І., Ряшко В.І. Кант: війна і мир. Важкий шлях до вічного миру. 2015. С. 209-214. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2517/vnulpurn201581333.pdf>

25. Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse. *De Gruyter*. 1981. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783112642306/html?srsId=AfmBOorP2TjKF8EolbLHS38lvSVPk86cLRKX5m9RB38e8oHM7ocAZ9Zr>

26. King under the Law. *Protestant Truth Society*. URL: <https://protestanttruth.com/king-under-the-law/>

27. Малишев Б.В. Принцип панування права (the rule of law) у праці Альберта Дайсі «Вступ до вивчення конституційного права». *Проблеми філософії права*. 2008-2009. Т. VI-VII. С. 118-123. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/13646>

28. Constitution of the United States. *United States Senate*. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>
29. Marbury v. Madison. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/Marbury-v-Madison>
30. Heuschling L. État de droit, Rechtsstaat, Rule of Law (in French). Paris: Dalloz. 2002. URL: https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_2003_num_55_4_18950
31. Strauss L., Cropsey J. History of Political Philosophy. *Chicago: University of Chicago Press*. 1987. URL: <https://filosofiapolitica3unam.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/08/history-of-political-philosophy-leo-strauss.pdf>
32. Kelsen H. Reine Rechtslehre. *Mohr Siebeck*. 2020. URL: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/43902>
33. Бандура О.О. Онтологія права як складова філософської онтології. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. №2(22). С. 48-55. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b1c8bbbd-cfbc-4b37-9cb9-d03949b73edc/content>
34. Антошкіна В.А. Гносеологічна природа тлумачення цивільно-правових норм. *Альманах права*. 2017. Випуск 8. С. 94-99. URL: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/08/almanah-prava-08-2017.pdf>
35. Оборотов Ю. Від ціннісної характеристики – до формування аксіометрії права і держави. *Філософія права і загальна теорія права*. №1. 2012. С. 150-158. URL: <https://phtl.nlu.edu.ua/article/download/183695/183623/0>
36. Забзалюк Д. Право та правова свідомість: взаємодія, взаємозалежність та взаємовплив. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Т.7. №1. 2020. С. 23-39. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-7-number-25-2020/pravo-ta-pravova-svidomist-vzayemodiya-vzayemozalezhnist-ta>

37. Книгницький М.М. Особливості правової культури та правозастосування. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. №2(66). С. 216-220. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2022/35.pdf
38. Воронцов В.А., Підвищення рівня правосвідомості та правової культури українського суспільства на шляху до модернізації сучасного права. *Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції юридичного та історичного спрямування*. 2016. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1880
39. Тема 5. Метод експертних оцінок. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/571627/mod_resource/content/0.pdf
40. Колич О.І. Соціальна ефективність права та її чинники. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №10. С. 34-36. URL: http://lsey.org.ua/10_2021/7.pdf
41. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні на 2023 рік. 340 с. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files.pdf>
42. Оборотов Ю. Традиції та новації у правовому розвитку. *Психологія і суспільство*. 2004. №1. С. 15-42. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29715/1.pdf>
43. Огін Л.Г. Особливості романо-германської правової системи. *Інтернет конференція*. 2014. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1282/>
44. Англосаксонська правова система. *ВУЕ*. URL: <https://vue.gov.ua>
45. Белов Д.М., Бота С.М. Ісламське право у правовій картині світу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С. 41-45. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284376/278533>
46. Добош З. Конституційний контроль Верховного Суду США: види правотворчості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Випуск 6. №22. 2019. С. 34-40. URL:

<https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-6-nomer-22-2019/konstytuciynyy-kontrol-verhovnogo-sudu-ssha-vydy>

47. Ковбасюк Ю.В. Державне управління в Японії та успішних країнах Азії. Державне управління: Навчальний посібник. К.; Дніпропетровськ : НАДУ. Том 2. 2013. 324 с. URL: https://e-pidruchniki.com/content/2133_139_derjavne_upravlinnya_v_yaponii_ta_yspishnih_krainah_azii.html

48. Чернецька О. В. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 348-352. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_4_80

49. Вечерова Є.М. Системно-структурний аналіз кримінального законодавства України: до постановки питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2. 2015. С. 168-171. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/48.pdf

50. Оніщенко Н.М. До питання про функціональні та структурні рівні правосвідомості. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends*. Випуск 1. С. 80-82. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/download/12892/11874/>

51. Тема 5. Поняття, сутність і зміст об'єктивного права. *Мультимедійний навчальний посібник «Теорія держави та права»*. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/tdp-new/info/lecture/lec5/tema5_17.html

52. Лисик М.А. Значення принципу правозаконності у контексті розбудови правової держави в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. №4. 2024. С. 9-14. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2024/4.pdf

53. Волянчук Т.А. Образ держави та його різновиди: дис. на здоб. ступ. докт. філос. – 081 – Право. 2023. 207 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f716580-0761-494a-96be-36905c33ed99/content>

54. Пахарєв А.Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник. К.: Інститут політичних і етнонаціональних

досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Political_institutions_131.pdf

55. Тема: Законність і правопорядок. URL: <http://nkkep.com/wp-content/uploads/2020/06/01.06.-tdp-P-2122.pdf>

56. Маркіна Л.Л. Конспект лекцій з дисципліни «Юридична психологія». Дніпро, 2016. 91 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/1.1.pdf>

57. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Розділ 25. Законність і правопорядок. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1599-rozdl-25-zakonnst-pravoporyadok.html>

58. Мінченко О.В. Особливості сучасної інтерпретації категорії «законність». *Держава і право*. Випуск 56. С. 48-52. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64058/09-MInchenko.pdf?sequence=1>

59. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Skakun-O.F.-Teoriya-derzhavy-i-prava.pdf

60. What is the Rule of Law? *World Justice Project*. URL: <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>

61. Братасюк М., Росоляк О. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 1(13). С. 11-17. URL: <https://ccu.gov.ua/library/spivvidnoshennya-pryncypu-verhovenstva-prava-ta-pryncypu-zakonnosti>

62. Свида Т. Режим законності в діяльності виконавчої влади. — Ужгород: УжДШЕП, 1998. 20 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib.pdf>

63. Мінченко Р.М. Принцип справедливості як основний критерій взаємодії особистості та державної влади. С. 21-26. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/42_2011/5.pdf

64. Загальні принципи права. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-15141>

65. Берназюк Я. Принцип законності як один із елементів верховенства права: особливості застосування під час вирішення соціальних спорів. *Семінар для суддів та помічників суддів адміністративних судів «Соціальні спори. Способи захисту» 21 квітня 2023 року*. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20%281%29.pdf

66. Саєнко В.І. Щодо поняття принципу законності у кримінальному праві України. 4 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ced93c41-ffde-4459-b5c3-eefd25e511f1/content>

67. Абрамович Р.М. Еволюція та співвідношення принципів “nullum crimen sine lege, nula poena sine lege” та “ex post facto law”. *Наукові записки НаУКМА*. Том 129. Юридичні науки. 2012 С. 59-62. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/045b35d1-d8a6-4f73-9933-8d6153b3b8f0/content>

68. 3.4. Верховенство права. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>

69. Мазур М. Принцип правової визначеності та зміни судової практики. *Supreme Observer*. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/607/pryntsyp-pravovoi-vyznachenosti-ta-zminy-sudovoi-praktyky>

70. Шевченко С.В. Принцип пропорційності у вітчизняній доктрині права: дискусійні та малодосліджені аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 30 (69). № 1. 2019. С. 103-110. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/20.pdf

71. Стаття 11. Пропорційність. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/pro_administrativnu_protседuru_stattya_11/

72. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1850/1/Uvarova_2012.pdf
73. Мосьондз С.О. Феномен правозаконності як сучасна теоретико-правова модель. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 19. С. 4-10. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/09/mosondz_19.pdf
74. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судова влада України*. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>
75. Луців О. «Формальні» концепції верховенства права у сучасній науковій літературі. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2013. Випуск 57. С. 60–67. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.pdf
76. Карелін В.В. Забезпечення режиму законності та дисципліни у сфері організації виконання покарань. *Право і суспільство*. 2018. №4. С. 166-172. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_1/32.pdf
77. Кельман М.С. Правозаконність правозастосовної діяльності в Україні. *Гене́за держави : філософсько-правова концепція : матеріали учасників заочної науково-практичної конференції* (Львів, 30 квітня 2020 р.). 2020. С. 12-15. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/geneza-derzhavi2020.pdf>
78. Черніков О.О. Правовий нігілізм: поняття, структура та форми прояву. *Право і суспільство*. 2014. №1. С. 10-14. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a1d63446-ee0e-4032-97bb-5b4e4159f91f/content>
79. Законом України «Про правотворчу діяльність» визначена ієрархія нормативно-правових актів. *Південне міжрегіональне управління*

Міністерства юстиції (м. Одеса). URL: https://just-dnipro.gov.ua/?page_id=4816&view=viewnews

80. 5.1.7. Законодавчий процес. *Конституційний суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/517-zakonodavchyu-proces>

81. Адміністративно-правові засоби захисту прав людини і громадянина. *WikiLegalAid*. URL: <https://legalaids.wiki/index.php>

82. Чумак Ю.А. Нігілізм в праві як специфічна форма правової культури: диплома робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст» зі спеціальності 7.03040101 «Правознавство». 2016. 75 с. URL: <http://socrates.vsau.org/b04213/html/cards/getfile.php/11074.pdf>

83. Проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів України щодо їх відповідності праву ЄС. *Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України*. URL: <https://lawmaking.academy/provedennya-ekspertyzy-proyektiv-normatyvno-pravovyh-aktiv-ukrayiny-shhodo-yih-vidpovidnosti-pravu-yes/>

84. Принцип юридичної визначеності: практика ЄСПЛ. *Українське право*. 2017. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/tuyrshchyt-yuuyeyrsl-vyirayersfkhk-tuankhyna-zhfto/

85. Верховенство права та верховенство закону. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-33681>

86. Механізми оскарження несправедливого рішення - пояснює Міністерство юстиції України. *Судова влада України*. 2025. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1770742/>

87. Чухрай І.Ю. Причини правового нігілізму в Україні та засоби протидії цьому явищу. *Регіональні студії*. 2023. №32. С. 37-40. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/32/5.pdf>

88. Лисик М.А. Гарантії правозаконності у правовій державі: концептуальні засади та практичне впровадження. *Юридичний науковий*

електронний журнал. №1. 2025. С. 56-59. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2025/12.pdf

89. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення : монографія. Х. : Право, 2016. – 228 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2016/Suhodubova_2016.pdf

90. Мерник М.А. Громадський контроль в умовах воєнного стану. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 31. № 4. 2024. С. 46-62. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31\(4\)_2024-46-62.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(4)_2024-46-62.pdf)

91. Про нормативно-правові акти (Повторний розгляд з пропозиціями (вето) Президента України). *Верховна Рада України офіційний веб-портал*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/pt/reports.leftcol?ptid=4239>

92. Правотворчість: суб'єкти, види, стадії, юридична техніка. *Studies.ua*. URL: <https://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4378-pravotvorchist-subyekti-vidi-stadiyi-yuridichna-tehnika.html>

93. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри, упорядники та автори коментарів: В. Венгер, А. Заєць, Є. Зверев, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2020. – 144 с. URL: <https://rm.coe.int/rule-of-law-checklist-at-national-level-case-of-ukraine/1680a07dd0>

94. Дубіна Н.А., Турута О.В. Проблеми ефективності законодавства України. *Право і безпека*. 2015. №2 (57). С. 23-27. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.pdf

95. 3.3. Найвища юридична сила та пряма дія норм Конституції України. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/en/node/17320>

96. Фігель М.В. Поняття принципів правотворчості та основні підходи до їх класифікації. *Наукові записки*. Том 53. Юридичні науки. 2006. С. 21-24. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21c78893-8df6-45f1-a93e-55e35cfaf1c4/content>
97. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
98. Колесніченко В.В. Принципи права Європейського Союзу: загальнотеоретичне дослідження: автор. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук – 12.00.01. Одеса, 2010. 22 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ad5a89a4-946c-4295-9ad2-280902dadf28/content>
99. Пархоменко Н.М. Гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина: проблеми сутності та змісту. *Правова держава: Щорічник наукових праць*. 2010. Вип. 21. С. 130-137. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/36832>
100. Марушій О.А. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правова характеристика: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук – 12.00.07. Львів, 2021. 216 с. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/dissertation/11772/disertaciyna-robota-na-zdobuttya-naukovogo-stupenya-kandidata-yuridichnikh-nauk-marushiya-oa_0.pdf
101. Єзеров А. Застосування Конституції при здійсненні правосуддя: вихідні принципи. *Constitutionalist*. 2020. URL: <https://constitutionalist.com.ua/zastosuvannia-konstytutsii-pry-zdijsnenni-pravosuddia-vykhidni-pryntsypy/>
102. Водянніков О. Пряма дія Конституції і розмежування юрисдикції між судами системи судоустрою і Конституційним Судом України. *Constitutionalist*. 2022. URL: <https://constitutionalist.com.ua/vodiannikov-o-priama-diia-konstytutsii-i-rozmezhuвання-iurysdyktsii-mizh-sudamy-systemy-sudoustroiu-i-konstytutsijnym-sudom-ukrainy/>

103. Шевчук І.М. Особливості судового конституційного контролю в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. №1 (1). 2013. С. 27-33. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2126/3/Vznu_Jur_2013_1_6.pdf
104. Чирва Є., Борисенко А. Принцип пропорційності в системі принципів здійснення адміністративних процедур. *Law. State. Technology*. № 2. 2022. С. 32-37. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/107/90>
105. Особливості застосування норм міжнародного та європейського права. *Мультимедійний навчальний посібник «Правозастосування»*. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/enforcement/info/lec8.html>
106. Савчук К.О., Драчов О.В. Генезис проблеми співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 93. Частина II. 2010. С. 128-134. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/682/640>
107. Місцеві ініціативи з етичних, інноваційних та інклюзивних політик і практик на місцевому рівні в Україні. *Офіс Ради Європи в Україні*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/local-initiatives-on-ethical-innovative-and-inclusive-policies-and-practices-at-local-level-in-ukraine>
108. Тимофєєв С.П. Загальні засади забезпечення відкритості та прозорості органів публічної влади в Україні. *Publ. upr. reg. rozvit.* 2021. №1. С. 251-278. URL: https://www.researchgate.net/publication/352175473_Zagalni_zasadi_zabezpecenn_a_vidkritosti_ta_prozorosti_organiv_publicnoi_vladi_v_Ukraini
109. Погорєлова З.О. Які форми впливу громадськості на законотворення. *Закарпатські правові читання*. Том 2. С. 31-36. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/48453/1/%D0%9F%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%94%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%97..pdf>

110. Про затвердження Порядку проведення юридичної експертизи проектів нормативно-правових актів і перевірки на відповідність законодавству проектів наказів та інших актів Голодержслужби України: Наказ Головного управління державної служби України від 24.03.2009 № 82. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0082351-09#Text>

111. Експертиза законопроектів: проблеми теорії та практики. *Uplan*. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/ekspertyza-zakonoproektiv-problemy-teoriyi-ta-praktyky/>

112. Стаття 103. Експертиза законопроектів. *Protocol*. URL: https://protocol.ua/ua/pro_reglament_verhovnoi_radi_ukraini_stattya_103/

113. Бабенко К.А. Конституційний Суд України і його роль у забезпеченні верховенства конституції. *Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/257-konstitutsijnij-sud-ukrajini-i-jogo-rol-u-zabezpechenni-verkhovenstva-konstitutsiji.html>

114. 5.6.4.6. Конкретний контроль. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5646-konkretnyy-kontrol>

115. Забезпечення сталості та єдності судової практики повинно супроводжуватися її розвитком. *Судова влада України*. 2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374711/?fbclid=IwAR10hkZ7hGUeSw9V1Z6aGJFUzOvoYtYCkVQDb7fKwqXgKFBOKSZh07Cpgtw>

116. Стахова Н. Роль та функції Уповноваженого з прав людини в державному управлінні України. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. № 16. 2021. С. 97-103. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2021/17.pdf

117. Стаття 4. Учасники правотворчої діяльності. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/pro_pravotvorchu_diyalnist_stattya_4/

118. Драп'ятий Б.Є. Політичні процеси vs законотворчий процес: проблеми конституціоналізації. *Вісник кримінального судочинства*. №3-4.

2022. С. 123-137. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2024/03/visnyk_krim_sud_3-4_22_231024_avt-2-123-137.pdf

119. Перерва Ю.М. Правова експертиза законопроекту як необхідна умова легітимності закону. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2017. С. 168-171. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/56.pdf

120. Волошина А.С. Превентивний конституційний контроль у рішеннях Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал*. №5. 2022. С. 79-81. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/14.pdf

121. Експертиза. *Центр законопроектних студій*. URL: <http://lawdrafting.org/expertise/>

122. Олійник А.В. Кодифікація як спосіб систематизації законодавства України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №5. 2024. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312902>

123. Базильвська О. Пропозиції щодо основних підходів до планування та моніторингу законотворчої діяльності у Верховній Раді України. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Proposals_on_planning_and_monitoring_lawmaking_UKR.pdf

124. Правова визначеність: основні принципи та практика Європейського суду. *Протокол*. 2019. URL: https://protocol.ua/ua/pravova_viznachenist_osnovni_printsipi_ta_praktika_evropeyskogo_sudu/

125. Стаття 25. Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/pro_prokuraturu_stattya_25/

126. Толстов І.В. Верховенство права як основний принцип легітимації політики. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. № 877. Серія: філософія. Філософські перипетії. 2009. С. 27-33. URL:

https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_tpf/visnyk/visnyk_877.pdf#page=26, с. 28

127. Пометун О., Ремех Т., Ламах Е. Кроки до демократії: 17 уроків громадянської освіти: методичний посібник для позакласних занять (Продовження). 2005. №18. *Релігія і школа, Методичні розробки для старших класів*. URL: <https://archive.khpg.org/osvita/index.php?id=1123688037>

128. Гуйван П.Д. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Альманах міжнародного права*. Випуск 17. С. 11-21. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v17/4.pdf>

129. Прийма С. Пропорційність як принцип тлумачення права. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (75). 2013. С. 42-48. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6443/1/Priyma_42.pdf

130. Тоцький Б.А. Зміст та практичне значення застосування принципу пропорційності в міжнародному праві. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 613-618. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/109.pdf>

131. Перспективи забезпечення єдності судової практики: підсумки діалогової платформи. *Судова влада України*. 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1724869>

132. Ткачук О.С. Велика Палата Верховного Суду. Її роль у забезпеченні сталості та єдності судової практики. *Юридична Україна*. 2019. №12. С. 59-61. URL: <https://yur-ukraine.com/wp-content/uploads/2020/03/10.pdf>

133. Колич О., Розум Д. Генеза принципу рівності у праві: філософсько-правова характеристика. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (36). 2022. С. 57-64. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29693/11.pdf>

134. 3.10. Принцип рівності конституційних прав і свобод громадян України. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/310-pryncyp-rivnosti-konstytuciynyh-prav-i-svobod-gromadyan-ukrayiny>

135. Безоплатна правова допомога. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/legal-aid>
136. Тлумачення норм права як стадія правозастосування. *Мультимедійний навчальний посібник «Правозастосування»*. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/enforcement/info/lec3.html>
137. Грінь А.А. Принцип пропорційності в реалізації дискреційних повноважень органами виконавчої влади. *Часопис Київського університету права*. 2015. №3. С. 138-141. URL: http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/Chkup_2015_3_35.pdf
138. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Поняття і суть судового контролю за виконанням судових рішень. *Часопис Київського університету права*. №3. 2023. С. 190-198. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/984>
139. Самара В.С. Поняття та правова сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. №5. 2024. С. 610-615. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313123/304161>
140. Бернязюк Я. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в аспекті дотримання принципу правової визначеності. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/newly_discovered_circumstances_bernaziuk.pdf
141. Митошоп В.В. Судовий прецедент в Україні. *Інтернет конференція*. 2017. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1969/>
142. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування права. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1>
143. Органи конституційного контролю в зарубіжних країнах. URL: <http://nkkep.com/wp-content/uploads/2021/04/23.04-KPZK-P-3132.pdf>

144. Роль органів конституційного судочинства в механізмі захисту прав людини. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/rol-organiv-konstytuciynogo-sudochynstva-v-mehanizmi-zahystu-prav-lyudyny>

145. Повноваження прокурора щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах. *Чернівецька обласна прокуратура*. URL: https://chnr.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=148674

146. Завдання, функції, права і принципи діяльності правозахисних організацій. *Права Людини – онлайн бібліотека*. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1084630553>

147. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. на здоб. наук. ступ. докт. юр. наук: 12.00.01, 12.00.02. Київ, 2017. 503 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/podorojna-t.s.-pravoviy-poryadok-_teoretiko-metodologichni-zasadi-konstitutsionalizatsiyi_-_d_.pdf

148. Забезпечення законності і дисципліни в публічному адмініструванні. *Мультимедійний навчальний посібник «Адміністративне право. Загальна частина»*. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec10.html

149. Севрюков Д.Г. Формальні і матеріальні теорії верховенства права. *Форум права*. 2010. № 4. С. 810–813. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.pdf

150. Кравцова З.С. До питання визначення поняття ««легітимація державної влади»: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1. 2015. С. 24-28. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2015/6.pdf

151. Комаришин Н.С. Принцип законності: поняття, особливості. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: зб. тез доп. I Міжнародної науково-практичної конференції*

студентів і молодих вчених (8-9 грудня 2006 р.). Суми: УАБС НБУ, 2006. С. 49-51. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/61089/5/Komaryshyn_justice1.pdf;jsessionid=E3FB6472C0872D068F4DB2B9A6E0F6E7

152. Капля О. Співвідношення принципів законності та верховенства права в адміністративному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. №6. 2017. с. 127-130. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/29.pdf>

153. Чи маю я право на безоплатну вторинну правничу допомогу. *Безоплатна правнича допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/kliyentam/chy-mayu-ya-pravo-na-bezoplatnu-vtorynnu-pravovu-dopomogu/>

154. Головань І. Вибіркове правозастосування. *Українська правда*. 2013. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/golovan/50e6dc288cd32/>

155. Модуль 7. Корупція і права людини: *Навчальні інструменти для викладачів і фахівців*. УНЗ ООН. URL: https://grace.unodc.org/grace/uploads/documents/academics/ukrainian/UA_Anti-Corruption_Module_7_Corruption_and_Human_Rights.pdf

156. Міжнародне антикорупційне законодавство та Конвенція ООН проти корупції: до чого тут Україна? *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/mizhnarodne-antykorupsiyne-zakonodavstvo-ta-konventsiya-onn-proty-korupsiyi-do-chogo-tut-ukrayina/>

157. Зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2024. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n5-zovnishnye-vregulyuvannya-konfliktu-interesiv/>

158. Юридичний захист прав людини: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. *Рада Європи*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights>

159. Решота В.В. Адміністративна юстиція як механізм захисту суб'єктивних публічних прав людини в Україні та ЄС. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 31. № 3. 2024. С. 38-51. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31\(3\)_2024-38-51.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(3)_2024-38-51.pdf)

160. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні. *Юридична газета online*. 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/rol-espl-u-zabezpechenni-nalezhnogo-ta-efektivnogo-mehanizmu-zahistu-prav-lyudini-v-ukrayini.html>

161. Хто ж саме розслідує корупційні правопорушення? *Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України*. 2024. URL: <https://ch.restoration.gov.ua/50547/50551/71970.html>

162. Добош З.А. Особливості застосування судового контролю у діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. С. 148-152. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/26.pdf>

163. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 рік. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 55 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>

164. Законність і правопорядок. *Політика. Життя*. 2014. URL: https://www.pollawlife.com.ua/2014/01/blog-post_5035.html

165. Інститут законодавчих ідей. *Незалежний аналітичний центр*. URL: <https://izi.institute/>

166. Атаманова Н.В., Дяченко В.О. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. *Нове українське право*. №1. 2022. С. 82-87. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/201>

167. Парута О. Правова соціалізація особи як об'єкт теоретично-правового дослідження. 2018. С. 37-41. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/jan/15411/8.pdf>

168. Ефективна комунікація та її вплив на довіру до суду. *Юридична Газета online*. 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/efektivna-komunikaciya-ta-yiyi-vpliv-na-doviru-do-sudu.html>

169. «Підвищення ефективності правової системи України шляхом посилення правозахисної функції громадянського суспільства» Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2015. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/pidvischennya-efektivnosti-pravovoi-sistemi-ukraini-shlyakhom>

170. Білоус І.І. Поняття соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 9 с. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/43.pdf

171. Джабраїлов Р.А. Принцип справедливості і його вплив на формування державної економічної та соціальної політики. *Економіка та право*. № 2 (53). 2019. С. 3-16. URL: <https://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/download/844/821>

172. Сагайдак Ю.В. Правовий нігілізм – як руйнівне явище в суспільстві та правові засоби боротьби з ним. 14 с. URL: https://jf.kneu.edu.ua/get_file/.pdf

173. Бортник Н.П., Єсімов С.С. Особливості реалізації конституційного права на кваліфіковану юридичну допомогу юридичним особам і органам публічної влади. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару* (23 червня 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 36-40. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/.pdf>

174. Шпакович О. Особливості способів імплементації міжнародно-правових норм. *Віче*. №17. 2010. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2180/>

175. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Розділ 24. Правосвідомість і правова

культура. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1599-rozdl-25-zakonnst-pravoporyadok.html>

176. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. К:Юрінком Інтер, 2002. 536 с. URL: <https://e-pidruchniki.com/content/normy-konstytutsijnogo-prava-ukrayiny-yih-osoblyvosti-ta-klasyfikatsiya.html>

177. Битяк Ю.П., Яковюк І.В. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія. Х.: Право, 2007. 246 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/MonoBit_2007.pdf

178. Ковбасюк Ю. В. Державне управління. Том 1. Навчальний посібник. К.; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. 564 с. URL: https://e-pidruchniki.com/content/2063_71princip_zakonnosti_v_derjavnomy_upravlinni.html

179. Вітковський З., Врублевська І. Принцип поділу влади: архаїчна і небезпечна «пам'ятка доктрини» чи міцний «наріжний камінь» і гарантія діалогу між гілками влади у справжній демократії. *Український часопис конституційного права*. №3. 2019. С. 17-31. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2019-3/pdfs/2-zbigniev-vitkovskyi-ivona-vrublevska-pryntsyp-podilu-vlady-arkhaichna-nebezpechna-pamiatka-doktryny-chy-mitsnyi-narizhnyi.pdf>

180. Бабаніна В.В. Правові принципи як основа системи кримінального законодавства України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 96-102. URL: <https://philosophy.naiau.kiev.ua/index.php/philosophy/article/download/1519/1513/>

181. Пілюк С.В. Сучасні моделі конституційного контролю. *Форум права*. 2012. №3. с. 550–557. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4913bf32-7a04-4a03-9797-f4a67901a598/content>

182. Рева Р.Р. Роль Конституційного Суду України в реалізації виборчих прав громадян. *Права людини як критерій морального виміру*

політики і державної влади: Збірник тез доповідей за матеріалами міжвузівських студентських наукових читань, присвячених 57-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (8 грудня 2005 року). Українська академія банківської справи Національного банку України. Суми, 2006. С.48-50. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/60259/5/Reva.pdf;jsessionid=C220055D9EBF5452AF1E6C33B2E7C5EF>

183. Рибалкін А., Сєдих Ю. Система судової влади в Україні та її роль у розбудові правової держави. *Молодий вчений*. №5 (93). 2021. С. 334-337. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/636>

184. Модель «Омбудсман +». *Омбудсман України*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/model-ombudsman>

185. Дуброва А. Інституційно-правовий механізм забезпечення конституційних прав і свобод людини в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. №3(63). 2023. С. 25-29. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2293>

186. Демків Р.Я. Конституційне право України. Курс лекцій. 12.2. Судова система України. *Конституційні принципи правосуддя*. 2012. 332 с. URL: https://e-pidruchniki.com/content/232_122sydova_sistema_ukraini_konstituciini_principi_ravosyddya.html

187. Загороднюк С. О. Роль правоохоронних та судових органів у забезпеченні законності та правопорядку. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2022. № 4 (78). С. 104-108. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/1da0acf1-244d-491f-8b17-a39ab37f001f>

188. Орлов В. Недержавні форми охорони правопорядку в Україні: конституційно-правовий вимір. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. № 1(1). 2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3828554

189. Участь засобів масової інформації щодо забезпечення правової освіти населення. Досвід створення дитячих телепрограм правового спрямування: Рекомендації Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення від 20.05.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002721-11#Text>

190. Громадський контроль проти корупції: НАЗК з партнерами почали нову інформаційну кампанію. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2024. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/gromadskyu-kontrol-proty-koruptsii-nazk-z-partneramy-pochaly-novu-informatsiynu-kampaniyu/>

191. Оцінка готовності України до запровадження відкритих даних. *Державне агентство з питань електронного урядування України*. 96 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Open_Data_UA-1.pdf

192. Бабенко К.А. Політичні чинники впливу на процес реалізації Конституції України. *Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/423-politichni-chinniki-vplivu-na-protses-realizatsiji-konstitutsiji-ukrajini.html>

193. Плавич В. П. Право і економіка в епоху глобалізації: взаємозв'язок та взаємозалежність. С. 619-623. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4acc1533-e3b8-4674-9a1b-731200d1dce6/content>

194. Шишко В.В. Культурологічні аспекти правотворчості (спроба філософського осмислення): монографія. 2006. 233 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/386/1/ShyshkoMonograf.pdf>

195. Мірило правовладдя: Дослідження № 711/2013. 2013. 170 с. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282016%29007-ukr>

196. Оніщенко Н. М. Розвиток національної правової системи в контексті запитів громадянського суспільства. *Journal «ScienceRise: Juridical*

Science». №3(5). 2018. С. 4-9. URL:
https://journals.uran.ua/sr_law/article/download/143106/141370/308226

197. Яворський М. Політична стабільність: сутність та основні підходи до класифікації. *Політичні науки*. Вип. 3. №. 1. 2017. С. 61-66. URL:
<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6679/yavorskiy.pdf>

198. Чукаєва В.О. Конституційна реформа та рівень нормативно-правового забезпечення змін системи публічного управління в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2024. С. 48-53. URL:
http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/11.pdf

199. Правосуддя майбутнього: експерти проаналізували основні виклики судової системи та шляхи їх подолання. *Pravo.ua*. 2024. URL:
<https://pravo.ua/pravosuddia-maibutnoho-eksperty-proanalizuvaly-osnovni-vyklyky-sudovoi-systemy-ta-shliakhy-ikh-vyrishennia/>

200. Про стан виконання в державі Конституції і законів України щодо забезпечення самостійності судів та незалежності суддів. *Судова влада України*. URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/45657895564346657>

201. Алексеєнко І. Взаємодія гілок влади як чинник розвитку форми правління в сучасній Україні. *Політичний менеджмент*. №1. 2011. С. 8-16. URL:
https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/alekseenko_vzaemodia.pdf

202. Москальчук Ю. Г. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Випуск 16. 2020. С. 19-23. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/16-2020/5.pdf>

203. Бабенко К. А. Проблеми конституційно-правового регулювання процесу взаємодії вищих органів виконавчої і законодавчої влади. *Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL:
<https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/433-problemi-konstitutsijno-pravovogo->

regulyuvannya-protsesu-vzaemodiji-vishchikh-organiv-vikonavchoji-i-zakonodavchoji-vladi.html

204. Остапенко Г. З. Принцип правової визначеності: від визнання до застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. №5. 2022. С. 53-56. URL: http://lsey.org.ua/5_2022/10.pdf

205. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. *МЦПД*. 7 с. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf

206. Антикорупційна правова політика в аспекті забезпечення права на справедливий суд: у Верховному Суді відбувся VII Київський полілог. *Судова влада України*. 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/news/1618847>

207. Клапгама Р. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України. 64 с. URL: https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_2677_1.pdf/fdf09040-c287-9b41-fb80-f1d8620ab725?t=1539667508445&version=1.0, с. 36-41

208. Моторнюк У.І., Сліпачик С.В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на розвиток українського бізнесу в умовах воєнного стану. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. № 2 (12). 2024. С. 220-229. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/dec/37271/menedzhmentnadoi-220-229.pdf>

209. 5.5.2.6.4. Незалежність. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/55264-nezalezhnist>

210. Савенко М.Д. Міжнародне право в національній правовій системі за Основним Законом України. *Наукові записки НаУКМА*. 2016. Том 181. Юридичні науки. С. 11-17. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1740e1e-81a0-448a-81ba-d838660c2708/content>

211. Наслідки невиконання рф Наказу Міжнародного суду ООН. *Vasil Kisil*. 2022. URL: <https://vkr.ua/publication/naslidki-nevikonannya-rf-nakazu-mizhnarodnogo-sudu-oon>

212. Тема 8. Особливості застосування норм міжнародного та європейського права. *Мультимедійний навчальний посібник «Правозастосування»*. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/enforcement/info/lec8.html>

213. Тенешев В.Ф. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 396-400. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/324/309/>

214. Сак В.В. Міжнародне право та гуманітарні кризи: роль міжнародного співробітництва у захисті прав людини. *Академічні візії*. Випуск 35. 2024. 10 с. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1371/1253/1271>

215. Концепції юридичного позитивізму (Дж. Остіна, г. Кельзіна, л. Петражицького). URL: <https://studfile.net/preview/8604945/page:33/>

216. Котомкина О. Або верховенство права, або концтабір і рабство: що оберуть Європа, США та й Україна? *Конфлікти / закони*. 2021. URL: <https://k-z.com.ua/pravovoi-aktsent/58210-abo-verhovenstvo-prava-abo-konctabir-i-rabstvo-shcho-oberut-evropa-ssha-ta-y-ukrayina>

217. 5.6.4.3. Попередній контроль. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5643-poperedniy-kontrol>

218. Смирнова К., Монаєнко А. Роль практики Суду ЄС у наблизненні законодавства до права ЄС. *Юридична Газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/rol-praktiki-sudu-es-u-nablizhenni-zakonodavstva-do-prava-es.html>

219. Ремізов А. Гібридний політичний режим: деякі проблеми концептуалізації. *Освіта регіону*. №3. 2012. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/848>

220. Юсов А. Гібридний режим не може перемогти у гібридній війні. *LB.ua*. 2019. URL: https://lb.ua/blog/andriy_yusov/416894_gibridniy_rezhim_mozhe_peremogti.html
221. Матвієнко В., Поданюк Т. Протидія феноменові популізму як патології демократизації Європейського Союзу. С. 759-804. URL: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/106_2024.pdf
222. Реформа децентралізації. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
223. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: аналіз окремих положень нормативно-правових актів. *Децентралізація*. 2023. URL: <https://decentralization.ua/news/16241>
224. Децентралізація: повноваження рад територіальних громад. *WikiLegalAid*. URL: <https://legalaid.wiki/index.php>
225. Юхимюк О., Дмитрук С. Формування принципу верховенства права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2018. №2 (12). С. 39-43. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16044/1/9.pdf>
226. Міхайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи: монографія. Вінниця, 2018. 312 с. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача

Наукові публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лисик М. А. Еволюція співвідношення права і закону: філософсько-правові засади правозаконності. *Держава та регіони. Серія ПРАВО*. 2024. № 3 (85). С. 269 - 275 URL: DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.42>
2. Лисик М. А. Правозаконність у різних правових системах: компаративний аналіз. *Право і суспільство*. 2024. №5 С. 686-692. URL: DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.99>
3. Лисик М. А. Значення принципу правозаконності у контексті розбудови правової держави в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 9-14 URL: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-2>
4. Лисик М.А. Гарантії правозаконності у правовій державі: концептуальні засади та практичне впровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 56-59. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/10>

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Лисик М. А. Щодо співвідношення понять «законність» та «правозаконність» // Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства. Матеріали II науково-практичної конференції (м. Рівне, 6-7 грудня 2024 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. – С. 16-19. URL:

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення результатів дисертаційного дослідження, винесені узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія», а також були оприлюднені та обговорювалися на такій національній науково-практичній конференції «Стратегії і трансформації юридичної науки в умовах сталого розвитку суспільства» (м. Рівне, 6-7 грудня 2024 р.).